

Katrin Erna Hjort:

ANALYSER AF
KULTURFORSKELLENE
MELLEM ØST- OG VESTEUEUROPA
EFTER MURENS FALD

Institut for Interkulturel Kommunikation og Le-
delse
Handelshøjskolen i København
1994

**"Vi har på mange måder været som tamme
husdyr, der er blevet lukket ud i en jungle!"**

Bronislaw Geremek, polsk historiker på
konferencen "Fem år efter Murens fald",
afholdt af det franske kulturministerium
4.-6. nov. 1994

1. Kilde: Information 9.nov.1994

Indholdsfortegnelse:

1. I lyset fra vest..
 - 1.1 Kulturmødet mellem Øst og Vest
 - 1.2 Begrebet "kultur"
 - 1.3 Fem kulturundersøgelser
 - 1.4 Formålet med læsningen
 - 1.5 Indholdet i artiklerne:
 - 1.6 Metodeforskelle:
 - 1.7 En teoretisk ramme:
 - 1.8 I det følgende:

2. "Hunting for HOMO SOVIETICUS"
 - 2.1 Præsentation:
 - 2.1.1 Findes "Homo Sovieticus"?
 - 2.1.2 "Situational factors":
 - 2.1.3 "Attitudinal factors":
 - 2.1.4 "Homo Sovieticus" er død?

 - 2.2 Diskussion:
 - 2.2.1 Brud og kontinuitet:
 - 2.2.2 Den objektive sandhed?

- 2.2.3 Den sande subjektivitet?
- 2.3. Perspektivering:
 - 2.3.1 Way east:

3. "Polish Privatization Program"

- 3.1 Polsk virksomhedskultur:
 - 3.1.2 Ledelsesvilkårene under planøkonomien:
 - 3.1.3 Organisationskulturen under planøkonomien:
 - 3.1.4 Tekstilfabrikken Prochnik:

3.2 Diskussion

- 3.2.1 Kontinuitet og brud:
- 3.2.2 Den reale socialisme mod den ideale markedsøkonomi:
- 3.2.3 Kulturelle mangler eller ressourcer?
- 3.2.4 Stat eller marked?
- 3.2.5 Absolutte eller relative forskelle:

3.3 Perspektivering

- 3.3.1 Det første og det andet samfund:
- 3.3.2 Hård og blød budgetstyring:

4. "Economic Culture as a part in the Development of Free Society in Latvia"

4.1 Præsentation

- 4.1.1 Sovjets beherskelse af den lettiske kultur:
- 4.1.2 Økonomisk kultur i Letland:
- 4.1.3 Konservative kræfter:
- 4.1.4 Selvstændighed og retfærdighed?
- 4.1.5 Reformen ovenfra:

4.2 Diskussion

- 4.2.1 Under asfalten ligger sandstranden:
- 4.2.2 En moralistisk diskurs:
- 4.2.3 En tvivlsom empiri:
- 4.2.4 En romantisk udviklingsforestilling:
- 4.2.5 Et idealistisk verdensbillede:
- 4.2.6 En idealistisk-romantisk historieopfattelse:

4.3 Perspektivering

- 4.3.1 Barnligt og gammeldags?

5. "Civilizational Incompetence: The Trap of Post-Communist Societies"

5.1 Præsentation

- 5.1.1. En teori om post-kommunismen:
- 5.1.2 Blokkulturen - et tveægget sværd:
- 5.1.3 "Falsk modernisering":
- 5.1.4 "Civilisatorisk inkompetence":
- 5.1.5 "Den realiserede socialismes diskurs":
- 5.1.6 "Civilisationens avantgarde"?
- 5.2. Diskussion
 - 5.2.1 Hvis Sztompka har ret..
 - 5.2.2 Modernisering og usamtidighed:
 - 5.2.3 Hvorfor så overrasket?
 - 5.2.4 Ønsketænkning?
 - 5.2.5 Historisk determinisme?
 - 5.2.6 Lineær og entydig modernisering:
 - 5.2.7 Lån fra vesten:
- 5.3 Perspektivering
 - 5.3.1 Forskelle, ligheder eller..:
 - 5.3.2 Modernisering i Øst og Vest
 - 5.3.3 Et andet ord for frihed..?

6."Managerial Ideologies: A Russian and British Comparison"

- 6.1 Præsentation:
 - 6.1.1. Russiske og britiske ledere:
 - 6.1.2 Materiale:
 - 6.1.3 Metode:
 - 6.1.4 Mere "højrefløj"....
 - 6.1.5 Mere autoritær....
 - 6.1.6 Venstrefløjen mest autoritær.
 - 6.1.7 Magt, status og penge:
- 6.2 Diskussion
 - 6.2.1 Relevante kommentarer:
 - 6.2.2 Traditionsopløsning, autoritetstro og fascisme?
 - 6.2.3 Afgrænsning og udgrænsning:
 - 6.2.4 Det fortrængte vender...
 - 6.2.5 En øm tå?
- 6.3 Perspektivering:

1. I LYSET FRA VEST...

Analyser af kulturforskellene mellem Øst og Vest.

1.1 Kultur mødet mellem Øst og Vest

Mødet mellem Øst og Vest efter det politiske og økonomiske sammenbrud i de kommunistisk styrede planøkonomier i Østeuropa og Sovjetunionen blev ikke kun et møde mellem materielle universer, men også mellem mentale universer. I dialogen mellem øst og vest mødtes argumenter hentet fra hver sin kulturelle kontekst. Argumenter havde forskellig substans og forskellig status, og resultatet af denne interkulturelle kommunikationsproces faldt ikke altid lige heldigt ud.

I 1992 kunne man f.eks. i bladet "Handleren", udgivet af Moderate Studenter ved Handelshøjskolen i København læse en gruppe studerendes referat af et studieophold, de havde været på i Schweiz. Sammen med andre studerende fra hele verden var de inviteret på en uges besøg på en schweizisk handelshøjskole. Som led i opholdet deltog de studerende i en konkurrence, hvor delegationerne fra hvert land skulle argumentere for, hvorfor et stort schweizisk firma skulle investere i en fabrik i netop deres land. Danskerne argumenterede bl.a. med, at det høje danske uddannelsesniveau sikrer høj effektivitet. En argumentation, der må have fungeret overbevisende, i hvert fald vandt den danske delegation konkurrencen. Til gengæld vakte den russiske gruppes argumentation stor forundring blandt de vestlige deltagere. Russerne argumenterede med, at der bør investeres i Rusland, fordi landet behøver hjælp fra Vesten. Tænk, refererede danskerne, russerne berørte ikke

med et ord spørgsmålet om virksomhedens økonomiske udbytte af investeringen!

Danskerne rejste hjem fra Schweiz, tilfredse med sig selv og med deres faglige udbytte af turen. De havde lært meget om kulturforskellenes betydning for virksomheders arbejde. F.eks. havde de lært, at lagerstyring betyder noget helt andet i det velordnede og stabile Danmark end i en (falleret) planøkonomi præget af uforudsigelige mangler og galoperende inflation.

Hvad de russiske studerende tænkte og følte, melder historien ikke noget om. Men antagelig rejste de hjem en erfaring rigere. Belærte om, at den form for argumentation, de havde lært sig hjemmefra - fordi den fungerede i den hjemlige politiske og økonomiske kontekst - ikke slog til i den nye situation, i den nye verden. Antagelig har de heller ikke kunnet undgå at mærke, at de blev udsat for et statustab. For faktisk dummede den russiske delegation sig jo godt og grundigt i konkurrencen. De russiske studerende brød alle uskrevne regler for god (vest-) europæisk argumentation. Sikkert uden at vide det og til dyb forundring for de vestlige deltagere. Tænk at være så dum at tro, at et firma placerer en filial af filantropiske hensyn! Tænk at tro, at argumenter, der appellerer til en virksomheds moral, kan erstatte et fornuftigt økonomisk ræsonnement!

En erfaring om at være "forkert" og "forkert på den", de ikke har været alene om.

Forsøgene på at opbygge nye samfundstrukturer i Øst baseret på demokratiske og markedsøkonomiske principper, dvs. forsøgene på at integrere - eller om man vil subsumere - Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen i forhold til de vestlige økonomiske og politiske systemer, indebar også frivillige og ufrivillige, jævnbyrdige og ikke jævnbyrdige møder mellem mennesker med forskellige bevidsthedsmæssige forudsætninger.

Politiske forhandlinger om økonomisk og militært samarbejde, mediedebatter, erhvervsprojekter, kulturelle udvekslingsprogrammer, uddannelsessamarbejder, turisme - og flugt fra borgerkrig og "etnisk udrensning" - gav anledning til møder

mellem mennesker, der repræsenterede hvert sit mentale univers. Mennesker, hvis verdensbilleder var forskellige.

Det ene verdensbillede var lige brudt sammen og alt skreg på nyorientering. Det andet verdensbillede var lige blevet bekræftet via det førstes kollaps. Men måske var det også sårbart, fordi det havde svært ved at indse sin egen begrænsning, herunder sine vanskeligheder med at rumme den østlige erfarings- og erkendelseshorisont.

Selvom den kolde krig politisk blev formuleret som en kamp mellem forskellige ideologier, dvs. som en kamp mellem samfundssystemer, der byggede på henholdsvis kommunistiske eller liberalistiske/-kapitalistiske værdier og principper, kom graden og omfanget af de mentale forskelle tilsyneladende bag på begge parter. Eller rettere: Det kom tilsyneladende som en overraskelse, at de bevidsthedsmæssige forskelle mellem Øst og Vest ikke kun knyttede sig til relativt overfladiske, politiske holdninger, der - sådan så det i hvert fald ud fra en vestlig synsvinkel - kunne udskiftes fra dag til anden. Noget mere var på spil. Forskellige forudsætninger for at håndtere et parlamentarisk demokrati og en markedsøkonomisk realitet afslørede sig i øst-vest dialogen og i de praktiske øst-vest samarbejder efter murens fald.

1.2 Begrebet "kultur"

blev kodeordet for forsøgene på at forklare og overkomme disse forskelle. Fra vestligt hold er begrebet blevet brugt i et forsøg på at forklare uventet og til dels uforståelig adfærd fra østlige samarbejdspartners side. **Arven fra kommunismen**, "Homo Sovieticus", det passive og initiativløse menneske, der overlader ansvaret til andre og kun tænker på sin egen sikkerhed! En klart negativ definition, der også dukker op i mange østeuropæiske teoretikers forsøg på at forklare, hvorfor overgangsprocessen fra plan til marked, fra diktatur til demokrati blev mere kompliceret og langtrukket end forventet. Kultur set som holdninger og adfærdsmønstre udviklet under kommunismen - f.eks. mangel på "entreprenørkvalifikationer", (initiativ, risikovillighed og forretningssans) - er blevet betragtet som faktorer, der hæmmer den økonomiske og politiske omstillingsproces.

3. Synspunktet er også repræsenteret i dansk forskning. Se Mygind, Niels: "Omvæltning i Øst, fra plan til marked, fra partidiktatur til demokrati, fra "socialisme" til ...?", side 163, Samfundslitteratur 1994

Men begrebet "kultur" er også blevet forstået positivt. Som den menneskelige residualstørrelse, de historisk rodfæstede etniske, religiøse og/eller nationale **værdier, der modstod kommunismens pres**, og som nu efter kommunismens sammenbrud har mulighed for at udfolde og udvikle sig i frihed. Fænomenet kendes i hele Øst- og Centraleuropa inkl. det forhenværende Jugoslavien. Vægtningen af en lokal (national) kultur kan bl.a. give de forskellige østeuropæiske befolkningsgrupper mulighed for at definere sig selv væk fra den tidligere Østblok henimod Vesteuropa. Dette forsøg på at bevæge sig "**Hjem til Europa**" har været meget tydelig i letternes og estlændingenenes betoning af et historisk skæbnefællesskab omkring Østersøen, dvs. af etniske og kulturelle familiebånd mellem Baltikum og de skandinaviske lande. (Selvom familiebåndene kom som noget af en overraskelse for de danskere, der ikke vidste andet om Baltikum, end at det var dér, Dannebrog faldt ned for over 700 år siden). Men også den polske nationalfølelse, der henter sin inspiration fra napoleonstidens Europa, fungerer som en afgrænsning i forhold til den russiske / sovjetiske / kommunistiske (kultur-) imperialisme. Selvom den polske nationalisme kæmper med det lille problem, at hvis man skal diskutere sprogstammer og etnicitet - hvad den gerne vil - så **er** polsk et slavisk sprog og befolkningen i hele det nordlige og østlige Polen, herunder Warszawaområdet overvejende af slavisk oprindelse. Ligesom de forhadte russere.

Understregningen af den lokale kultur har imidlertid ikke kun haft anti-russisk, anti-kommunistisk karakter. Den har også antaget form af **modstand mod konsekvenserne** af den forandrings- og moderniseringsproces, overgangen til **markedsøkonomi** indebærer. Tydeligst blandt de russerne, der oplever, at Sovjetunionens sammenbrud ikke kun har betydet fornyet fattigdom blandt store dele af befolkningen, men også et voldsomt tab af status på den internationale politiske scene. Her kan koncentrationen om den stolte russiske kultur, den russiske litterære tradition og zar-tidens storhed blive et middel til at værne om den russiske ære. Ønsket eller kravet om at blive mødt med respekt af omverdenen, f.eks. ved at blive betragtet som en

4. Den polske nationalisme referer til Polens "stormagtstid", dvs. til perioden før Polen endeligt blev delt mellem Rusland, Prejsen og Østrig-Ungarn i 1795. En deling, der varede frem til afslutningen af 1. verdenskrig.

5. Tetzlaff, Marie: "Leve Nostalgie", Weekendavisen 11.-17. marts 1994. Schmidt, Dana: "Front mod Jeltsin", Politiken 17.3.94

ligeværdig og jævnbyrdig partner for EU/Nato og USA i økonomiske og militære anliggender, formuleres imidlertid også fra polsk side. F.eks. i forbindelse med forhandlingerne om polsk optagelse i Nato. En forhold, der kan give anledning til den kyniske konstatering, at polakkerne åbenbart må have svært ved at blive respekterede af deres omverden, siden de så højlydt behøver at stille kravet om respekt.

1.3 Fem kulturundersøgelser:

Dette papir vil præsentere og diskutere fem undersøgelser af **kulturen i den tidligere Østblok**:

1. **Schiller** J. Robert (Yale University), **Boycko**, Maxim (Institute of World Economy and International Relations, Russian Academy of Sciences) and **Koborov**, Vladimir (Kherson Pedagogical Institute): "Situational versus Attitudinal Factors in Economic Behavior" in "Brookings Papers on Economic Activity", 1:1992

2. **Obloj**, Krysstof og **Kostera**, Monika: "**Polish Privatization Program**. Remarks on Action, Symbolism and Cultural Barriers", School of Management, Warsaw University 1992.

3. **Yegere**, Sarmite: "**Economic Culture as a part in the Development of Free Society in Latvia** - the Relationship Between Culture and Economy", Free Market Institute of Latvia, Spring 1992.

4. **Sztompka**, Piotr: "**Civilizational Incompetence**: The Trap of Post-Communist Societies", Jagiellonian University, Institut of Sociology, Krakow, Poland, Zeitschrift für Soziologie, JG.22, Heft 2. April 1993, S 85-95.

5. **Urnov**, Mark, **Mirza**, Hafir and **Butler**, Richard: "**Managerial Ideologies**: A Russian and British Comparison" in "International Business Review", Volume 2, Number 3, Great Britain 1993

Alle disse fem artikler beskæftiger sig med de kulturelle forhold i **overgangsperioden** efter murens fald og Sovjetunionens sammenbrud (89-93). Alle fem artikler redegør for undersøgelser, der er foretaget enten af **forskere fra de tidligere østbloklande** eller af forskerteams sammensat af

østlige og vestlige . Alle fem artikler er skrevet på engelsk, dvs. henvender sig til en **international offentlighed**, og alle er af **nyere dato**, dvs. publiceret i enten 92 eller 93.

1.4 Formålet med læsningen:

Formålet med læsningen af de fem kulturundersøgelser er at etablere et **teoriapparat** til analyse af **den interkulturelle kommunikation** i det **kultur møde**, der udgøres af "forpligtende erhvervsmæssige eller institutionelle samarbejder mellem Øst og Vest efter murens fald". Herunder at udbygge en viden om de kulturelle forhold, der knyttede sig til **planøkonomierne generelt** og til det **polske overgangssamfund specielt**. Papiret her er **teoridiskuterende** og har karakter af et forarbejde til "**VeLock A/S**", som er en induktiv fremstilling af de kulturelt relaterede problemer, der kan opstå i et dansk-polsk virksomhedssamarbejde. "VeLock A/S" tager udgangspunkt i en fiktiv case, og valget af sprog og stil er foretaget med henblik på det mere læservenlige. Det er ikke tilfældet her.

Valget af materiale - artikler forfattet helt eller delvist af østlige forskere - var i første omgang begrundet i et ønske om at undgå, at "østkulturen" blev beskrevet "udefra" på en diagnosticerende og måske nedladende facon, der sagde mere om forskerens kulturelle bagland end om forskningens genstand. I næste omgang blev det tydeligt, at **artiklerne i sig selv** også kunne være en værdifuld **kilde til viden** om den østlige kultur. Artiklerne om kultur blev således selv genstand for en kulturanalyse.

Metoden i dette papir er derfor **tekstanalytisk**. Teksterne, de fem artikler læses såvel med henblik på at uddrage de **informationer**, de rummer, som med henblik på at afdække det kulturelle **univers** - det verdensbillede og de mentale mønstre -, de giver udtryk for.

Et argument for rimeligheden i at behandle teksterne på denne måde - som **tekster** - er, at de alle er skrevet på engelsk og dermed henvender sig til en international eller vestlig offentlighed. Artiklerne udtrykker dermed et ønske om og en vilje til at indgå i **en dialog** med Vesteuropa og den øvrige vestlige verden, og de kan derfor læses som et led i en **interkulturel kommunikationsproces**. I analyserne vil de østlige ønsker om at vende "Hjem til Europa" således blive taget på ordet. Artiklerne vil ikke blive læst som et møde med "en fremmed eller eksotisk kultur". Læsningen vil udgøre en dialog mellem forskellige dele af "**Den**

europæiske Bevidsthed". Det kulturelle univers, der siden renæssancen er blevet en fælles europæiske arv. Uanset om bopælen hedder Sct. Petersborg, Riga, Krakow, Åbybro eller Vanløse.

1.5 Indholdet i artiklerne:

Sammenlagt kommer de fem artikler godt rundt om de forhold, det kan være relevant at kende for en vesteuropæer, der forsøger at forstå kulturen i Øst: **adfærd** i dagligdagen, politiske og økonomiske **holdninger**, **virksomhedskultur** og **nationalkultur**, "resterne" af **plankulturen** og den kommunistiske **diskurs**:

- Schiller, Boycko og Koborov's artikel handler om, hvorvidt livet under kommunismen har skabt **menesker uden initiativ, risikovillighed og entreprenørånd**. Artiklen bygger på en survey-undersøgelse i det tidligere Sovjet, i de tidligere to Tyskland, i USA og Japan. Men artiklen kan også bruges til at diskutere, om det er muligt at **"løbe fra sine videnskabelige rødder"**.

- Obloj og Kostera's artikel handler om den rolle, som **virksomhedskulturen** i de tidligere statsejede virksomheder spiller for overgangen til markedsøkonomi. Artiklen bygger bl.a. på analyser af privatiseringsprocessen i to store polske virksomheder. Men artiklen kan også bruges til at diskutere, i hvilket omfang man i **Øst har idealiseret samfundene i Vest**, samt spørgsmålet om, hvorfra de kulturelle **ressourcer** hentet, der bærer omstillingen til demokrati og marked?

- Yegere's artikel handler om, hvordan **sovjettiden har præget den lettiske kultur** og påvirket den lettiske befolknings evne til at klare omstillingen til markedsøkonomi. Artiklen rummer en historisk analyse af den kulturelle udvikling i Letland? Men artiklen kan også bruges til at diskutere **det verdensbillede og den diskurs, der udviklede sig under kommunismen**.

- Sztompka's artikel handler om den specielle form for **modernisering**, der fandt sted under kommunismen i øst, og om den mangel på demokratiske kvalifikationer, befolkningerne dér har udviklet. Artiklen er et forsøg på at opstille en generel teori om de post-kommunistiske samfund. Men artiklen kan også bruges til at diskutere, om **modernisering er noget entydigt og entydigt positivt?**

- Urnov, Mirza og Butler's artikel handler om udbredelsen af autoritære og ikke-autoritære, **venstre- og højredrejede** holdninger blandt russiske

og britiske forretningsfolk. Artiklen bygger på en spørgeskemaundersøgelse i Rusland og Storbritannien. Men artiklen kan også bruges til at diskutere, om der eksisterer en sammenhæng mellem **autoritære holdninger og fascistiske tendenser** i Rusland i dag?

Af hensyn til analysen af den dansk-polske virksomhedscase i "VeLock A/S" vil Monika Kostera og Krzysztof Obloj's artikel: "**Polish Privatization Program**" blive viet særlig opmærksomhed. Kostera og Obloj's teorier vil blive suppleret og uddybet ved hjælp af to andre østeuropæiske teoretikere, ungarerne Elemér Hankiss og János Kornai. Derudover vil afsnittet blive udstyret med et relativt fyldigt noteapparat med faktuelle oplysning om aktuelle og historiske forhold i Polen. (Afsnittet er afsluttet juli 1994.) Diskussionen af den polske sociolog Piotr **Sztompka's moderniseringsteoretiske artikel** vil endvidere munde ud i en gennemgang af de moderniseringsteoretiske pointer, det vil blive lagt til grund for case-analysen.

1.6 Metodeforskelle:

De fem artikler, der er valgt, repræsenterer meget **forskellige metodiske tilgange**. De anvender forskellige kulturdefinitioner og når til forskellige resultater. Derfor giver de en oplagt lejlighed til at diskutere forskellige kulturforståelser og forskellige kulturbeskrivelser i forhold til hinanden. Dvs. præsentationen og diskussionen af artiklerne rummer i sig selv en diskussion af, **hvad kultur er, og hvordan kultur analyseres**.

Overordnet set falder de fem artikler i to grupper:

- Den første gruppe består af de to artikler, der bygger på **empiriske undersøgelser baseret på kvantitative metoder** (spørgeskemaer, telefoninterviews). Det drejer sig om Schiller, Boycko and Koborov's: "Hunting for HOMO SOVIETICUS" og Urnov, Mirza and Butler's: "Managerial Ideologies". Disse kulturundersøgelser har karakter af komparative meningsmålinger og tester udbredelsen af bestemte formulerede værdier og holdninger (espoused values, attitudes) - dvs. selvforståelsen - blandt respondenter i et eller flere tidligere østbloklande sammenholdt med et eller flere vestlige lande.

- Den anden gruppe består af de tre artikler, der rummer mere **teoretisk begrundede undersøgelser** af bestemte konkrete forhold, der defineres som kulturelt bestemte. (F.eks. forhold i forbindelse med virksomhedsdrift). Det drejer sig om Obloj og Kostera's "Polish Privatization Program", Yegere's

"Economic Culture as a part in the Development of Free Society in Latvia" og Sztompka's "Civilizational Incompetence". Disse kulturundersøgelser tager udgangspunkt i et specifikt "Østland" og beskriver **kvalitative** forskelle og ligheder mellem situationen før og efter "år 0", Dvs. før og efter kommunismens fald.

Hvis man sammenligner de to typer af undersøgelser, er det interessant at konstatere, at undersøgelserne når til **forskellige resultater, alt efter valget af metode**. De mere teoretisk funderede og kvalitativt prægede analyser beskriver og forklarer **en lang række kulturtræk**, f.eks. psykologiske dispositioner og organisatoriske traditioner, som er **udviklet under kommunismen**, og som gør det vanskelig for østeuropæerne at tilpasse sig markedsøkonomien og opbygge en demokratisk samfundsstruktur efter vestlig mønster. Mens de analyser, der er baseret på kvantificeret empiri **ikke afslører noget nævneværdigt efterslæb af kommunistiske værdier**. Tværtimod. Den ene af de kvantitative undersøgelser viser ligefrem, at russiske erhvervsfolk er "mere katolske end paven", dvs. i endnu højere grad end deres britiske kolleger tilslutter sig de vestlige liberale ideer.

Som det vil vise sig, kan en (del af en) forklaring på modsigelsen søges i det forhold, at de to undersøgelsestyper, trods den fælles brug af begrebet "kultur" i virkeligheden undersøger helt **forskellige fænomener**.

1.7 En teoretisk ramme:

Alt i alt rummer de fem artikler nogle gode "brikker" til en samlet teoretisk begribelse af **forskellene og lighederne** mellem de kulturer, der har udviklet sig i henholdsvis de kommunistiske plansamfund og de vestlige markedsdemokratier. Dvs. alt i alt giver de et kvalificeret bud på en teoretisk ramme om en analyse af den interkulturelle kommunikationsproces mellem Øst og Vest:

De kvantitative undersøgelser giver hver deres empirisk bud på aktuelle værdier og holdninger i Øst og Vest. På det tidspunkt, hvor undersøgelserne foregår, er forskellene få og **lighederne** mange. Hvad understreger det forhold, at Øst- og Vesteuropa grundlæggende er del af samme europæiske kulturkreds. De kvalitative undersøgelser byder på en eksplicit teoretisk ramme til beskrivelse af såvel de **absolutte** som de **relative forskelle** mellem de østlige og de vestlige økonomiske og politiske systemer. De absolutte forskelle kan bl.a. forstås på baggrund af de forskellige traditioner for **økonomistyring** og **organisation**, mens de relative

forskelle knytter sig til spørgsmålet om **modernisering**. Dvs. til diskussionen om, i hvilket grad den tekniske eller økonomiske rationalitet blev organisationsprincip for henholdsvis de østlige og de vestlige samfund. Hvilket også vil sige spørgsmålet om, i hvor høj grad det økonomiske liv er blevet præget af **effektivisering**, kulturen af **individualisme** og den politiske diskurs af **rationalisme** i henholdsvis Øst og Vest.

Her er det imidlertid vigtigt at være opmærksom på de indbyrdes **forskelle i den tidlige Østblok**. Både den generelle moderniseringsproces i vestlig forstand, der fandt sted i Øst før og efter kommunismen, og den form for modernisering, der var en del af det kommunistiske projekt, har altid været i spil med den specielle **kultur i de lokale samfund**. Forskellige nationer og regioner havde engang forskellige forudsætninger for at tilslutte sig "den kommunistiske verdensorden". Ligesom de nu har forskellige forudsætninger for at tage springet ind i de markedsbaserede demokratier og det (post-) moderne informationssamfund.

Bl.a. derfor den specielle interesse i Polen.

1.8 I det følgende:

Ud over de spørgsmål, der allerede er nævnt, vil dette papir diskutere, men ikke nødvendigvis besvare følgende spørgsmål:

- **eksisterer der overhovedet kulturforskelle mellem Øst og Vest?**
- **er østkulturen en barriere for omstillingen til marked og demokrati?**
- **er russerne lige så initiativrige og risikovillige som amerikanerne?**
- **vil det gamle systems out-sidere komme ind i varmen i det nye system?**
- **er de nye magthavere i Øst bare de gamle i forklædning?**
- **er Østeuropa gammeldags og østeuropæerne uciviliserede?**
- **var forskellen mellem plan og marked kun en gradforskul?**
- **er letterne bedre økonomer end russerne?**
- **er de russiske erhvervsledere mere liberale end de britiske?**

- er det russernes skyld det hele?
- vil retfærdigheden ske fyldest?
- vil historien ende lykkeligt?

2. "Hunting for HOMO SOVIETICUS"

I artiklen "Hunting for HOMO SOVIETICUS: Situational versus Attitudinal Factors in Economic Behavior" af det amerikansk-russiske forskerteam: Shiller (USA), Boycko og Korobov (eks. Sovjet) præsenteres resultatet af en survey-undersøgelse udført i det tidligere Sovjetunionen, det tidligere Østtyskland, det tidligere Vesttyskland, USA og Japan i perioden maj 1990 til december 1991.

7. Schiller J. Robert (Yale University), Boycko, Maxim

Antallet af respondenter i hvert stikprøveudvalg er mellem 120 og 140.

2.1 Præsentation:

2.1.1 Findes "Homo Sovieticus"?

Udgangspunktet for Shillers, Boyckos og Koborovs undersøgelse er spørgsmålet om, hvorvidt de observerbare forskelle i adfærdsmønstrene i henholdsvis øst og vest virkelig udspringer af relativt stabile og dybtliggende holdningsforskelle, eller om der er tale om forskelle i den situationsbestemte adfærd, der vil forandre sig i takt med forandringer i den østlige økonomiske og politiske situation?

Interessen bag undersøgelsen formuleres af forfatterne som et ønske om at afprøve - eller mere direkte modbevise - **tesen om homo sovieticus**. Dvs. som et ønske om at udfordre forestillingen om, at livet i et kommunistisk system har produceret en bestemt måde at tænke på eller ligefrem en bestemt personlighedstype, som det vil tage generationer at ændre, og som mangler de holdninger, der er nødvendige for at fungere i en markedsøkonomi. F.eks. entreprenørånd, initiativ, lederevner, motivation og villighed til at løbe en risiko og påtage sig et ansvar. En diagnose, der naturligvis også må være temmelig krænkende for medlemmer af det tidligere sovjetiske samfund.

Grundlaget for undersøgelsen er en begrebsmæssig skelnen mellem henholdsvis **"attitudinal factors"** og **"situational factors"** med indflydelse på den menneskelige adfærd. De holdningsmæssige faktorer defineres som knyttet til psykologiske forhold, personlighed og kultur. De situationsbestemte faktorer defineres som knyttet til folks opfattelse af den økonomiske situation, de befinder sig i, herunder deres forventninger til den økonomiske udvikling og til andre menneskers reaktioner på deres adfærd:

"In economist' terms, attitudinal factors are matters of taste and preference, while situational factors are the perceived constraints under which people operate."

I forlængelse af denne skelnen falder selve den

(Institute of World Economy and International Relations, Russian Academy of Sciences) and Koborov, Vladimir (Kherson Pedagogical Institute): "Hunting for HOMO SOVIETICUS: "Situational versus Attitudinal Factors in Economic Behavior" in "Brookings Papers on Economic Activity", 1:1992

empiriske undersøgelse i to dele:

2.1.2 "Situational factors":

For det første stilles respondenterne over for spørgsmål, der skal afdække deres opfattelse af den økonomiske (eller måske snarere politiske) situation. Det drejer sig om spørgsmål af typen: "Hvis du har en god idé til forbedring af arbejdet på din arbejdsplads, tror du så, det er umagen værd for dig at forsøge at overbevise din chef om, at ideen skal sættes i værk?", "Føler du dig tit ubehagelig tilpas eller ydmyget efter kontakt med offentlige myndigheder?", "Tror du, man arbejder hårdere i et privat firma, end i en offentlig virksomhed?", "Forventer du, at staten inden for de næste 5 år vil nationalisere private virksomheder?", "Forventer du krig?...stærkt faldende levestandard?".

Udfra besvarelserne af disse spørgsmål konkluderer forfatterne bl.a., at befolkningen i de tidligere kommunistiske lande står i en **situation, hvor de ser færre incitament**er til at tage initiativer, arbejde hårdt og være hjælpsomme, end befolkningen i USA. At de anser offentligt ansatte for at være mere beskyttede mod krav om disciplin, end ansatte i private virksomheder, men at de i højere grad end befolkningen i USA (og særlig i Japan) mener, at skabelse af streng arbejdsmoral en vigtig del af en leders job. Desuden mener de i større omfang end de vestlige respondenter, at det er sandsynligt, at staten vil ødelægge fornøjelsen ved at være rig, at staten vil nationalisere private firmaer inden for de næste 5 år, at levestandarden vil falde dramatisk i samme periode, og at den virksomhed, de arbejder i, vil blive lukket. Den eneste undtagelse er "østtyskerne"! På det tidspunkt, hvor undersøgelsen foretages (1990), har de tidligere østtyskere voldsomt store forventninger til den økonomiske udvikling. Kun 1% af de adspurgte tilslutter sig f.eks. det synspunkt, at levestandarden temmelig sikkert vil falde i perioden fremover. (Mod 3% af vesttyskerne, 13 % af de respondenterne fra USA og mellem 30 og 40 % af russerne).

2.1.3 "Attitudinal factors":

For det andet stilles respondenterne over for en type spørgsmål, der præsenterer dem for en beskrivelse af en given situation og beder dem markere, hvilke beslutninger de ville træffe i situationen. Der er tale om "almindelige hverdagsituationer", der skulle give respondenterne lejlighed til at abstrahere fra den aktuelle økonomiske situation og give udtryk for deres **grundlæggende værdier og holdninger**. Spørgsmålene

tester bl.a. de adjektiver, der knytter sig til stereotypen "homo sovieticus": **risikovillighed**: "Vil du, hvis du er syg, vælge en operation, hvor du har 50% chance for at overleve og blive helt rask?", **eventyrlyst**: "Vil du helst slappe af derhjemme på din fridag eller opleve en ukendt by?", **lederevne**: "Vil du tage bykortet og spørge om vej, hvis du sammen med en gruppe er strandet i en fremmed by?", **initiativ**: "Vil du tage initiativ til at arrangere en fødselsdagsfest for en kollega?", **selvstændighed**: "Vil du helst holde tale eller vaske op efter festen?". Men respondenterne bliver også spurgt om deres vilje til at skifte til et mere krævende, men bedre lønnet job, om deres vilje til at investere i en risikofyldt, men potentielt givtig branche, og om hvorvidt de mener, at det er vanskeligt at knytte venskaber med mennesker, der er selvstændige eller arbejder i den private sektor.

På baggrund af svarene på disse spørgsmål, kan forfatterne **ikke konstatere nogen signifikant holdingsforskel** mellem indbyggerne i de eks-kommunistiske lande og indbyggerne i de vestlige lande. Kun ser det ud til, at folk fra "øst" er markant mere risikovillige, end folk fra "vest". Det gælder selv for tyskerne, der ellers viser sig som den af de undersøgte grupper, der er mest indstillet på økonomisk sikkerhed. De tidligere østtyskere siger dobbelt så ofte som deres vesttyske landsmænd, at de er indstillet på at tage en stor økonomisk chance.

2.1.4 "Homo Sovieticus" er død?

Så alt i alt konkluderer forfatterne ud fra deres undersøgelse af såvel "attitudinal" som "situational factors", at tesen om "Homo Sovieticus" bygger på fejlagtige generaliseringer. Det er ikke dybereliggende psykologiske og kulturelle forhold blandt indbyggerne i de tidligere kommunistiske lande, der udgør hindringerne for en succesrig transformation til markedsøkonomi. Problemerne skyldes den aktuelle situation, ikke holdninger i befolkninger. På grund af dårlige erfaringer stoler befolkningen ikke så meget på offentlige institutioner, de ser ikke så stor en chance for, at deres arbejdsmæssige anstrengelser vil føre til succes, og de planlægger ikke så langsigtet. Forhold, der vil ændre sig i takt med politiske forandringer og økonomiske fremskridt. En positiv og optimistisk konklusion.

Ser man imidlertid Schillers, Boyckos og Koborovs undersøgelse nærmere efter i sømmene, viser det sig dog, at udgangspunktet for hele undersøgelseskonceptet, den begrebsmæssige skelnen

mellem "attitudinal" og "situational" factors, i virkeligheden er mere problematisk end som så. Både hvad angår den praktiske anvendelse og den bagvedliggende (teoretiske) argumentation

Til gengæld kan begrebsbrugen give anledning til interessante overvejelser over, hvordan opgøret med kommunismen ikke kun kan repræsentere et brud, men også en vis kontinuitet i forhold til kommunismens tankemønstre:

2.2 Diskussion:

2.2.1 Brud og kontinuitet:

Schiller, Boycko og Koborov selv begrundet adskillelsen af det holdningsmæssige og det situationsbestemte med følgende argumentation:

"For example, people are observed to hoard more goods in their homes in ex-communist countries. Should we assume that this hoarding behavior is due to acquisitive or selfish attitudes? People are observed to spend more time standing in line in ex-communist countries. Should we assume that people queue because of their gregarious or obedient attitudes? Certainly, better explanations exist for such behavior - explanations in terms of the economic situation that people in ex-communist countries face".

Schiller, Boycko og Koborov vælger her en form for **analogi-argumentation**, hvor en fiktiv modparts synspunkter karikeres ud i det absurde som argument for egen korrekthed. ("De andre er åbentlyst forkert på den - i hver fald når vi skal beskrive dem - altså må vi selv være rigtigt på den!"). På den måde fremstilles skellet mellem det holdningsmæssige og det situationsbestemte som en indlysende sandhed, kun tåber kan stille spørgsmål ved.

Men selvom forfatterens begrebsbrug er selvfølgelig, behøver den ikke at være tilfældig:

Bag skellet mellem "attitudinal" og "situational" factors ligger en begrebsmæssig **skelnen mellem "det indre" og "det ydre"**, mellem det subjektive og det objektive og mellem væsen og fremtrædelse. En skelnen, som i en (vest-) europæisk videnskabelig kontekst hverken er ny eller revolutionerende. Tværtimod repræsenterer disse modsætningspar klassiske greb inden for europæisk filosofisk

9. Schiller, Boycko og Koborov, s.128

tradition, og de bliver med renæssancen og den europæiske oplysningstid dominerende kategorier i vestlig videnskabelig tænkning (Platon, Kant, Hegel).

Set i forhold til en russisk videnskabelig kontekst markerer forfatternes begrebsvalg imidlertid et **brud med Lenins genspejlingsteori**, som siden 20erne udgjorde fundamentet for sovjetpsykologien, herunder den kulturhistoriske skole (Vygotsky, Luria, Leontjew). For Lenin var det ikke meningsfuldt at skelne mellem "indre" og "ydre", fordi menneskets subjektivitet, dets tanker og følelser ideelt set kunne - og skulle - genspejle den objektive virkelighed.

Spørgsmålet er imidlertid, om forfatternes definitive adskillelse mellem holdningsmæssigt og situationsbestemt - "indre" og "ydre" - er holdbar. Især når det kommer til den empiriske undersøgelse. Dvs. spørgsmålet er, hvordan det rent praktisk er gennemførligt for forfatterne at skelne skarpt mellem faktorer, der er knyttet til den aktuelle situation, og faktorer, der er knyttet til personlighed og kultur? For hvad er det i virkeligheden for et fænomen, de undersøger? Hvilken type oplysninger er det, de får adgang til, med de metoder de vælger?

Når det kommer til stykket giver Schillers, Boyckos og Koborovs undersøgelse jo ikke oplysninger om den faktiske livssituation i de eks-kommunistiske lande. Undersøgelsen gengiver respondenternes **subjektive forhold** sig til, hvad de opfatter som den objektive situation ("perceived constraints"). Undersøgelsen giver heller ikke oplysninger om indbyggernes subjektivitet, deres personlige, psykiske og kulturelle forudsætninger. Undersøgelsen siger noget om respondenternes selvopfattelse og selvfremsættelse. Dvs. den siger noget om det billede af sig selv, de adspurgte vælger at give i **interview-situationen**.

Der er således **både et holdningsmæssigt og et situationsbestemt aspekt tilstede** i samtlige de svar, forfatterne får på deres spørgsmål. Forfatterne insisterer ikke desto mindre på, at såvel spørgsmål som svar **skal** henføres enten til kassen med "attitudinal factors" eller til kassen

10. Jarosjevskij, M.G.: "Psykologien i det 20. århundrede", Forum 1980, Svejgaard, Erik: "Den kognitive og sproglige udvikling" s. 76 i Brørup, Hauge og Thomsen (red.): "Psykologibogen", Gyldendal 1993. Hiebsch, Hans: "Sovjetpsykologi". Hans Reitzels forlag 1973

med "situational factors". De vil ikke nøjes med at bruge den begrebsmæssige skelnen mellem holdningsmæssigt og situationsbestemt rent analytisk, men insisterer på, at den også skal bruges til at kategorisere empirien. Hermed skaber de - som det vil fremgå - problemer for sig selv og deres egen empiriske undersøgelse.

Men også rent teoretisk kan man stille spørgsmålstegn ved Schillers, Boyckos og Koborovs begrebsbrug. Umiddelbart virker den lidt "**gammeldags**" set med moderne (vest-) europæiske øjne. For det første, fordi forfatterne insisterer på at anvende begreberne "attitudinal" og "situational" - "indre" og "ydre", subjektivt og objektivt - rent referentielt. Dvs. antager, at begrebsparrene henviser til fænomener, der eksisterer reelt adskilt i, hvad der formodes at udgøre "den faktiske virkelighed". En antagelse, der allerede blev problematiseret af Friedrich Nietzsche i slutningen af forrige århundrede. For det andet virker den gammeldags, fordi forfatterne ikke indlader sig på nærmere overvejelser over forholdet mellem, hvad de kategoriserer som henholdsvis "indre" og "ydre"/subjektivt og objektivt. Overvejelser som teoretikere som f.eks. Sigmund Freud, Norbert Elias og Michel Foucault har gjort sig i løbet af dette århundrede.

Ved at udelukke sig selv fra dybere refleksioner over deres begrebers status, risikerer forfatterne - ironisk nok - selv at komme til at sætte lighedstegn mellem subjektiv fortolkning og objektiv situationsbeskrivelse. Dvs. de risikerer - som det vil fremgå - selv at komme til at komme til at **reproducere Lenins genspejlingsteori** og dermed - ufrivilligt - at komme til at vedkende sig arven fra den kommunistiske, teoretiske tradition....

En kritik, der ville være helt akademisk og uinteressant, hvis ikke den havde konsekvenser for vurderingen af undersøgelsens praktiske gennemførelse og konklusioner:

11. Den danske/vesteuropæiske oplevelse af at blive konfronteret med noget "gammeldags" ved mødet med udtryk for den østeuropæiske kultur, vil blive belyst nærmere i præsentationen og diskussionen af Sztompka, Piotr: "Civilizational Incompetence: The Trap of Post-Communist Societies".

12. Jensen, Jørgen: "Metafor og erkendelse - med udgangspunkt i Nietzsches sprogfilosofi", SPRØK, ARK efteråret 1994 HHK. Schmidt, Lars-Herik: "Den sociale exorcisme eller den tabte umiddelbarhed. Konstruktionen af det sociale hos Rousseau og Nietzsche", Modtryk Århus 1987.

2.2.2 Den objektive sandhed?

Undersøgelsens problemer med at skelne skarpt mellem det holdningsmæssige og det situationsbestemte viser sig allerede ved **konstruktionen af de spørgsmål**, forfatterne stiller som led i afdækningen af "**situational factors**".

Efter at have konstateret, at respondenterne fra de eks-kommunistiske lande i højere grad end deres modpart i USA ser statsligt ansatte som relativt beskyttede fra disciplin, stiller forfatterne f.eks. et spørgsmål, der vanskeligt kan forstås som andet end en appel om en ren holdningstilkendegivelse: "Hvad er vigtigt for en leder af et firma, at skabe goodwill i relation til de ansatte og vinde deres venskab, eller at skabe en streng arbejdsdisciplin, belønne hårdt arbejde og straffe slendrian?"

Her spørges ikke efter en vurdering af en konkret, aktuel situation. Hvis det var tilfældet, kunne spørgsmålet f.eks. være formuleret: "Hvilke type ledelse mener du, din virksomhed trænger til lige nu?" Her spørges efter de adspurgtes generelle mening og holdning. Uafhængigt af den aktuelle situation. Dvs. her spørges om noget, der i følge undersøgelsens egen begrebsbrug må kategoriseres som et udtryk for "attitudinal factors".

På spørgsmålet svarer 33% moskovitter, 49% new yorkere og 61 % japanere fra Tokyo, ja tak til goodwill. Hvad der mere præcist ligger i disse svar, melder historien ikke noget om. For det første er det tvivlsomt, om de forskellige nationaliteter er enige om, hvad formuleringen "en streng ledelse" mere konkret dækker over. For det andet kan man kun gisne om de forskellige nationalitetes begrundelse for at svare, som de gør. Efterlyser russerne f.eks. en strengere ledelse, fordi de er mere autoritært indstillede (et holdningsmæssigt aspekt), eller fordi de ovenpå en periode med relativ slaphed/beskyttelse fra disciplin "certainly see the need for strict managers"? (et situationsbestemt aspekt). Shiller, Boycko og Korobov vælger - uden at diskutere sagen nærmere - den sidste konklusion.

Problemet med at adskille det situationsbestemte og det holdningsmæssige ses altså også ved **fortolkningen af respondenternes svar**. Problemet manifesterer sig allerede ved undersøgelsens første spørgsmål. Spørgsmålet om, hvorvidt respondenterne mener, det er umagen værd at forsøge at overbevise

sin chef, hvis man har en god idé til forbedring af arbejdet på sin arbejdsplads. Hertil svarer 90% af de adspurgte i USA ja, mod mellem 50 og 60 % af de adspurgte i Rusland og Ukraine. På denne baggrund konkluderer forfatterne, at folk i de eks-kommunistiske lande har andre betingelser og står over for andre incitamentter end folk i USA. En forskel, der kan forårsage tendensen til, at folk i de eks-kommunistiske lande optræder mindre hjælpsomt i formelle situationer.

Her er det vanskeligt ikke at undre sig over, hvordan det kan lade sig gøre så kategorisk at sætte lighedstegn mellem respondenternes svar og den faktiske situation i de eks-kommunistiske lande. De svar, respondenterne kommer med, kan jo kun være et udtryk for deres **subjektive forestillinger om, hvad der kunne ske i en hypotetisk situation**. Interviewsituationen rummer ingen mulighed for realitetstestning. Respondenterne har ingen mulighed for via handlinger at afprøve deres forestillinger og se, om de faktisk holder. Derfor er det vanskeligt at tro på, at svarene kun siger noget om den aktuelle situation og slet ikke er afhængige af respondenternes holdninger. Holdninger, der f.eks. kan være dannet på baggrund af tidligere erfaringer med autoritetsrelationer, eksempelvis i familie og uddannelsessystem. Dvs. det er svært at forestille sig, at det sete - eller rettere det forestillede - ikke afhænger af øjnene, der ser. Svært at tro på, at den personlige, psykologiske og kulturelle ballast ikke **også** har betydning såvel for russere og ukrainere som for amerikanere, når de svarer på et sådant "situationsbestemt" spørgsmål.

Forfatterne har øjensynlig været udsat for denne form for kritik tidligere i deres forskningsforløb. I hvert fald efterfølges deres konklusion på besvarelserne af "overbevis-chefen-spørgsmålet" af følgende formuleringer:

"The difference in answers does not indicate any differences in respondent's attitudes: it does not suggest any lack of willingness to persuade one's boss to put the idea into practice. To argue that the difference in answers is actually caused by a difference in respondents' attitudes, one would have to argue, that people let their emotions dominate their answers or that respondents misinterpreted the question. It is not our impression that respondents had any trouble understanding and answering this question,

which was based on simple facts".

Til denne lettere indignerede forsvarstale kan det indvendes, at svarene ganske rigtigt ikke siger noget om manglende vilje. Svarene på første spørgsmål siger slet ikke noget om fænomenet vilje overhovedet. Hverken positivt eller negativt. Svarene siger noget om, hvad respondenterne **tror**, er umagen værd. Det interessante her er, at forfatterne **hævder, at denne tro udgør en objektiv afspejling af den faktiske situation**. For hvis den ikke er det, er der tale om, at respondenterne lader deres følelser dominere deres svar - hvad tydeligvis er uønsket og negativt. Eller direkte har misforstået spørgsmålet - hvad de ikke har, ifølge forfatterne. Den subjektive genspejling og den objektive virkelighed bliver identiske. Goddag, Lenin!

2.2.3 Den sande subjektivitet?

På samme måde er det i forbindelse med **kategorien "attitudinal factors"** oplagt at spørge til adskillelsen mellem det holdningsbestemte og det situationsbestemte.

Ifølge undersøgelsesdesignet skulle de hverdagsbeskrivelser, der indgår i spørgsmålene her, være så almene, at de giver respondenterne lejlighed til at abstrahere fra den aktuelle økonomiske situation og udtrykke deres basale værdier. Dvs. lejlighed til at udtrykke deres "indre", den kultur, de er en del af. Men det er svært ikke at reflektere over, om **fortolkningen** af beskrivelserne og dermed svaret på spørgsmålene ikke også afhænger af de "ydre" forhold, af den samfundsmæssige kontekst, **af situationen?** En diskussion, som forfatterne faktisk også selv rejser ..., når svarene på et spørgsmål ikke passer dem! Hvilket dog ikke medfører, at de tager undersøgelsesdesignet op til revision. Til gengæld kasserer de spørgsmålet:

F.eks. siger 41% af de adspurgte russere mod 16% af amerikanerne i undersøgelsen, at de vil sige nej til at påtage sig den ulejlighed at arrangere en lille fødselsdagsfest for en kollega. Forfatterens kommentar er, at et sådant arrangement jo også er meget dyrere og mere besværligt for russerne, der skal stå i kø for at skaffe sig det, de skal bruge. Derfor siger svaret ikke noget om det, det skulle kunne sige noget om, nemlig graden af "entreprenørånd", mener forfatterne. De **kasserer spørgsmålet** og stiller i stedet et nyt spørgsmål om, hvorvidt

respondenterne vil holde tale eller vaske op efter den omtalte fest. Her kan de ikke konstatere nogen signifikant forskel mellem øst og vest.

Tilsvarende er forfatterne utilfredse med besvarelserne af spørgsmålet om, hvorvidt respondenterne vil tage et nyt og krævende job, der indebærer 50 % lønforhøjelse, men også risiko for at ryge ud efter to år - dog med sikkerhed for at få det gamle job tilbage! 79% af amerikanerne svarer ja mod kun 52 % af russerne. Dette resultat giver forfatterne anledning til at diskutere, hvorvidt 50% lønforhøjelse i grunden et tilstrækkeligt godt bud i en situation som den russiske med op til 200% inflation. Herefter **om formulerer de spørgsmålet**, så det kommer til at dreje sig om en 50% forøgelse af levestandarden. I de nye besvarelser er antallet af amerikanske ja-sigere faldet til 61(??). 51 % af vesttyskerne siger ja tak, mens 68% af ukrainerne, 42 % af russerne og 47% af østtyskerne vil tage imod tilbuddet. Dvs. billedet bliver broget uden noget klart mønster.

Til gengæld stiller forfatterne ikke spørgsmålet om situationens betydning, når det kommer til udsagnene om villigheden til at investere i en risikofyldt branche. Her afslører russere og ukrainere sig som markant mere "ambitiøse og risikovillige" end de øvrige respondenter. 80% af russerne mod 74% af amerikanerne vil starte egen forretning, hvis der er 3 chancer ud af 4 for at blive rig. Mellem 40 og 50% af russerne og ukrainere vil med de samme odds investere i venners forretning, mod kun 30-33% af amerikanerne. Hvorvidt denne risikovillighed udelukkende skyldes "attitudinal factors", grundlæggende holdninger og værdier hos medlemmerne af det tidligere Sovjetunionen, eller hvorvidt den **også relaterer sig til en overgangssituation**, hvor det er nødvendigt at satse, reflekterer forfatterne imidlertid ikke over. De reflekterer heller ikke over, hvorvidt en sådan ekstrem risikovillighed er positiv set i forhold til en mere stabil markedsøkonomisk situation. Selvom man godt kunne forstille sig, at vesttyskerne og selv amerikanernes større behov for sikkerhed udspringer af erfaringer med det fornuftige i at tage en **kalkuleret** økonomisk risiko.

2.3. Perspektivering:

2.3.1 Way east:

15. Trods kritikken er det svært ikke at respektere den forskningsmæssige hæderlighed, der får forfatterne til at medtage et kasseret spørgsmål samt argumentationen for, hvorfor det kasseres.

Men selvom man er skeptisk over for den måde, hvorpå Schiller, Boycko og Koborov bruger deres begreber, kan man jo godt vælge at acceptere hovedtrækkene i deres undersøgelse. F.eks. vælge at acceptere, at på undersøgelsestidspunktet besidder medlemmerne af de tidligere kommunistiske samfund i deres egen selvforståelse og selvfremstilling generelt set lige så meget "entreprenørånd" som indbyggerne i de vestlige lande. Men hvis man gør det, står det stadigvæk tilbage at diskutere, hvordan forfatterne når fra disse oplysninger til den konklusion, at dybereliggende psykiske og kulturelle forudsætninger ikke får betydning for overgangsprocessens forløb.

Hvordan kan man f.eks. konkludere fra en persons eget selvbillede, vedkommendes erklærede **vilje** til at kaste sig ud i nye aktiviteter til hans eller hendes faktiske **evne** til at mestre disse nye udfordringer? Hvis **"entreprenørånd" skal blive til "entreprenørkvalifikationer"**, forudsætter det ikke kun en positiv indstilling over for markedsøkonomiens formulerede værdigrundlag, men i lige så høj grad viden og færdigheder, dvs. kendskab til vilkårene i en markedsøkonomi og til de redskaber, der er nødvendige for at forsøge at beherske dem. For at blive i forfatterens metaforer: For at blive leder, er der ikke nok at have viljen til at tage kortet. Man skal også kunne læse kortet og være i stand til at få de andre til at følge med. Bortset fra det, skal de adspurgte vel ikke alle sammen være selvstændige erhvervsdrivende eller ledere af private virksomheder. Størstedelen skal vel finde ud af, hvordan de organiserer en tilværelse som lønarbejdere i en markedsøkonomi. Så måske er det i virkeligheden irrelevant at spørge så bredt, som forfatterne har gjort. Hvis det specifikt var lederkvalifikationer, man var ude efter, skulle man måske snarere have spurgt de potentielle erhvervsledere: nystartede entreprenører og medlemmer af den tidligere kommunistiske nomenklatura

16. Mink, Georges og Szurek, Jean-Charles fra det franske "Centre de Recherche sur les Societes Post-Communistes" har undersøgt den tidligere kommunistiske nomenklatures evne til at transformere politiske magtbastioner til økonomisk ejerskab og ledelsespositioner i takt med overgangsprocesserne i de eks-kommunistiske lande. De påviser, at især i Polen, Ungarn og delvis Tjekkio-Slovakiet har en "rationelle nomenklatura" - vestlig orienteret, men med tilknytning til det tidligere magtapparat og dermed i besiddelse af væsentlige økonomiske og politiske kontakter - spillet en afgørende rolle i etableringen af en privat sektor. Mens en mere "reaktionær nomenklatura" i Rusland, Ukraine og f.eks. på Balkan tilgængelig har kunnet udgøre en stærk barriere for gennemførelsen af økonomiske reformer. Kilde: Riishøj, Søren, Information 17.3.94

Endelig er det svært at lade være med at spørge: Hvorfra kommer egentlig disse meget markedsvenlige basale værdier og holdninger hos medlemmerne af de tidligere kommunistiske samfund, hvis de ikke har noget at gøre med situationen? Dvs. ikke har noget at gøre med de erfaringer, befolkningen historisk set har gjort sig i perioden før, under og efter kommunismen? Hvis disse holdninger er fuldstændig uafhængige af den objektive situation, så må der jo være tale om en **antropologisk konstant**. Om en på forhånd givet national eller regional kultur, upåvirket og upåvirkelig af omstændighederne. Besynderligt nok en kultur, der i sin egen selv fremstilling til forveksling ligner den selvforståelse, der ligger bag den amerikanske drøm! Fuld af risikovillighed, eventyrlyst, initiativ, selvstændighed og ansvarlighed. Way west. Et forhold, der ikke kan bidrage til at forklare, hvorfor Rusland og USA i 70 år valgte forskellige politiske og økonomiske veje.

I det hele taget giver Schillers, Boyckos og Koborovs undersøgelse som nævnt ikke noget bidrag til diskussionen af forholdet mellem "indre" og "ydre". De diskuterer ikke samspillet mellem psykiske strukturer og kulturelle universer på den ene side og livsvilkår og samfundsstrukturer på den anden, og de diskuterer ikke de kulturelle forudsætninger for og konsekvenser af en samfundsmæssig forandring. Eller omvendt! Hvilket også vil sige, at de ikke kan bidrage til at forklare, hverken hvordan en kulturel tradition etableres og overlever, eller hvordan et radikalt brud finder sted. Endsige give et bud på tidsdimensionen i en kulturel forandringsproces: Hvilke bevidstheds- og adfærdsmæssige forhold vil ændre sig - hvor hurtigt - i en ny situation? Blandt hvilke (sociale) grupperinger? Hvilke kulturelle traditioner vil forblive levende og muligvis søge tilbage til deres fundament som modvægt mod forandringen? Blandt hvem?

Schiller, Boycko og Koborov vil på baggrund af deres undersøgelse konkludere, at (alle) indbyggere i de tidlige kommunistiske lande hurtigt vil tilpasse sig de nye forhold i en markedsøkonomi, fordi dybereliggende kulturforskelle mellem Øst og Vest ikke eksisterer. Schillers, Boyckos og Koborovs egen undersøgelsesrapport demonstrerer, at selv i et vestligt orienteret amerikansk-russisk forskerteam med formulerede sympatier for markedsstyring og demokrati kan det være svært at løbe fra den videnskabelige, kulturelle tradition, man har været en del af.

3. "Polish Privatization Program"

En helt anden type kulturundersøgelse end Schillers, Boyckos og Koborovs kan findes i Monika Kosteras og Krysztof Oblojs artikel "Polish Privatization Program: Remarks on Action, Symbolish and Cultural Barriers" fra 1992.

17. Obloj, Krysztof og Kostera, Monika: "Polish Privatization Program. Remarks on Action, Symbolism and Cultural Barriers", School of Management, Warsaw University 1992. Obloj er "Professor of Management" og Kostera "Associate Professor" samme sted. Obloj er aktuelt det store navn inden for moderne polsk managementforskning. Han skal f.eks. være formand for "European International Business Association's" 20. års kongres, der afholdes i Warszawa i december 1994.

3.1 Polsk virksomhedskultur:

Kosteras og Oblojs (K&O's) artikel er en teoretisk funderet redegørelse for, hvad virksomhedskulturen betyder for privatiseringen af de tidligere statsejede virksomheder i Polen. Redegørelsen er primært baseret på analyser af privatiseringsprocessen i to store statsejede produktionsvirksomheder inden for tekstilbranchen.

Kostera og Obloj bevæger sig således fra det generelle over-nationale samfundsniveau, - som Schiller, Boycko og Koborov arbejdede på - til et **polsk virksomhedsniveau**. De ønsker ikke at nøjes med at analysere fænomenet "espoused values", selvforståelsen/selvfremsstillingen eller - som det lidt skævt oversættes til på dansk - "skueværdierne" i en organisation. De vil også beskæftige sig med "values in use", de værdier, der viser sig i **handling**.

K&O vælger derfor at definere "kultur" som "a coherent system of assumptions and basic values which distinguish one group from another and orient its choices" (efter Gagliardi, 86) eller som "the shared values and behavior that knit community together. It's the rules of the game" (efter Rener, 86). For Schiller, Boycko og Koborov havde de centrale begreber, herunder begrebet "kultur" en overvejende referentiell funktion, dvs. henviste til analysanternes/respondenternes faktiske udsagn og evt. handlinger. For K&O fungerer begrebet "kultur" som en overvejende analytisk kategori. Dvs. de indtager den position, hvor beskæftigelsen med/eksistensen af fænomenet "kultur" forudsætter en analytiker, som finder eller konstruerer en **"dybereliggende" systematik** under, hvad der defineres som "de overfladiske kultursymptomer".

Også hvad angår de indholdsmæssige pointer er de to undersøgelser forskellige. Mere præcist: Totalt uenige. Udgangspunktet for K&Os undersøgelse er en antagelse, der står i diametral modsætning til Schillers, Boyckos og Koborovs konklusion. Nemlig den antagelse, at **"the role of cultural values and norms held by managers of SOE's (statsejede**

¹⁸. Begrebet "skueværdier" giver associationer til skuespil/forstillelse/løgnagtighed, hvad ikke behøver være tilfældet. Der er tale om, at en person/organisation i en given kontekst formulerer en forståelse af sig selv, der ikke nødvendigvis svarer til personens/organisationens handlinger eller til den selvfremsstilling, der vil komme frem i en anden kontekst.

virksomheder)...are becoming a strategic barrier of full-fledged transition. A successful privatization of SOE's make a change of organizational culture a must." Derfor starter de deres artikel med en redegørelse for **modsætningerne** mellem på den ene side den organisationskultur, der udviklede sig i de polske statsvirksomheder under planøkonomien og på den anden side den nye markedsorientering, der ønskes implementeret som led i privatiseringsprocessen. Derefter diskuterer og illustrerer de, hvilke konsekvenser disse modsætninger får for virksomhedernes omstillingevne:

3.1.2 Ledelsesvilkårene under planøkonomien:

Ledelseskulturen under planøkonomien udviklede sig i forhold til stærkt regulerede omgivelser, præget af regeringens forsøg på planlægning og kontrol af samtlige aktiviteter i samtlige virksomheder. Det fik - i følge K&O - som konsekvens, at virksomhedernes organisation på een gang blev præget af **overformalisering** og **underformalisering**.

På et plan, det **formelle**, var rutiner og regler yderst rigide og detaljerede. Fra højere niveauer i det bureaukratiske system forsøgte man - af hensyn til muligheden for kontrol - at etablere ensartede løsninger, dvs. organisationer præget af stor homogenitet. Denne overformalisering skabte en **illusion om kontrol**, men i virkeligheden var rutiner og regler vanskelige at følge, fordi de ikke var tilpasset realiteterne i de enkelte virksomheder. På et andet plan, det **informelle**, blev der derfor skabt mulighed for at skaffe sig stor bevægelsesfrihed internt i organisationen. Den reelle underformalisering gav rum for en lang række **"parasitære spil"**, f.eks. åbnede den mulighed for indirekte magtudøvelse/udnyttelse af personlige kontakter i forbindelse med forfremmelser, evalueringer, fordeling af rejsemuligheder osv..

Organisationsstrukturen under planøkonomien var - som en kopi af samfundsstrukturen - stærkt **centraliseret**, og rent praktisk var ledelsen af de statsejede virksomheder koncentreret omkring de **interne forhold i produktionen**. I omgivelser, hvor der var stor usikkerhed omkring input og stor sikkerhed omkring output (svært at købe, let at sælge) var det oplagt, at ledelse havde fokus på den interne materiele gennemstrømning og i større eller mindre omfang ignorerede afsætningssiden. Denne tendens til indadvendthed forstærkedes af/forårsagede, at største delen af lederne under

¹⁹. Som det bl.a. blev formuleret i Balcerowicz-planen ved årsskiftet 89/90.

planøkonomien var **ingeniører**.

Officielt skulle den nationale social-økonomiske planlægning da også erstatte virksomhedernes egen strategiske tænkning. Reelt udformede og implementerede virksomhedslederne dog - i følge K&O - informelle **strategier**, som grundlæggende var af **defensiv** karakter. Lederne forsøgte at beskytte sig selv mod yderligere krav fra bureaukratiet, arbejderne og kunderne, at sikre sig en vis minimal sikkerhed omkring leverancer, at skabe jobsikkerhed og at pleje egne karrieremuligheder.

3.1.3 Organisationskulturen under planøkonomien:

Under disse vilkår udviklede der sig - stadig i følge K&O - en helt speciel, men meget ensartet organisationskultur i de statsejede polske virksomheder:

Først og fremmest blev **sikkerhed og stabilitet** anset som værdier i sig selv, og **undgåelse af risiko og initiativ** blev en regel. Desuden blev kulturen præget af **fokus på egne specialfunktioner og -kompetencer** uden tilknytning til organisationen som helhed, af **lydighed** uden loyalitet og **disciplin** uden forpligtelse, af en **instrumental holdning** til job og arbejdsopgaver, og af forsøg på at **minimere individuel og personlig ansvarlighed** gennem konformitet og andre forsøg på at undgå individuel synlighed (at skjule sig i mængden).

Disse organisationskulturelle adfærdsmønstre og værdier stod i direkte **modsatning til de nye sæt af ledelsesnormer og værdier**: initiativ, risikovillighed, markedsorientering, internationalisering, entreprenørskab osv., som det polske privatiseringsministerium (oprettet 1990) forsøgte at implementere som led i privatiseringsprocessen og omstillingen til markedsøkonomiske vilkår. En modsætning, der viste sig både på det politisk-administrative niveau, blandt virksomhedslederne og blandt de menige medarbejdere i virksomhederne, og som fik uventede konsekvenser:

På den ene side formulerede **det polske privatiseringsministerium** en klar politik, som K&O beskriver som "meget konservativ, markedsorienteret og Thatcher-agtig med understregning af markedet som den naturlige selektionsmekanisme" På den anden side foregik selve privatiseringsprocessen under stærkt centraliseret, stram offentlig styring, dvs.

²⁰. Obloj, Kryszof og Kostera, Monika: "Polish Privatization Program. Remarks on Action, Symbolism and Cultural Barriers", School of Management, Warsaw University 1992, s.8

efter ganske samme mønster som de tidligere reformer af planøkonomien i 80ernes Polen. Begrebet "privatisering" blev, formulerer K&O, "en magisk etiket" brugt af ministeriets folk for at promovere "the only way" til økonomisk og politisk succes i Polen, samtidig med at den fungerede som legitimering af privatiseringsministeriets egen magt og indflydelse.

Denne modsætningsfyldte politik placerede **lederne** i de polske statsvirksomheder under privatisering i en regulær **dobbelt-bind situation**. En dobbelt-bind situation er karakteristisk ved, at det ikke er muligt at flytte sig, heller ikke gennem at tale om situationen. Uanset hvad man gør, så er det forkert: På den ene side blev lederne konfronterede med for de politiske krav om decentralisering, privatisering og tilpasning til markedet. Krav, som de ønskede at efterkomme, dels fordi det var "det rigtige at gøre", dels fordi de håbede, at det

²¹. De økonomiske reformer i Polen i 80erne bestod dels af øget arbejderstyre på virksomhederne og en vis grad af lønregulering i forhold til produktiviteten, dels af en vis omstilling i retning af privat produktion, eksempelvis fik virksomhederne større muligheder for selv at indgå kontrakter med hinanden, og lederne fik til en vis grad deres løn reguleret i forhold til virksomhedernes overskud. Desuden fik mindre producenter friere rammer, især på områder, hvor den statslige produktion indebar store mangler, og man forsøgte til en vis grad at skabe markeds-lignende incitament for udenlandske investorer. Motiverne bag disse reformer var dels et ønske om at skabe ro i fagbevægelsen (Solidaritet blev oprettet i 1980 og forbudt i 82 under Jaruzelskis militære magtovertagelse (81-83)), dels et ønske om at styrke produktiviteten og eksporten (og skaffe hård valuta gennem beskatning af overskuddet fra f.eks. joint ventures). Hensigten var bl.a. at blive i stand til at betale af på den store udenlandsgæld, Polen havde stiftet under Gierek i 70erne. En gæld skabt af vesteuropæiske lån, som ganske vist på kort sigt blev brugt til lønstigninger og øgede investeringer, men som på langt sigt hverken havde ført til øget effektivitet eller øget eksport. 80ernes reformer var i midlertid stadig centralt styrede, de ryddede - som begivenhederne i slutningen af 80erne viste - ikke konflikterne på de polske arbejdspladser af vejen, og de rummede stadig muligheden for, at virksomhederne fik dækket deres underskud via direkte og indirekte subsidier fra staten. (Krog, Torben: "Polen 1945-1983", Borgen 1984, Neersø, Peter: "Planlægningsreformer i Østeuropa", Sydjydsk Universitetsforlag 1978, Mygind, Niels: "Omvæltning i øst, fra plan til marked, fra partidiktatur til demokrati, fra "socialisme" til...", Samfundslitteratur 1994" (94), Aage, Hans: "Økonomiske Omvæltninger i Rusland og Østeuropa", Systime 1994 samt Piasecki, Bogdan: "The creation of small business in Poland a great step towards a market economy" in Economic Transformation No.17. Gdansk 1991).

²². I den nyere institutionelle teori inden for den vestlige organisationsforskning beskrives denne form for valg af organisationsstruktur som begrundet i organisationens forsøg at opnå legitimitet i sin omverden gennem **isomorfi** med de aktuelle myter om, hvordan organisationer **bør** se ud. DiMaggio, Paul og Powell, W.W.: "The New Institutionalism in Organizational Analysis", University of Chicago 1991.

kunne sikre dem en større autonomi. F.eks. kunne de via en privatisering slippe af med den tætte økonomiske kontrol, herunder lønkontrollen, og de kunne slippe af med de arbejderråd, som havde så stor magt under planøkonomien. På den anden side var privatiseringsprocessen som sagt stærkt centralt styret, og den indebar - hvad ikke var mindst væsentligt - en voldsom risiko og økonomisk usikkerhed.

At være placeret i en dobbelt-bind situation opfordrer til benægtelse og passivitet, og - stadig i følge K&O - valgte de polske ledere da også at tackle konflikten ved at **fastholde den defensive strategi**, som de udviklede under kommunismen (at lade være med at gøre noget, for ikke at gøre noget forkert). Dvs. de forhindrede sig selv i at lære at agere dynamisk og rationelt i forhold til markedsvilkårene.

I forhold til de **menige medarbejdere** i virksomhederne udsendte ledelsen derfor også **ambivalente signaler**. På det verbale plan blev alle de nye værdier formuleret. På det praktiske plan blev det som oftest "same business as usual". Enkelte brikker i mønsteret var forandret, men mønsteret forblev det samme, som K&O formulerer det. Det gav medarbejderne en fornemmelse af, at ingen radikale forandringer var indtruffet ("de samme mennesker foretog sig det samme som altid"), og det blev nærliggende for dem at fortsætte den adfærd præget af "grå værdier", som de havde tillagt sig under kommunismen (langsomhed, strejker, appel til staten om sikkerhed og hjælp).

3.1.4 Tekstilfabrikken Prochnik:

Som et eksempel på de problemer, disse kulturelle modsætninger, konflikter og ambivalenser skabte for privatiseringsprocessen i Polen, beretter K&O historien om en af de første polske privatiseringer. Privatiseringen af en stor statsejet tekstilfabrik, Prochnik i 1989:

Styret af privatiseringsministeriet havde et konsulentfirma udarbejdet en privatiseringsplan, hvis forudsætning var, at virksomheden på basis af et lavt lønniveau ville have en konkurrencefordel

²³. Anklagen for "same business as usual" er specielt kritisk i Polen, fordi opgøret med kommunismen her - i modsætning til de andre østlande - blev ledet af fagbevægelsen. F.eks. har arbejderrådene på statsvirksomhederne i 1994 stadig ret til at modsætte sig indgåelse af joint ventures med udenlandske firmaer, hvis de ikke mener det tjener deres/virksomhedens interesser..

som eksportør til verdensmarkedet. Planen var godkendt af virksomhedens ledere samt af repræsentanter for medarbejderne. Men allerede inden salget af de udbudte aktier var overstået, konfronterede top-ledelsen bestyrelsen med krav om kraftige lønstigninger, samtidig med at fagforeningens medlemmer gik i strejke med samme formål. Begge gruppers argument var, at nu virksomheden var privatiseret, var den ikke længere bundet af finansministeriets lønreguleringer, og derfor i stand til at hæve lønningerne.

Trods intensive forhandlinger med /belæringer fra bestyrelsen og konsulentfirmaet, kunne hverken top-ledere eller fagforeningsfolk bringes til at "forstå", at privatiseringen ikke kun indebærer frihed, men også økonomisk nødvendighed (f.eks. risikoen for falit), og at statens politiske og sociale forpligtelser til at "redde" virksomheder i krise ikke længere gjaldt efter en privatisering.

Først privatiseringsministeriets massive trusler om at stoppe aktiesalg og privatiseringsproces fik de to grupper til at acceptere lønstigninger på ca. 40% i stedet for de krævede 100%, hvilket selvfølgelig betød, at hele strategiplanen må revideres.

Så hvis overgangen til markedsøkonomi skal blive succesfuld og de sociale omkostninger minimeres, er det nødvendigt ikke kun at beskæftige sig med de tekniske aspekter og politik på det makroøkonomiske niveau, konkluderer K&O. Kultur og organisationskultur fortjener og behøver mere seriøse overvejelser.

3.2 Diskussion

3.2.1 Kontinuitet og brud:

Hvis man ser nærmere på det teoriapparat, K&O's bruger i deres analyse, er det tydeligt, at de - lige så lidt som Schiller, Boycko og Koborov - kan løbe fra deres videnskabelige rødder. De arbejder med en dynamik drevet af modsætninger. Det **dialektisk princip**, som Marx formulerede det, da han stillede Hegel på hovedet, og som også - f.eks. med modsætningsparret produktionsforhold/produktivkræfter - blev en del af den historiske materialisme, som den udviklede sig i sin sovjetiske variant.

²⁴. Om den "østlige" fortolkning af begreberne markedsøkonomi og demokrati i årene omkring efter murens fald, se Bislev, Sven og Hjort, Katrin Erna: "Økonomiopfattelser i en overgangssituation", i Hjort, Løngreen, Søderberg (red.): - "Interkulturel kommunikation", Samfundslitteratur 1993.

Til gengæld kunne man hævde, at denne "brug af rødderne" er knap så odiøs i K&O's tilfælde som i Schillers, Boyckos og Koborovs, i og med at K&O's artikel ikke lider af den samme inkonsistens mellem tekstens udsagn og tekstens form. K&O's indholdsmæssige pointe er jo netop, at der i "det nye Polen" eksisterer et "kulturelt efterslæb" fra den kommunistiske epoke. Den pointe modsiges ikke - som i "Homo Sovieticus"-artiklen - af forfatterens egen begrebsbrug, argumentationsform og teorivalg. Tværtimod.

K&O's integration af **vestlig teori** er også værd at bemærke. Forfatterne virker generelt velorienterede i den aktuelle organisationsteoretiske debat i Vesteuropa og USA, f.eks. refererer de, hvordan begrebet "organisationskultur" i 80'erne udviklede sig til en næsten magisk formel i forbindelse med forsøget på at finde "one best way" ("opskriften på succes"). Halvdelen af kildelisten henviser da også til vestlige forfattere. Den anden halvdel til nyere polske.

Mest interessant er imidlertid K&O's gennemførte brug af den engelske "anti-psykiater" Ronald D.Laings begreb "**dobbelt-bind**". K&O bruger - som vist - begrebet til at etablere en **kobling** mellem på den ene side de "**ydre**" samfundsmæssige modsætninger og på den anden side individernes "**indre**" psykiske konflikter og konfliktforvaltning, som den bl.a. kommer til udtryk i handling... eller mangel på samme.

Denne inspiration fra Laing repræsenterer et radikalt **brud med den sovjetpsykologiske tradition**. Selvom Freuds elever arbejdede både i Moskva og Leningrad i perioden efter den russiske revolution, var psykoanalysen allerede fra 1925 ikke længere officielt accepteret i Sovjet. Det er ikke svært at forestille sig det officielle sovjetiske syn på en psykolog som Laing, der - populært sagt - ikke som Freud nøjedes med at placere årsagen til psykisk lidelse og inaktivitet i individets egen forvaltning af barndommens konflikter, men som

²⁵. Bestræbelser som bl.a. kom til udtryk i Peters og Watermanns bestseller: "In search of Excellence", New York 1984/ "Hvad gør de bedste bedre?", København 1986.

²⁶. Psykoanalytikerens Sabina Spielrein, der spillede en dramatisk rolle mellem Sigmund Freud og C.G. Jung i det opgør, som spaltede den vestlige dybdepsykologi i den mere rationelt orienterede psykoanalyse og den mere symbolsk eller metafysisk orienterede analytiske psykologi, praktiserede således som børnepsykiater i Moskva i perioden 1923-25. Bettelheim, Bruno: "Freuds Wien og andre essays", Schønberg 1990.

direkte pegede på "det normale samfunds" og "den normale familiestrukturs" skadelige effekter på individets velbefindende og handlekraft.

I det hele taget er K&O generelt kritiske over for såvel politikere som virksomhedsledere og fagforeninger/ansatte i statsvirksomhederne. En kritisk/ikke-autoritær/anti-autoritær/anarkistisk holdning, som man efter smag og behag kan kategorisere som vestlig eller som specifik polsk.

Det betyder ikke, at deres artikel ikke kan kritiseres!

En kritik af "Polish Privatization Program" kunne f.eks. sætte fokus på artiklens tendens til at sammenholde den reale socialisme med den ideale markedsøkonomi. Den kunne også gå i en diskussion af K&O's forestillinger om forholdet mellem stat og marked.

Det første først.

3.2.2 Den reale socialisme mod den ideale markedsøkonomi:

Gennem hele K&O's analyse springer det i øjnene, at den form for kritik af kommunismen/omstillingspolitikken, der leveres, kun kan komme i stand på baggrund af en meget idealiseret forestilling om det vestlige marked og det vestlige demokrati. Forfatterne **sammenligner** - for at bruge de begreber, Niels Mygind anvender - **den reale socialisme med den ideale markedsøkonomi**. En form for kritik, der kan give mindelser til, hvordan megen vestlig samfundskritik er blevet til udfra forestillinger om en ideel socialisme.

Mere konkret kritiserer K&O planøkonomien/overgangspolitikken ud fra en forestilling om absolut **rationalitet, aktivitet og effektivitet:**

"Strategy in a market environment relates the organization to the environment by setting directions, focusing effort and providing consistency of behavior. It is obvious that these preconditions were never met by the communist enterprises".

²⁷. Om den polske blanding af autoritetstro og anarkisme, Se note 51

²⁸. Mygind, Niels: "Omvæltning i Øst, fra plan til marked, fra partidiktatur til demokrati, fra "socialisme" til ...?, side 163, Samfundslitteratur 1994"

²⁹. Obloj, Kryszof og Kostera, Monika: "Polish Privatiza-

Dvs. strategisk tænkning i "de rette omgivelser" medfører altså - i følge K&O - ikke kun lineær tænkning, men også "lineære handlinger": Modsigelsesfri adfærd som middel til at nå entydige mål. Ingen svinkeærinder her. Store krav, som vel de færreste/ingen vestlige organisationer kan leve op til.

Tilsvarende beskriver K&O det "markedsøkonomiske" valg af organisationsdesign således:

"So paradoxically both formal and informal procedures seemed to have more importance in the communist than in the contemporary market business firms, where the internal formalization is much more rigid and efficient, because it is tailored to suit the needs of the individual organization".

Et lidt "gammeldags" organisationsideal i en vestlig verden, hvor det er blevet almindeligt at indse, at effektivitet ikke befordres af faste rammer alene, men at det i "en stadig mere kompleks og foranderlig omverden" er nødvendigt også at satse på fleksibilitet - bl.a. i opbygningen af en organisations strukturer. Men Taylor var jo heller ikke kun populær i Vesteuropa og USA. Han havde også sine stærke tilhængere blandt de sovjetiske planøkonomer.

Endelig kritiserer K&O de polske lederes "defensive strategier" på baggrund af et vel entydigt billede af den aktive og dynamiske (vestlige) leder, der aldrig undlader at tage en risiko og aldrig lader en chance gå fra sig:

"For years, under the communist regime, managers of SOE's have been striving for more autonomy, discretionary power, initiative and finally these were offered to them under new

tion Program. Remarks on Action, Symbolism and Cultural Barriers", School of Management, Warsaw University 1992, side 5.

³⁰. ibid. side 4

³¹. Den danske/vesteuropæiske oplevelse af at blive konfronteret med noget "gammeldags" ved mødet med udtryk for den østeuropæiske kultur, vil - som nævnt - blive belyst nærmere i præsentationen og diskussionen af Sztompka, Piotr: "Civilizational Incompetence: The Trap of Post-Communist Societies".

³². Scott, W.Richard: "Organizations - Rationel, Natural and Open Systems", Printice-Hall, 1992. Hjort, Katrin Erna: "Næbdyret", SPRØK 1993.

Polish regime. Nevertheless managers do not want to accept the risk, responsibility and new ways of doing things that go with it. Metaphorically speaking they want to eat the cake and to have it in the same time. They accept all values and norms with the "bright" side of privatization (autonomy, initiative) while trying to maintain an old set of bureaucratic norms and values (security, minimal responsibility, risk-free actions).

Hertil er der kun at bemærke, at også i en markedsøkonomisk kontekst må ledere kalkulere så realistisk som muligt, forsøge at maksimere sikkerhed og minimere risici i forbindelse med nye initiativer osv.. (Men K&O har ret på et punkt: Vestlige ledere er tvunget til at handle - fremfor ikke at handle - hvis de vil sikre deres (virksomheds) overlevelse).

3.2.3 Kulturelle mangler eller ressourcer?

På baggrund af det idealiserede billede af vestlig rationalitet og effektivitet kommer den polske (virksomheds-) kultur imidlertid til at fremstå som een stor **mangel**. Som bestående udelukkende af problemer og barrierer for "den rette udvikling". K&O kommer - antagelig ufrivilligt - til at **reproducere stereotypen "Homo Sovieticus"**. En position, der er knapt i overensstemmelse med den faktiske udvikling i Polen i de sidste 5 år og knapt så konstruktiv, fordi den hverken spørger efter de kulturelle kræfter, der faktisk bar opgøret med det kommunistiske system i Polen eller efter de kulturelle ressourcer, der bærer overgangs- og omstillingsprocessen i dag.

Hvis man f.eks. ser på den aktuelle økonomiske situation i Polen (sommer 94) i forhold til de krav, som IMF har stillet til de østeuropæiske overgangsøkonomier, så står det slet ikke så dårligt til, som K&O's to år gamle artikel kunne

³³. Obloj, Kryszof og Kostera, Monika: "Polish Privatization Program. Remarks on Action, Symbolism and Cultural Barriers", School of Management, Warsaw University 1992, side 9.

³⁴. Som i det tidligere Tjekkosllovakiet samlede den katolske kirke i Polen en stor del af modstanden mod det kommunistiske system. Men set i forhold til det øvrige Østeuropa er det specielt for Polen, at det endelige opgør med den kommunistiske indflydelse og den sovjetiske dominans udsprang fra de industriarbejdere, hvis interesser systemet skulle varetage, og at dette opgør blev organiseret af fagbevægelsen. Jørgensen, Ninna: "Kirken i den polske klassekamp", FK-tryk 1984, Krogh, Torben: "Polen 1945-83", Borgen 1984

lade formode. Selvom Polen ikke kan holde trit med hverken Tjekkiet eller Ungarn i forhold til "succeskriterierne" for overgangen til markedsøkonomi, så godkendte IMF igen i 1994 Polens statsbudget - en betingelse for en fortsat sanering af Polens udlandsgæld. Baggrunden for IMF's godkendelse er forventninger om et budgetunderskud på under 5%, en økonomisk vækst på 4,5%, et minimalt overskud på handelsbalancen og en fortsat mindskelse af inflationen (til under 30% om året). Til gengæld er der hverken tale om mindskelse af arbejdsløsheden, der officielt ligger på omkring 18%, eller om forhøjelser af statens lønninger.

Denne relative økonomiske succes er immervæk kommet i stand på trods af de kulturelle barrierer, der i følge K&O's analyser skulle være udviklet i de polske statsvirksomheder under kommunismen!!

Og dog! Ret skal være ret! Den økonomiske vækst i Polen kan ikke automatisk henføres til succesfulde privatiseringer "ovenfra" af de store polske statsvirksomheder. Tværtimod. Ved udgangen af 93 var kun ca 25 % af statsvirksomhederne privatiserede. Den vækst i Polens private sektor, der er

³⁵. Hvor ikke andet er angivet, er kilderne til efterfølgende del af afsnittet: Dragsdahl, Jørgen: "Økonomisk er Polen en stor succes" og "Rapport: Privat initiativ årsag til polsk succes", Information 16. og 17. sept.93, Storm Petersen, John: "Perspektiv i Øststøtten", Information 12.1.94, Polen Markedsprofil, dec.93, Nyhedsbrevet Polen, nr. 81, 93 samt Blaszczyk og Dabrowski: "Privatizationprocess in Poland 1989-1992", CASE Warszawa 1994

³⁶. Da gennemførelsen af Balcerowitz-planen blev indledt i 90, vedtog Paris-klubben, der repræsenterer Polens kreditorer blandt de vestlige regeringer, at eftergive Polen det halve af, hvad landet skyldte klubben (det halve af 33,5 mia. dollars), under forudsætning af, at Polen fortsat opfyldte IMF's betingelser. Konsekvensen af IMF's godkendelse i 94 er blevet, at Parisklubben har reduceret Polens gæld med yderligere 20%, og at Londonklubben, der repræsenterer Polens kreditorer blandt de vestlige banker, har besluttet at eftergive 45% af, hvad Polen skylder her (45% af 12,5 mia. dollars).

³⁷. OECD Economic Outlook, nr. 53, juni 93 og PlanEcon Report nr. 5-6, 1993. Dragsdahl, Jørgen i Information 10.marts 1994

³⁸. En undersøgelse blandt europæiske erhvervsledere foretaget for Wall Street Journal, Europa og Handelsblatt foråret 93 udpeger i nævnte rækkefølge: Tjekkiet, "Østtyskland, Ungarn og Polen som de bedste investeringslande i den tidligere Østblok. Financial Times udnævner foråret 94 Polen til "Centraleuropas bedste økonomi og bedst strategisk placerede land". Kempe og Rohwedder: "Europas økonomiske fremtid", citeret efter Information 27.7.93 og Dragsdahl, Jørgen: "Gennembrud i Polsk Økonomi", Information 26.-27.marts 1994

³⁹. Efter planen skal privatiseringstempoet sættes op i

medvirkende til at opfylde IMF's krav, er overvejende skabt af små og mellemstore virksomheder, der er startet "nedefra".

K&O's analyseobjekt **er** imidlertid de store statsvirksomheder, og det er på denne baggrund, de drager deres konklusioner. De kan ikke med rimelighed lastes for, at de ikke har analyseret noget helt andet og er kommet til helt andre konklusioner. Men hvis man følger K&O's egen logik og antager en sammenhæng mellem kulturelle forudsætninger og markedsøkonomisk udvikling, så må Polens relativt store kapacitet til at omstille sig til en markedsøkonomisk situation være funderet i kulturelle traditioner, der **også** er tilstede i det polske samfund. Sideløbende med den ikke særlig markedsvenlige virksomhedskultur, der har udviklet sig i de store statsforetagender.

Specielt for det polske samfunds vedkommende er det nærliggende at antage, at disse kulturelt baserede erhvervs kvalifikationer bl.a. er funderet i **den polske tradition for små selvstændige** handlende, håndværkere og bønder. Fælles for de tre "succeslande" i den tidligere Østblok: Tjekkiet, Ungarn og Polen er, at erfaringerne med markedsøkonomi kun ligger 1-2 generationer tilbage. I modsætning til mange af de tidligere sovjetrepublikker, der gik direkte fra en feudal landbrugsstruktur til den form for industrialisering, der fandt sted under kommunismen. Fælles er også de store regionale forskelle mellem stærkt

løbet af 1994 ved at overføre 600 polske statsvirksomheder til Nationale Investeringsfonde (NIF'ere) overvejende styret af vestlige finans- og konsulentfirmaer. I den forbindelse skal der foregå en uddeling især til statsansatte og pensionister af den form for vouchere, som er planlagt i Polen. (Andelsbeviser, som senere kan ombyttes med aktier).

⁴⁰. I 89 skabte den private sektor i Polen ca. 33% af BMP, allerede ved udgangen af 92 var den oppe på at omfatte 45% af BMP og beskæftige knapt 60% af arbejdsstyrken. I 1992 var der 1.5 mill. registrerede små og mellemstore virksomheder i Polen, heraf kun 50.000 med over 5 ansatte. Det svarer til en fordobling af antallet af små virksomheder i perioden 89-92). Væksten i antal og den økonomiske vækst (ca.50% fra 90-91) har været størst inden for serviceområdet i bred forstand. Denne kategori omfatter 2/3 af de private virksomheder i Polen, men også inden for industri, byggeri og transport er de små- og mellemstore virksomheder kommet godt med. F.eks. bidrog de i 92 til 20% af det industrielle output og stod for 45% af aktiviteterne inden for byggeriet. Lis, J. og Rogut, A: "Poland" i Piasecki, P. (red.): Policy on SME in Central and Eastern European Countries, University of Lodz, Poland, Storm Pedersen, John og Lars Fuglsang: "Vore nye naboer", Samfundslitteratur 1994

⁴¹. Det tidligere Østtyskland medtages ikke her, da dette område efter den tyske genforening har haft specielle vilkår for omstillingsprocessen.

moderniserede, urbaniserede og industrialiserede områder med gode potentialer for markedsbaseret egnsudvikling og områder præget dels præget af de store statsvirksomheder, dels af landbrug, der i forhold til vestlig standard rent teknologisk er meget tilbagestående. For Polens vedkommende forskellene mellem det nordlige og det sydlige og delvis også mellem det vestlige og det østlige Polen.

Men polakkerne har ikke den erfaring med blandøkonomi, som ungarene fik under Kadár, og i Polen har det heller ikke som i Tjekkiet primært været gruppen af de veluddannede, der har været den menneskelige drivkraft i den økonomiske omstillingsproces. Der har - som nævnt - overvejende været tale om privatiseringer, der har trukket på kræfter "nedefra".

Her er det specielt interessant at lægge mærke til, at den overvejende del af det **polske landbrug** har været **privat** og baseret på **små enheder** hele vejen igennem den kommunistiske epoke. Dvs. at der i Polen eksisterer en solid tradition for "entreprenør-skab" med rødder i, hvad vi i Danmark betegner som "**den selvstændige livsform**", enheden af ejerskab, arbejde og ansvar for afsætning på et marked. Kulturelt baserede erhvervskvalifikationer,

⁴². For det tidligere Tjekkoslavakiets vedkommende i grove træk forskellen mellem det nuværende Tjekkiet og der nuværende Slovakiet.

⁴³. Petersen, Tage og Thomas Vedsmand: "Barrierer for omstilling - et studie af lokal erhvervsudvikling i Polen". Speciale i geografi. RUC 1993

⁴⁴. Storm Pedersen, John og Lars Fuglsang: "Vore nye naboer", Samfundslitteratur 1994

. Til sammenligning har væksten i små og mellemstore virksomheder i Tjekkiet ikke været nær så stor som i Polen. I Tjekkiet har denne type virksomheder kun bidraget med mellem 5 og 10% til den samlede produktion i perioden fra 89-92. Det til trods for, at denne type virksomheder i Tjekkiet - i modsætning til i Polen - kan opnå kredit og lån ved oprettelse af egentlig produktionsvirksomhed. Til gengæld er det polske erhvervsliv ikke nær så reguleret som det tjekkiske, der fik indført moms og nyt regnskabssystem/-pligt pr. 1.1.93. Storm Pedersen, John og Lars Fuglsang: "Vore nye naboer"; Samfundslitteratur, 1994

⁴⁵. Som det eneste land i Østeuropa har Polen gennem hele den kommunistiske epoke haft et landbrug, hvoraf 80% var privat, dvs. bestod af små, selvstændige familieenheder. Før 1989 skabte den private sektor i Polen - som nævnt i -ca. 33 % af BNP. Heraf stod det private landbrug for de godt 20%. Resten stammede især fra mindre private virksomheder, f.eks. inden for håndværk og handel. Aage, Hans: "Økonomiske omvæltninger i Rusland og Østeuropa - Fortid, Nutid, Fremtid", Systime 1994

⁴⁶. Højrup, Thomas: "Det glemte folk". Statens Byggeforsknings Institut 1983 og Rahbek Christensen, Lone: "Hver vore

som har kunnet overleve **under** kommunismen og udnyttedes i overgangssituationen, og som kan medvirke til at forklare danske erhvervsfolks oplevelse af, at polakkerne til trods for den planøkonomiske fortid er forbløffende dygtige **købmænd**.

Men som sagt: K&O kan ikke lastes for ikke at have undersøgt noget, de ikke har sat sig for at undersøge! I fokus for deres undersøgelse er de store "planøkonomisk" styrede statsvirksomheder. Dvs. selvom de virksomheder, de undersøger, er placeret i Polen, så er det generelle træk knyttet til virksomhedskulturen i de kommunistiske samfund, de analyserer. De fokuserer ikke specifikt på karakteristika ved netop den polske erhvervskultur,

veje", Etnologisk Forum 1987

⁴⁷. Analyser af den italienske erhvervsudvikling tyder på, at netop en erhvervskultur præget af håndværks- og handelstraditioner og med relationer til et dominerende småbondebrug virker befordrende på "entreprenørskab", dvs. kvalificerer iværksættere og stimulerer væksten af et erhvervsmiljø med mange små, men innovative virksomheder....under de rette omstændigheder! I 80ernes Norditalien støtten fra lokale politikere fra det italienske kommunistparti. I 80ernes Polen det rum for vækst i små, private initiativer, som kommunisternes sidste økonomiske reformer skabte. I 90erne selve overgangssituationen. Rasmussen, Jesper: "Lokal industrialisering i Europa - hvor makroteoriene bliver tavse", Grus 1991

⁴⁸. Danske erhvervsfolk, der af danske studerende er blevet interviewet om deres billede af deres polske forretningsforbindelser og samarbejdspartnere, giver et enstemmigt billede af polakkerne som meget dygtige **købmænd**. Hvad der på baggrund af Polens kommunistiske baggrund kan virke overraskende på danskerne. Samtidig oplever danskerne imidlertid polakkerne som en flok **kræmmere**, der forsøger at sno sig uden om enhver form for (offentlig) regulering, og som - set med danskernes øjne - ikke altid ser er lige pålidelige, fordi de går efter den kortsigtede fortjeneste i stedet for den langsigtede profit. Til gengæld varierer udsagnene om polakkernes evne til at omstille sig fra de planøkonomiske vilkår meget fra person til person og fra undersøgelse til undersøgelse:

Dalsgaard, Line, Jensby, Lene, Jønsson, Lene, Kirk, Karina og Anne-Dorthe Klein: "Når der spørges i Vest.. svares der i Øst! - et projekt om kommunikationen i et polsk-dansk joint venture". 3. års projekt SPRØK 1993

Christensen, Camilla, Eggert, Anne-Grethe og Lotte Ipsen: "Tarchomin Pharmaceutocal Works Polfa", 3.års projekt SPRØK 1994

Christiansen, Malene L.B, Tost, Jeanette, Schack Barbara og Grith Muurmann Andersen: "Motiver for etablering af dansk-polske joint-ventures". 3. års projekt, SPRØK 1994

Madsen-Østerby, Niels Eske: "Hvordan sadler man en ko? - en opgave om hvordan danske virksomheder ved etablering i Polen via forståelse for den anderledes polske kulturbaggrund imødekommer styrings- og ledelsesproblemer hos polske ledere og organisationer". Cand. merc. specialeafhandling HHK 1994

⁴⁹. Markedsorienterede erhvervs kvalifikationer udsprunget af en kulturel tradition med rødder i og/eller relationer til landbruget skal imidlertid ikke forveksles med landbrugernes aktuelle interessepolitik. Selvom den selvstændige livsform i

f.eks. traditionen for små selvstændige. Valget af

Polen har leveret "købmandskvalifikationer" videre til nye "entreprenør-generationer", så er det ikke ensbetydende med, at de polske bønder i dag fører liberal politik. Tværtimod. Landbrugernes parti PSL, der var støtteparti for kommunisterne, har siden 93 siddet i regering sammen med SLD (den demokratiske valgalliance), som rummer en del af de gamle kommunister. PSL, der støtter sig stærkt til den katolske kirke, går ind for en bremsning af privatiseringsprocessen og repræsenterer en fortsat interesse i statsinterventionisme og protektionisme (statsstøtte, billige lån til landbruget, garanterede mindstepriser på landbrugsvarer og beskyttelse mod udenlandsk konkurrence). En politik, der er besværlig for SLD, der ganske vist har lovet vælgerne social ansvarlighed, men som også satser på at komme videre med omstillings- og privatiseringsprocesserne. Den kontante forklaring på PSLs politik er antagelig, at det polske landbrug er meget tilbagestående set i forhold til vesteuropæisk standard. Den modernisering af landbruget, der f.eks. fandt sted i Danmark i slutningen af 50'erne og begyndelsen af 60'erne, og som bl.a. andet indebar, at hestene blev skiftet ud med traktorer, og at andre landbrugsmaskiner bl.a. mejetærskerne kom til, har kun i begrænset omfang fundet sted i Polen. Derfor har det polske landbrug svært ved at klare sig i konkurrencen på det europæiske marked, medmindre det får mulighed for at investere i moderniseringer eller kan konkurrere med stærkt arbejdskraftkrævende landbrugsprodukter, som f.eks. frugt og bær. Ravn, Peter: "Højre satser på lokalvalg i Polen", Information 18.-19. august 1994

⁵⁰. Tænker man fænomenet "kultur" i størrelser, der kan måles rent kvantitativt, kunne det være nærliggende at antage, at et væsentlig islæt af en kulturel tradition baseret på små selvstændige vil modificere et lands "national-kultur" i retning af det mere egalitære. Som det f.eks. kan måles via Hofstedes undersøgelsesparametre. Hofstede selv mener, at store enheder gør det mere sandsynligt med "spidse pyramider", mens små enheder gør det mere sandsynligt med "flade pyramider". Hofstedes egne undersøgelser viser da også, at f.eks. Danmark - hvis samfundssystem ellers er ret sammenligneligt med det svenske - rummer en mindre magt-distance, en større risikovillighed, en højere grad af individualisme og en mere maskulin dominans end Sverige. Alt i alt et værdisæt, der i højere grad bærer præg af den selvstændige livsform, som har haft så stor betydning i Danmark i modsætning til i Sverige, hvor både landbrug og industri har været domineret af store enheder. På samme vis kunne man antage, at eksistensen af de mange små selvstændige i Polen ville modificere et generelt kulturmønster udviklet i planøkonomiernes stordriftsstruktur. Foreløbige undersøgelser tyder også på, at dette er tilfældet. Det eneste "østblok-samfund", Hofstede selv har undersøgt er ganske vist det tidligere Jugoslavien. Her viser tallene - som man kunne forvente - stor magt-distance, stort struktureringsbehov, en høj grad af kollektivism og en stærk feminin dominans. Til gengæld har Lise Lorentzen og Bjørn Uldall, SPRØK OB sommeren 1993 foretaget en undersøgelse i Danmark, Polen og Litauen ved hjælp af Hofstedes metoder. (Her skal tages forbehold for tidsforskellen mellem de to undersøgelser (20-25 år) samt for det forhold, at Lorentzen og Uldall undersøger produktionsvirksomheder, hvor Hofstede undersøgte serviceafsnittene i IBM). Lorentzens og Uldalls tal viser en markant og interessant forskel mellem Litauen og Polen. Til trods for, at de to lande begge er katolske dominerede, tidligere planøkonomier - der forøvrigt også historisk har haft en stærk tilknytning - har Polen en markant mindre magt-distance, en større risikovillighed/et mindre struktureringsbehov, en højere grad af individualisme og en

fokus kan yderligere medvirke til at forklare, hvordan de i deres konklusioner så entydigt kan lægge vægt på det negative, på barriererne for omstilling til markedsøkonomi - uden at føle sig forpligtede til at redegøre for, hvorfra ressourcerne til denne omstillingsproces skal komme.

3.2.4 Stat eller marked?

En kritik af "Polish Privatization Program" kunne imidlertid også tage afsæt i den modsætning, som K&O's analyse tager sit udgangspunkt i. Nemlig modsætningen mellem på den ene side den **centrale statslig styring** af selve privatiseringsprocessen og på den anden side intentionerne om at **decentralisere og privatisere** som led i tilpasningen til markedsvilkår. I K&O's analyse er

markant mere maskulin dominans end Litauen, hvis landbrug både før og under kommunismen var præget af store enheder, og hvor små selvstændige initiativer under kommunismen ikke havde nær så stort et spillerum som i Polen. Faktisk er tallet for maskulin dominans voldsomt større i Polen (69) end i såvel Litauen (2) som Danmark (15). Disse tal fremkommer bl.a., fordi de adspurgte polakker - i modsætning til litauerne - prioriterer den kvantitative side af et job (penge, prestige) langt højere end jobbet kvalitet, og fordi polakkerne ikke prioriterer spørgsmålet om ligestilling mellem kønnene på samme måde som danskerne.

At den polske kultur er **relativt mere egalitær**, end man kunne forvente på baggrund af den planøkonomiske fortid, kunne indikere, at danskere i forpligtende dansk-polske samarbejdsprojekter har en komparativ fordel på det kulturelle område set i forhold til andre vestlige nationaliteter. Både danskere og polakker er som udgangspunkt interesserede i en relativ flad struktur, og til stor lettelse for polakkerne ser danskerne ikke - i første omgang - nogen nødvendighed i at gå ind og udfylde den autoritetsrolle, som de tidlige magthavere har forladt (se note 40). Men for det første er det egalitære ikke hele sandheden om polsk kultur. Det er kun en faktor, der modificerer et generelt autoritært planmønster. For det andet har de små polske selvstændige **ikke samme tradition for organisering**, som den vi igennem 200 år har udviklet i DK, hvor andelsbevægelse og højskoletanker har befordret udviklingen af decentrale organisationsstrukturer og et konsensusorienteret samtale- og forhandlingsmønster. Strukturer og mønstre, der som bekendt er blevet båret videre i den specielle danske version af en socialdemokratisk samfundsmodel, mens Polen før kommunismens fald kun har haft, hvad der kan betegnes som en demokratisk samfundsstruktur i alt 17 år, fra 1922-39. (Rigsforstander Pilsudski sad i Polens første selvstændighedsår fra 1918-22 som diktatur på beføjelser skabt af militæret). Disse ligheder og forskelle mellem polske og dansk kultur kan måske forklare danske erhvervsfolks oplevelse af, at polakkerne er præget af en speciel **blanding af autoritetstro og anarkisme/opportunisme**. Hofstede, Geert: "Culture's Consequences", Sage Publications 1980, Lorentzen, Lise og Uldall, Bjørn: "Kulturfaktoren i østeuropæiske virksomheder" (statistisk supervision, Erik Bentzen Institut for Teoretisk Statistik, HHK), SPRØK OB 1993, Møller, Jørgen Ørstrøm: "Folkeslag i Central og Østeuropa", Thorup 1993, Dalsgaard, Line, Jensby, Lene, Jønsson, Lene, Kirk, Karina og Anne-Dorthe Klein: "Når der spørges i Vest.. svares der i Øst!", 3. års projekt SPRØK 1993, Madsen-Østerby, Niels Eske: "Hvordan sadler man en ko?", Cand. merc. specialeafhandling HHK 1994

denne politiske modsætning meget central, fordi den anskues som den faktor, der genererer alle de andre modsætninger, konflikter og ambivalenser, der behandles i artiklen. Her er det interessant at se på den tankefigur, der gør det muligt for K&O at opstille en sådan absolut og afgørende modstilling. På et plan - det værdimæssige - indtager K&O det (vestlige) liberalistiske standpunkt, at statslig styring og regulering danner barrierer for en reel markedsøkonomisk udvikling. På et andet plan reproducerer de - blot med modsat fortegn - en grundlæggende antagelse fra deres planøkonomiske børnelærdom: Nemlig den antagelse, at **stat og marked er uforenelige størrelser**. En antagelse, de ikke har været ene om. Hvor de kommunistiske planøkonomer ville udrydde markedets tilfældigheder og erstatte dem med den statslige planlægnings systematik, ville de liberale "overgangsøkonomer" udrydde statens tvang til fordel for markedets friheder. K&O tager ganske vist ikke eksplicit stilling hverken for den ene eller den anden løsningsmodel, men deres analyse tager udgangspunkt i forestillingen om stat og marked som antagonistiske modsætninger... og de bryder sig tydeligvis ikke om statstyring.

Hvorvidt modsætningen mellem stat og marked virkelig har en sådan antagonistisk karakter kunne fortjene en længere teoretisk diskussion. Det er ikke opgaven her. Men på det mere praktiske plan kunne man diskutere, om modsætningen mellem liberalistisk privatiseringsretorik og reelt centraliserede privatiseringsprocesser faktisk fik så fatale konsekvenser endda for den polske overgangsproces. F.eks. set i forhold til IMF's krav eller i forhold til et spørgsmål om overgang til markedsøkonomi med så få sociale konsekvenser som muligt.

⁵¹. Begrebet er hentet fra Schein, Edgar H.: "Organisationskultur og Ledelse - et dynamisk perspektiv", Valmuen, København 86.

⁵². I den første overgangsfase fra plan til marked (89-93) var K&O ikke ene om at repræsentere dette synspunkt. Efter regeringsskiftene i Polen, Lithauen og Ungarn, hvor "nye" regeringer - med deltagelse af en del "gamle" kommunister - er begyndt at føre mere keynesiansk/socialdemokratisk politik, er synspunktet ikke så enerådende mere. Hjort, Katrin Erna og Tofteskov, Jens: "Hvad der er interessant for jer, er smertefuldt for os!", Rapport I og II til Udenrigsministeriets Demokratifond, 1993

⁵³. For en nærmere diskussion af forholdet mellem politisk og institutionel styring og en velfungerende markedsøkonomi, se Bislev, Sven side 317-327 i Bislev og Hjort: "Økonomiopfattelser i en overgangssituation", Hjort, Løngreen, Søderberg (red.): "Interkulturel kommunikation"; Samfundslitteratur 1993.

Set i forhold til **IMF's krav** står det som nævnt slet ikke så dårligt til med den aktuelle polske økonomi, som K&O's pessimistiske konklusioner kunne indikere. Men selvfølgelig kunne K&O hævde, at det ville være gået endnu bedre med den polske økonomi, hvis privatiseringerne af de statsejede virksomheder havde fået friere tøjler. Som K&O beskriver det, styrede det polske privatiseringsministerium imidlertid kun privatiseringen af de statsejede virksomheder gennem udvælgelse af virksomheder til privatisering, valg af rådgivende konsulent-teams, sammensætning af bestyrelser og i hele taget gennem styring undervejs i processen. Hvorefter staten slap grebet.

Til sammenligning har den borgerlige tjekkiske regering til trods for en meget kraftig liberal retorik - måske især udadtil i den internationale offentlighed - reelt ført en temmelig statsinterventionistisk politik, der har inkluderet statsstøtte til virksomheder også efter privatisering. F.eks. har Skoda-fabrikkerne fået statstilskud. I modsætning til de borgerlige regeringer i Polen, Ungarn og Lithauen sidder Vaclav Klaus' regering tilsyneladende stadig sikkert i sadlen - nu 5 år efter kommunismens fald - og kan fremvise de bedste økonomiske resultater i Østeuropa: eksportfremgang, overskud på statsbudgettet, lav inflation og arbejdsløshed.

Set i forhold til spørgsmålet om **social retfærdighed**, er det selvfølgelig svært at komme uden om, at de ministerielt styrede privatiseringer af de tidligere polske statsvirksomheder har favoriseret personer og grupper med tilknytning til regering og administration, herunder de tidligere partimedlemmer i virksomhedernes ledelse. Som alle

⁵⁴. Her har også andre faktorer end de politiske og kulturelle spillet ind. Tjekkiet er f.eks. generelt et meget moderniseret område (som nævnt placerede kommunisterne overvejende de store statsvirksomheder i landbrugsområderne i Slovakiet), landet havde ikke som Polen en stor udlandsgæld og havde i forvejen en del eksport til det daværende Vesttyskland, dvs. var ikke så afhængig af den interne arbejdsdeling i COMECON. Men i Tjekkiet er et "tilbagesving" til partier præget af de tidligere kommunister heller ikke så nærliggende. Det kommunistiske parti førte en meget restriktiv politik og var dybt upopulært siden invasionen i 68, fagbevægelsen var ikke specielt involveret i "fløjsrevolutionen", og Klaus' regering har gennem spredningen af ejendomsretten via den systematiske voucher-privatisering og gennem inddæmningen af inflation og arbejdsløshed tilsyneladende formået at undgå den massive utilfredshed med konsekvenserne af markedsøkonomien, som i dag præger Polen. (OECD Economic Outlook, nr. 53, juni 93 og PlanEcon Report nr. 5-6, 1993. Dragsdahl, Jørgen i Information 10. marts 1994, Riishøj, Søren: "Omsvinget i Østeuropa", Politikens kronik 2.6.94)

steder i de tidligere planøkonomier har "det juridiske hul" fra ophævelsen af statsejendommen til mere regulerede privatejendomsforhold kunnet udnyttes af gruppen af tidligere politiske ledere med erfaring i administration og adgang til de nødvendige informationer og kontakter. Et forhold, der har givet næring til den folkelige opinionsoplevelse af, at de gamle kommunister bevidst forhalede privatiseringerne for selv at nyde godt af dem, og at overgangsprocessen derfor udelukkende drejede sig om, at "de samme personer fik nye habitter". Spørgsmålet er bare, hvad alternativet til de "statslig" styrede privatiseringer have været? "Spontane" eller "vilde", grå/sorte privatiseringer, som der har været så mange af i Polen?

Blandt de polske privatiseringer kan der ganske vist tælles mange helt legale projekter. F.eks. joint ventures oprettet ved udenlandske investeringer og formelt salg af de statslige virksomheders værdier. Men der er også tale om en del såkaldte "nomenklatura-privatiseringer", hvor tidligere statsansatte ledere simpelthen har taget værdier (teknisk udstyr, materiale, arbejdskraft, kontakter osv.) med sig til nyoprettede aktieselskaber. Selv i forbindelse med "den lille mands privatisering" (oprettelsen af butikker, restauranter, små virksomheder osv.) har mange af de nye, små entreprenører hjulpet sig selv i vej ved at "medbringe" nødvendigt udstyr fra de statslige arbejdspladser, hvor de tidligere var ansat.

55. Denne omfordeling foregår helt legalt i dag. I følge Obloj er det almindeligt, at lederne - herunder de tidligere ledere og ledere overført fra den statslige administration - får aktier i de tidligere statsvirksomheder ved privatiseringer. Antagelig for at motivere for mere markedsrelateret adfærd. Jævnfør Prochnik-eksemplet. Interview med K. Obloj, Warszawa 21.3.94.

56. Omfanget af den grå/sorte økonomi i Polen er svært at dokumentere. Marek Dabrowski, formand for det polske privatiseringsråd anslog i 1993 den sorte økonomi til at udgøre mellem 10 og 20% af BNP og omfatte mellem 5 og 10% af beskæftigelsen. I betragtning af, at inflationen i Polen, da den var på sit højeste i 1989, var på 740%, er det indlysende, at den almindelige befolkning simpelthen ikke har været i stand til at overleve og skaffe sig mad i munden uden enten kontakter til de mest privilegerede grupper inden for partiet, til slægt og venner i udlandet og/eller til det sorte marked. En moralsk og praktisk tilknytning, der ikke med et slag forsvinder, selvom der formelt står demokrati og markedsøkonomi på dagsordenen. Tværtimod. (Dragsdahl, Jørgen i Information 16.9.94, Aage, Hans: "Økonomiske Omvæltninger i Rusland og Østeuropa", Systime 1994). Til gengæld melder danske erhvervsfolk med aktiviteter i Polen ikke om de samme mafia-problemer som erhvervsfolk, der arbejder i Rusland og de baltiske lande. Her udfylder mafiaen - i følge Ole Christoffersen, Det danske Handelskammers "Visiting Managers Club" - det tomrum som efterlades af manglen på en stat, der i vestlig forstand sikrer indre struktur og lovgivning. Med den konsekvens, at danske virksomheder aktuelt må overveje,

I det hele taget har årene under kommunismen - lagt oven i en århundredelang erfaring som splittet og opdelt nation - bidraget til at legalisere mange former for "illegal adfærd" i Polen. Herunder skattesvindler. Et forhold, der kan medvirke til at forklare danske erhvervsfolks opfattelse af, at polakkerne ikke kun er en nation af købmænd, men også af **kræmmere**. Men selvom K&O vier fænomenet "at mele sin egen kage" stor opmærksomhed i deres kritik af centralisme og statsstyring, så diskuterer de ikke dette aspekt i forbindelse med den nye frihed!

Udelukkende at sammenholde de faktiske - negative - konsekvenser af statslig tvang med de forestillede - positive - effekter af markedets frihed, falder imidlertid helt i tråd med K&O's generelle tendens til at sammenligne den reale socialisme med den ideale markedsøkonomi. Dvs. det falder helt i tråd med artiklens generelle tendens til at producere et billede af den virksomhedskultur, som udviklede sig kommunismen som **absolut negativ og kvalitativt forskellig** fra erhvervskulturen i en markedsøkonomi. Derfor kan de ikke give et bud på udviklings- eller forandringspotentialerne i de tidligere planøkonomier. De kan heller ikke give

hvorvidt de skal betale returkommission og bestikkelsespenge - eller direkte sørge for bevåbnede vagter - for at sikre deres aktiviteter. (Kragh, Ambro og Kim Faber: "Bestikkelse er hverdagskost - dansk erhvervsliv på mafiaseminar", Politiken 8.9.94). Eksistensen af en polsk mafia/ polske mafiagrupper tages imidlertid for givet i Polen, og mafiaens tilknytning til den russiske og den italienske mafia er almindeligt samtaleemne under private former.

57. Siden 1795 har Polen reelt kun haft national selvstændighed i perioden mellem 1. og 2. verdenskrig. Fra 1795 til 1918 var landet delt mellem Rusland, Prøjsen og Østrig Ungarn. Hitlers tropper gik som bekendt ind i Polen i 1939, de blev fordrevet af Den røde Hær i 1944, men de sovjetiske tropper blev stående i Polen og dannede baggrund for kommunisternes valgsejr i 1947. Ved afslutningen af 2. verdenskrig blev Polens grænser desuden rykket mod vest, og ca 1/3 af befolkningen blev involveret i folkevandringer væk fra, hvad der blev sovjetisk område. Hvad der har holdt sammen på polakkernes opfattelse af sig selv som en nation har primært været det polske sprog, familietraditionen og tilknytningen til den romersk-katolske kirke. Samt billedet af Polens glørværdige historie. Et billede hentet fra Polens stormagtsdage, der afsluttedes med Napoleonskrigene. Krogh, Torben: "Polen 1945-1983", Borgen 1984

58. I 1993 registrerede de polske skattemyndigheder uregelmæssigheder i 40% af de firmaer, der fik deres regnskaber gået efter i sømmene. Det til trods for/på grund af (?), at det polske erhvervsliv som nævnt er meget mere ureguleret end f.eks. det Tjekkiske. Peter: "Østeuropas nye millionærer...!", Information 28.-29. maj 1994.

59. Se note 58

noget bud på, hvilke specifikke nationale eller regionale dynamikker, der kan fremme eller hæmme omstillingen til en mere demokratisk, markedsbaseret samfundsstruktur, bl.a. fordi de fokuserer på de generelle karakteristika ved "plankulturen" og ignorerer de konkrete, lokale forskelle. Derfor forbliver deres analyse tilbageskuende. Fokuseret på de kommunistiske planøkonomiers "forsyndelser".

3.2.5 Absolutte eller relative forskelle:

Men hvis K&O's artikel skal ydes fuld retfærdighed, er det måske nok så rimeligt ikke kun at lægge vægt på dens begrænsninger, men også på de punkter, hvor den rummer interessante ansatser til et bredere perspektiv på samspillet mellem på den ene side kulturel udvikling og på den anden side organisation og økonomi.

Hvis man ser nærmere efter, så breder K&O dette tema ud på to punkter:

For det første breder K&O temaet ud, så det ikke kun omhandler den "planøkonomiske" virksomhedskultur, men også kommer til at omfatte den kulturelle udvikling i de **kommunistiske samfund som helhed**. For det andet udvider de deres kulturbeskrivelses gyldighedsområde, så den rækker **ud over den planøkonomiske kontekst**. Dvs. K&Os analyse rummer ansatser til en behandling af forskellen mellem plan- og markedsstyring som et spørgsmål, der ikke kun omhandler absolutte, kvalitative forskelle, men også **relativitet og gradsforskelle**.

I disse diskussioner kan Kostera og Obloj deltage sammen med andre østeuropæiske teoretikere. F.eks. ungarerne Elemér Hankiss og János Kornai. Begge disse teoretikere har udarbejdet deres analyser i 1980'erne **inden** østblokkens sammenbrud, de er begge stærkt kritiske over for det kommunistiske plansystem, og de baserer en vision om forandring på denne kritik. Uden at de - af gode historiske grunde - føler sig specielt forpligtet til at redegøre for, hvordan denne forandring mere præcist skal finde sted. Som det vil fremgå, har Hankiss dog - i modsætning til K&O og Kornai - en antagelse om drivkraften bag opgøret med kommunismen.

I dag kan Hankiss' og Kornais teorier bruges til at supplere og uddybe K&O's analyse og dermed bidrage til en større og mere nuanceret forståelse af "det, der var", nemlig den kultur som udviklede sig på baggrund af og med konsekvenser for den organisatoriske og økonomiske struktur i de kommunistiske planøkonomier:

Elemér Hankiss kan supplere K&O's analyse af

forholdet mellem **kulturel udvikling og valg af organisationsform** samt udbygge K&O's antydning af, at analysen fra kun at dække virksomhedsniveauet også kan bringes til at gælde de **kommunistiske samfund som helhed**.

János Kornai kan supplere K&O's analyse af samspillet mellem **den kulturelle struktur og det økonomiske system** samt udbygge K&O's ansatser til at se forholdet mellem **marked og plan** - ikke som en absolut forskel - men som en forskel baseret på gradbøjninger.

Til gengæld er der heller ingen af disse to teoretikere, der i deres analyser tager højde for de specifikke nationale og regionale forskelle inden for østblokken. De arbejder begge på det niveau, hvor de beskriver generelle træk ved det planøkonomierne.

3.3 Perspektivering

3.3.1 Det første og det andet samfund:

Ligesom K&O har den ungarske historiker Elemér Hankiss beskæftiget sig med at beskrive forholdet mellem kultur og organisation under de kommunistiske planøkonomier. Til trods for at K&O overvejende arbejder på et virksomhedsniveau og Hankiss overvejende med den generelle samfundsudvikling, og til trods for at de to parters som udgangspunkt har to forskellige østeuropæiske lande, så er deres beskrivelser af "plan-kulturen" forbløffende enslydende. Faktisk så enslydende, at man kunne få den tanke, at K&O refererer til Hankiss. Selvom han ikke optræder på deres litteraturliste.

På virksomhedsniveauet beskriver K&O f.eks., hvordan den centraliserede og top-styrede ledelse af de store statsejede virksomheder under planøkonomien befordrede udviklingen af en organisationskultur præget af passivitet og ansvarsforflygtelse. Dvs. de beskriver, hvordan **centralisering og top-styring af store enheder** befordrer udviklingen af en form for modkultur blandt organisationens medlemmer. I en kort bemærkning paralleriserer K&O selv udviklingen af en sådan **"dobbelt-kultur"** med den kulturelle udvikling

60. Hannkiss, E. (1990) refereret efter Skilling, HG (1989): "Samizdats and an independent society in Central and Eastern Europe".

61. Kornai, János: "Contradictions and Dilemmas - Studies on The Socialist Economy and Society", MIT Press, London 1986

i de kommunistiske samfund som helhed:

"Sociological research in the 70s and 80s has consistently been indicating two main frames of reference dominating in the society: a family (microframe) and a society as a whole (macroframe). Social vacuum existed in-between and organizations were not drivers of social cultures".

Denne beskrivelse svarer præcist til/refererer til(?) Hankiss' beskrivelse af tvedelingen af de kommunistiske samfund i **"det første samfund"** - det officielle samfund baseret på den kommunistiske politik - og **"det andet samfund"** - den uofficielle livsverden baseret på indbyggernes egne materielle og kulturelle bestræbelser på at overleve. To samfund, der ikke delte kulturelle referencerammer, men som tværtimod repræsenterede værdier og holdninger i skarp modsætning til hinanden, og som aldrig indgik i nogen formel dialog.

På et punkt overskrider Hankiss imidlertid K&O's forståelsesramme. For Hankiss er det en vigtig pointe, at den **systemkritiske modstand** før kommunismens sammenbrud netop hentede sine ressourcer fra de kulturelle netværk, der udviklede sig i "det andet samfund" under den officielle kommunistiske kultur. Hermed bevæger han sig ind på det spørgsmål om forandringspotentialer, som K&O lader ligge

Til gengæld svarer K&O's beskrivelse af det reaktionsmønster, som de ansatte på Prochnik tager i brug, når de kommer under pres, fuldstændigt til Hankiss' beskrivelse af det generelle handlemønster, der har udviklet sig i de kommunistiske samfund:

"Facing the pressure from the top they respond in a trained way. Conditioned by forty years of communist rule: with strikes and demands for security, help and government protection.

Consequently, there is a risk of adopting a "grey" value-system by the employees. If not

62. Obloj, Kryszof og Kostera, Monika: "Polish Privatization Program. Remarks on Action, Symbolism and Cultural Barriers", School of Management, Warsaw University 1992, side 6

63. Tvedelingen af det polske samfund er blevet forstærket af Polens historie som opdelt og besat land. Se note 42.

aiming to directly sabotage the changes, then certainly to slow them down. The employees are used to organize themselves and lead a struggle against the system. If they perceive the current changes as suspicious and "similar to what it used to be", imposed by some central institutions, they can also perceive them as something to fight against".

Det reaktionsmønster, der beskrives her, ville Hankiss anse for at være et typisk udtryk for på de psykiske følger af livet under det kommunistiske system. Et reaktionsmønster, han karakteriserer via begreberne **"paternalisme"** og **"infantilisme"**. I følge Hankiss indtog det officielle system i de kommunistiske samfund rollen som den strenge fader, der almægtigt fordelte godt og ondt, mens borgerne indtog rollen som de umyndige børn, der på skift tilpassede sig, appellerede og forsøgte at snyde eller på anden måde bekæmpe systemet.

K&O's beskrivelse af, hvordan dette reaktionsmønster indøvet under kommunisme, forsat tages i anvendelse af arbejderne på den nyprivatiserede virksomhed, svarer også til Hankiss antagelse om, at den rolle som "system", det kommunistiske parti udfyldte, snildt kan placeres på **nye autoriteter, der så vil blive udsat for de samme "modstrategier" som de gamle.**

Til gengæld er det K&O, der overskrider Hankiss'

64. Obloj, Krzyszof og Kostera, Monika: "Polish Privatization Program. Remarks on Action, Symbolism and Cultural Barriers", School of Management, Warsaw University 1992, side 6

65. Begivenhederne i Polen i sommeren 1994 har bekræftet denne antagelse. F.eks. nedlagde arbejderne på Huta Warszawa stålværket - nu Lucchini-værket - i juli måned arbejdet i protest mod de nye italienske ejeres forvaltning af virksomheden. De ønskede lønforhøjelser, øjeblikkelig modernisering af værket samt en mere respektfuld dialog mellem ejere og ansatte. Strejken blev støttet af fagforeningen, Solidaritet og af lokale kirkelige kredse, der formulerede arbejdsnedlæggelsen ind i den generelle polske modstand mod udenlandske investeringer, ("Nationens ret til kontrol over egne produktionsmidler"). Huta Warszawa var - ligesom skibsværftet i Gdansk - en af grundstenene i Solidaritet-bevægelsen og herfra kom en del af de medlemmer af KOR, der allerede omkring 1980 førte an i opgøret med kommunismen. Men modstanden mod udenlandske investeringer er ikke kun et lokalt, virksomhedsfænomen. Foråret 65 94 erklærede 36% af de adspurgte i en polske opinionsundersøgelse sig som modstandere af udenlandske investeringer. 68% mente, at Polen kan klare sig uden bistand fra vesten. Dragsdahl, Jørgen: "gennembrud i polsk økonomi", Information 26.-27.3.94 og "Polske stålarbejdere i skelsættende strejke, Information 26.7.94, Krogh, Torben: "Polen 1945-1983, Borgen 1984, Hjort, Katrin Erna (s. 315) i Bislev og Hjort: "Økonomiopfattelser i en overgangssituation", Hjort, Løngreen, Søderberg (red.): "Interkulturel kommunikation"; Samfundslitteratur 1993

forståelsesramme på et andet punkt. I modsætning til Hankiss reserverer de nemlig ikke deres kulturbeskrivelses gyldighed til de kommunistiske, planøkonomisk styrede samfund. De siger faktisk, at her er tale om en form for kultur, der **generelt kan udvikle sig under undertrykkende omstændigheder**:

"This value-system can be described as an "administrative culture" operation under oppressive conditions".

Som ansat i den offentlige sektor i Danmark er det svært at være uenig her. Det er svært ikke at genkende K&O's beskrivelse af, hvordan forsøg på (over-)formalisering og styring fra højere niveauer i systemet, bliver imødegået af institutionernes egne forsøg på at unddrage sig kontrol og bevare selvbestemmelse, sikkerhed, karrieremuligheder ... og privilegier.

Historisk har erkendelsen af, at stærk centralisering, stram top-styring og store enheder mindsker motivation, engagement og loyale initiativer da også været begrundelsen for, at den vestlige organisationstænkning allerede fra 1930erne kritiserede/ nedprioriterede Taylors og Fayols Scientific Management til fordel for Human Relations tankegangen. Intentionen her var ikke at udskifte målet - effektivisering med henblik på øget økonomisk overskud -, men at tage andre ledelsesmidler i brug netop for at imødegå dannelsen af modkulturer. Eller mere positivt formuleret, for at udnytte de menneskelige ressourcer (der ofte er bundet i modkulturen) i forhold til organisationens overordnede målsætning.

Alt i alt er det vanskeligt at forestille sig det diametrale modstykke til den kultur, K&O beskriver med ordene: "lydighed uden loyalitet, disciplin uden forpligtelse osv." Vanskeligt - også inden for den markedsstyrede sfære - at forestille sig organisationer, hvor alle involverede er 100% loyale og tæt forpligtede i forhold til organisationen, altid

66. Obloj, Kryszoj og Kostera, Monika: "Polish Privatization Program. Remarks on Action, Symbolism and Cultural Barriers", School of Management, Warsaw University 1992, side 6

67. Human Relations og Human Resources tankegangen har selvfølgelig stået stærkest i innovativt krævende brancher i dynamiske omgivelser - og er blevet befordret af den ny computerteknologi -, men i Vesteuropa og USA eksisterer også national- og regionalkulturelle forskelle i accepten af denne form for ledelsestænkning. Scott, W.Richard: "Organizations - Rationel, Natural and Open Systems", Printice-Hall, 1992. Hjort, Katrin Erna: "Næbdyret - revideret version"; SPRØK 93

påtager sig et fuldt individuelt og personligt ansvar og aldrig anlægger en instrumentel holdning til arbejdsopgaverne.

Så her tales i virkeligheden om gradbøjninger. Om noget **relativt**. Dvs. om et bestemt kulturmønster, der - uden hensyn til den formelle skelnen mellem plan- og markedsstyrede økonomier - kangenfindes i virksomheder og institutioner i hele den industrialiserede verden.

Det springende punkt - den faktor, der bliver afgørende for, i hvilken grad "dobbelt-kulturen" udvikler sig - bliver så spørgsmålet om **demokrati**. Eller rettere spørgsmålet om, hvilken form for "-demokratiske" konfliktløsningsmodeller, der er etablerede og accepterede, internt i organisationerne og eksternt i samfundet. Den kommunistiske form for "demokratisk centralisme" virkede øjensynligt befordrende på "dobbelt-kulturen", bl.a. fordi "de to samfund" ikke indgik i nogen dialog. F.eks. blev en åben, offentlig debat og uafhængige (interesse-) organisationers deltagelse i forhandlinger som bekendt forhindret af den manglende ytrings- og organisationsfrihed. Hvilket betød en manglende udvikling af, hvad Gramsci, der var meget populær blandt de østeuropæiske systemkritikere, beskrev med begrebet "det civile samfund".

Spørgsmålet kan så blive, hvordan, hvor og i hvilket omfang de vestlige demokratimodeller kan fungere bedre?

3.3.2 Hård og blød budgetstyring:

Hvor Elemér Hankiss kunne supplere K&O's analyse af forholdet mellem kultur og (samfundets) organisation, kan en anden ungarsk teoretiker, økonomen János Kornai supplere K&O's analyse ved at understrege, hvordan ikke kun den valgte organisationsform, men også selve det økonomiske system har betydning for den kulturelle udvikling. Desuden deler - og udbygger - Kornai K&O's antagelse om, at her ikke tales om absolutte og kvalitative forskelle mellem plan og marked, men om en bestemt kultur, der i større eller mindre grad kan udvikles på baggrund af relative økonomiske (og organisatoriske) forskelle mellem øst og vest

68. Begivenhederne i eks-Jugoslavien og f.eks. den islamiske og kinesiske modstand mod eksporten af de vestlige forestillinger om menneskerettigheder og demokrati, har i hvert fald relativt ideen om de vestlige konfliktløsningsmodellers universelle gyldighed og gjort det tydeligt, at de kun accepteres og fungerer under bestemte kulturelle forudsætninger.

Kornai arbejder - ligesom K&O - ud fra et dialektisk princip, mere konkret med en modsætning mellem produktionens udfoldelse og de rammer, produktionen foregår inden for (produktivkræfter/produktionsforhold). Han sammenholder også - lige som K&O - den reale planøkonomi med et neo-klassisk økonomisk ideal om det perfekte marked, hvor udbud og efterspørgsel sikrer den laveste pris via de laveste omkostninger.

Mere interessant i denne sammenhæng er imidlertid Kornais teorier om de kulturelle, politiske og økonomiske **konsekvenser af forskellige former for økonomistyring** i virksomhederne. Her skelner han som sagt ikke definitivt mellem vilkårene i vest og øst, men arbejder med et **kontinuum**. Med forskellige grader af - hvad han betegner som - henholdsvis **hård og blød** budgetstyring. Den ekstreme version af den hårde budgetstyring placerer han ganske vist i rendyrkede markedsøkonomiske omgivelser, og den bløde version under det gennemførte planstyre. Men han understreger, at begge former forekommer i forskellige grader i begge økonomiske systemer.

Kornai har udformet sine teorier på baggrund af erfaringerne med den specielle ungarske form for "blandøkonomi" i 1970'erne og 80'erne. Så set i forhold til hans materiale er den form for økonomistyring, der fandt sted i de polske statsejede virksomheder, K&O beskæftiger sig med, relativ blød. K&O's eksempler kan derfor - ved hjælp af Kornais teorier - analyseres som udtryk for konsekvenserne af det bløde budget.

I eksemplet om privatiseringen af tekstilfabrikken Prochnik beskriver K&O f.eks., hvordan såvel ledere som fagforening, så snart de er løsnet fra de **politisk** bestemte lønreguleringer under planøkonomien, kræver "umådeholdne" lønstigninger uden sans for, at der i en markedsøkonomi er **økonomisk** bestemte begrænsninger for, hvor store lønudgifter en virksomheds budget kan bære. Dvs. såvel ledere som menige medarbejdere forsøger at **"pumpe" ressourcer** ud af situation - efter et mønster, som de tilsyneladende har lært sig under det planøkonomiske system. Og det lykkes dem - i følge K&O - temmelig godt. Begge grupper får en lønforhøjelse på 40%, inden der er nogen sikkerhed for, at virksomheden faktisk får gang i den eksport og indtjent det overskud, der skulle muliggøre lønstigningen.

69. Her er det vel især ledergruppens adfærd, der kan forundre en vesteuropæer. (Se note 56). Men selv vestlige fagforeninger kan jo fra tid til anden være modtagelige for argumenter, der peger på løntilbageholdenhed i krisesituationer.

Hvad, der sker her, er - ifølge Kornais model -, at de involverede parter på Prochnik stadig tænker og handler, som om de befandt sig inden for et blødt budgets rammer, selvom realiteten i den økonomiske omstillingssituation faktisk peger i retning af hårde budgetbegrænsninger:

Kornai beskriver den **hårde budgetstyring**, som den form for budgetstyring, der kommer i stand under følgende betingelser: **udefra bestemte priser** (virksomheden har ingen indflydelse på priserne på inputs - råvarer, maskineri, lønninger), **fast skattesystem** (ingen muligheder for "særbehandling", f.eks. i forbindelse med restancer), **ingen gratis statstilskud** (f.eks. i form af permanente eller ad hoc subsidier, bidrag til nyinvesteringer uden tilbagebetalingspligt osv.) **ingen kreditmuligheder** (eller i en knapt så hård version; kun kredit mod sikkerhed f.eks. i fast ejendom) og **ingen andre eksterne finansieringsmuligheder**.

I den anden ende af skalaen placeres så den **bløde budgetstyring**, der følgerigt udvikler sig under de diametralt modsatte betingelser: **prisskabelse** (virksomheden har selv indflydelse på prisen på inputs og kontrol over prisen på outputs/ monopol-status), **fleksibelt skattesystem** (virksomheden har mulighed for at opnå specielle skattefradrag eller undtagelse fra reglerne, f.eks. udskydelse af betaling), **gratis statslån** (til dækning af underskud, til nyinvesteringer eller bare i al almindelighed), **nemme kreditmuligheder** (uden sikkerhed og uden at skulle redegøre overbevisende for forventede stigninger i produktion og salg) samt **andre eksterne finansieringsmuligheder**.

At være underlagt begrænsninger fra henholdsvis et hårdt og et blødt budget får - i følge Kornai - følgende økonomiske konsekvenser for virksomhederne: Virksomhederne med de hårde budget konfronteres med risikoen for at gå **fallit** og må derfor nødvendigvis satse på at opnå et økonomisk **overskud, som kan geninvesteres** i virksomheden (en "cirkulær", akkumulerende økonomi med et permanent incitament til innovation). Mens virksomhederne med de bløde budget har en **sikkerhed** skabt af de permanente subsidiemuligheder, og vækst er derfor ikke forbundet med reduktion af omkostninger, skabelse af overskud og geninvesteringer, men med **evnen til at skaffe sig eksterne ressourcer** (en "lineær" og statisk økonomi, med en ubegrænset efterspørgsel efter inputs).

70. Kryszttof Obloj formulerer det således i et interview i marts 94: "In a privat company, if you don't have money

De kulturelle konsekvenser af disse forskelle bliver forskellen mellem henholdsvis at **tjene** penge og at gøre sig **fortjent** til dem. Under de vilkår, som det hårde budget afstikker, skal penge tjenes, før de bruges. I et organisation baseret på et blødt budget gælder det om at skaffe sig penge/ressourcer ad andre kanaler, nemlig via højereliggende niveauer i systemet. Afgørende her bliver altså at kunne skaffe de rigtige **kontakter** - f.eks. via de formelle eller mere informelle informationsstrukturer i de kommunistiske partier - og at have de rigtige **argumenter** på hånden.

Argumentationen forskydes ved det bløde budget fra det hårde budgets økonomiske argumentation (cost benefit: kan det betale sig/kan det give overskud) til en **politisk, ideologisk**, i sidste ende **moralsk** argumentation, der søger at opnå legitimitet i forhold til den aktuelt dominerende politiske diskurs (vi har brug for/ vi har gjort os fortjent til/ I bør hjælpe os/I skylder os/ hvis ikke så...!).

Systemet bliver - med det begreb Kornai bruger på linje med Hankiss - **paternalisk**. Over- og underordnede niveauer i systemet bliver bundet sammen i gensidig afhængighed. Da det ikke er muligt at gå på markedet og købe hos en konkurrent, bliver overordnede niveauer helt afhængige af de underliggendes produktion. Ligesom de underliggende niveauer, der ikke selv kan tjene deres penge, er afhængige af at skaffe sig ressourcer, beskyttelse og goodwill oppefra. Et individuelt ansvar kan ikke placeres. Hverken hos personer eller organisationer.

Konsekvensen af denne "blød-budget-adfærd" bliver

you lay off people. Period. In state owned companies you negotiate with banks. You try to muddle through". Warszawa 21.3.94

71. Fænomenet "kontakter" udviklede sig da også til en form for handelsvare og indgik i bytteforhold under planøkonomien (gensidige aftaler, den ene tjeneste er den anden værd osv.).

72. Regnskabssystemerne knyttet til det bløde budget bliver også - i følge Kornai - af en anden karakter end de hårde budget-regnskaber. Det bløde budgets regnskaber bliver rene "bogholderi-systemer", hvor man af hensyn til "planen" registrerer f.eks. antal og vægt af det producerede, men hverken er i stand til at relatere omkostningerne ved produktionen af et bestemt produkt til en salgspris på markedet eller i stand til at relatere et overskud til spørgsmålet om forrentning af investeringer.

imidlertid en **ubegrænset eller "umættelig" efterspørgsel efter ressourcer**. Da der ikke eksisterer et markedsstyret prissystem, eksisterer der heller ingen incitamentter til at reducere omkostningsniveauet, f.eks. via innovationer i virksomhederne. I stedet vil alle agenter i systemet forsøge at "pumpe" ressourcer fra omgivelserne over til sig selv. De politiske beslutningstagere vil for at tilfredsstille befolkningen udstede diktater om øget produktion, ligesom virksomhederne og de private husholdninger vil argumentere for øgede behov og selv forsøge at opbygge stødpudelage/ hamstre. Hvad angår investeringer vil der ikke være nogen, der ser grund til at vise tilbageholdenhed. Hvis man ikke selv får, får naboen. Eftersom et igangsat projekt under ekstremt bløde vilkår aldrig stoppes ovenfra, vil den reelle investering derfor altid blive større end forventet. Men da udbuddet af penge i "det bløde system" således pr. automatik tilpasser sig efterspørgslen, opstår der - stadig i følge Kornai - den "**investeringspenge-illusion**", der var så udbredt i planøkonomierne.

Med denne model mener Kornai at have forklaret den specielle "**rationalitet**" i de rendyrkede planstyrede samfund. Manglen på et markedsstyret prissystem skaber simpelthen en permanent "**Economy of Shortage**"... en selvforstærkende mangelsituation, hvor alle agents adfærd kun forværrer missæren.

Hvorvidt Kornai får forklaret det, han gerne vil forklare, skal være usagt. Ligesom han bare konstaterer, at virksomheder med hård budgetstyring - virksomheder, der arbejder på markedsvilkår - for ikke at gå fallit må satse på økonomisk vækst, dvs. satse på at **optimere overskud** og investeringer, går han også ud fra, at virksomheder under bløde budgetbetingelser nødvendigvis må søge at **optimere deres budget**. Men han får ikke forklaret, hvorfor. Han får kun beskrevet, at virksomheder - og enkeltpersoner - **ikke** møder nogle **økonomiske** hindringer, når de efterspørger ekstra ressourcer. Og han får beskrevet, hvordan mangel-hamstringsrouletten, når den først er sat i gang, har en selvforstærkende virkning.

I den yderste konsekvens ser Kornai stræben efter (økonomisk) vækst som en naturlov. Eller også vil eller kan han ikke - til trods for antagelsen om de kun relative forskelle mellem øst og vest - redegøre for, hvori det grundlæggende **falles** for de tidligere østlige planøkonomier og de vestlige

markedsøkonomier så består.

Men som sagt, Kornais teoretiske fundament er i denne sammenhæng mindre interessant. Det interessante er, hvor han - på det beskrivende plan - kan supplere eller korrigere Kosteras og Oblojs kulturanalyse. Kornai supplerer Kostera & Obloj - og Hankiss - ved at understrege, at **ikke kun den valgte organisationsstruktur, men også de økonomiske betingelser**, virksomheden/samfundet fungerer under, har betydning for udviklingen af "en paternaliske kultur". I den nærmere beskrivelse af, hvordan denne kultur fungerer, afviger de ikke fra hinanden.

Og dog! På et punkt er K&O og Kornai tydeligvis uenige. Hvis K&O vurderer det kommunistiske system som for stramt, anker Kornai over planøkonomiens slaphed. Hvor K&O råber på større handlefrihed, håber Kornai på fastere rammer. Så selvom K&O og Kornai tydeligvis har det samme projekt på programmet, nemlig transformationen af de kommunistiske plansamfund til markedsstyrede demokratier, så er deres interesse åbenlyst forskellig. K&O's interesse er politisk. For dem betyder overgangen **frihed fra politisk tvang**. Kornais interesse er økonomisk. For ham er de **frie markedsvilkår ensbetydende med større økonomisk effektivitet**. Et eksempel på, hvor mangetydige de paroler, der "væltede muren", i grunden kunne være. Hvor enige K&O og Kornai ville være i dag, hvor de nye østeuropæiske demokratier skal finde balancen mellem politiske idealer og økonomiske nødvendigheder, kunne derfor være interessant at vide.

På det tidspunkt, hvor de analyser, der her behandles, blev til, var de i hvert fald enige om een ting. Enige om, at kulturen i de kommunistiske planøkonomier udelukkende udgjorde et problem, en barriere, en mangel i forhold til den ønskede omstillingsproces af de østeuropæiske samfund. Som

73. For en diskussion af ligheder og forskelle mellem marxistisk økonomisk teori og den "vestlige" klassiske økonomi, se f.eks. Schaumburg-Müller, Henrik: "Udviklingsstudier og interkulturel virksomhedsstrategi" s. 135 i Hjort, Løngreen, Søderberg (red.): "Interkulturel kommunikation", Samfundslitteratur 1993.

74. Adspurgt om, hvad han anser som den største forhindring for privatiseringsprocessen i Polen, svarer Krytsztof Obloj i et interview i marts 1994, at hindringen ikke er forkerkede holdninger, men manglen på viden... og manglen på penge i Polen. Mere præcist manglen på investeringsvillig (udenlandsk) kapital. Samt de langsommelige praktiske procedurer i forbindelse med privatiseringerne, dvs. - stadig - den centraliserede statslig-institutionelle forvaltning af privatiseringsprocessen. Warszawa 21.3.94

sagt en ikke ualmindelig, men måske alligevel urealistisk position, der ikke medtænker de kulturelle ressourcer, der bærer den østeuropæiske omstillingsproces.

4. "ECONOMIC CULTURE AS A PART IN THE DEVELOPMENT OF FREE SOCIETY IN LATVIA"

HVIS MAN UNDRER SIG OVER, HVORDAN NÆSTEN ALLE DE HIDTIL PRÆSENTEREDE ØSTEURPÆISKE TEORETIKERE KAN FRASKRIVE SIG DEN AKTUELLE KULTUR I DERES HJEMLANDE OG SAMTIDIG GÅ HELHJERTET IND FOR "PROJEKT MARKED OG DEMOKRATI" UDEN AT REFLEKTERE OVER, HVORFRA DE KULTURELLE RESSOURCER TIL DENNE OMSTILLINGSPROCES SKAL KOMME, SÅ MAN MÅSKE FINDE EN NØGLE TIL FORSTÅELSE I DEN NÆSTE UNDER-SØGELSE: DEN LETTISKE ØKONOM, SARMITE YEGERES: "ECONOMIC CULTURE AS A PART IN THE DEVELOPMENT OF FREE SOCIETY IN LATVIA - THE RELATIONSHIP BETWEEN CULTURE AND ECONOMY" FRA 1992.

4.1 PRÆSENTATION:

4.1.1 SOVJETS BEHERSKELSE AF DEN LETTISKE KULTUR:

YEGERES ARTIKEL REFERERER INGEN KVANTITATIVE ANALYSER, OG DEN ER HELLER IKKE BASERET PÅ EN KVALITATIV ANALYSE AF ET AFGRÆNSET EMPIRISK FELT. ARTIKLEN ER MERE BESKRIVENDE OG FORTÆLLENDE END EGENTLIGT BEGREBSMÆSSIGT ANALYSERENDE, MEN IKKE DESTO MINDRE MEGET OPLYSENDE. BÅDE HVAD ANGÅR DE INFORMATIONER OG DET UNIVERS, DER PRÆSENTERES. DERFOR FORTJENER DEN ET RELATIVT FYLDIGT REFERAT SAMT EN NÆRMERE, MERE LITTERÆRT ORIENTERET ANALYSE, DER KAN AFDÆKKE DET VERDENSBILLEDE, DEN REPRÆSENTERER.

SARMITE YEGERE SÆTTER SIG SOM MÅL AT UDFORSKE **SAMMENHÆNGEN MELLEM ØKONOMI OG KULTUR**. ELLER MERE PRÆCIST: HUN ØNSKER IKKE AT UDFORSKE ØKONOMIENS INDFLYDELSE PÅ KULTUREN. DEN SAMMENHÆNG SER HUN SOM RIGELIG BELYST. HUN ØNSKER AT SÆTTE FOKUS PÅ DEN OMVENDTE SAMMENHÆNG, **KULTURENS INDFLYDELSE PÅ ØKONOMIEN**. YEGERE ANSER ØKONOMISK UDVIKLING FOR AT VÆRE AFHÆNGIG AF TILSTEDEVÆRELSEN AF VISSE KULTURELT BESTEMTE EGENSKABER BLANDT BEFOLKNINGEN. NOGLE KULTURELLE FAKTORER FREMMER UDVIKLINGEN AF EN DYNAMISK ØKONOMI, DER KAN REAGERER HURTIGT PÅ INDRE FORANDRINGER OG ÆNDRINGER I OMGIVELSERNE. ANDRE KULTURELLE FAKTORER BEFORDRER UFØLSOMHED OVER FOR NYHEDER OG ØKONOMISK NYTÆNKNING OG

75.Yegere, Sarmite:"Economic Culture as a part in the Development of Free Society in Latvia - the Relationship Between Culture and Economy", Free Market Institute of Latvia, Spring 1992.

HÆMMER DERMED EN PROGRESSIV ØKONOMISK UDVIKLING. ELLER SOM YEGERE OGSÅ UDTRYKKER DET: **HÆMMER DEN NATURLIGE ØKONOMISKE VÆKST OG BLØMSTRING**. YEGERE SER SÅLEDES - SOM SÅ MANGE ANDRE ØSTEUPØERE - KULTUREN, DEN STEREOTYPE MENNESKELIGE BEVIDSTHED OG ADFÆRD, SOM EN FAKTOR, DER AKTUELT KAN FORHINDRE ØKONOMISK UDVIKLING ELLER DIREKTE FORÅRSAGE ØKONOMISK SAMMENBRUD.

YEGERES TILGANG TIL SIT MATERIALE ER (**NATIONAL-**) **HISTORISK**, OG BEGREBET **SOCIAL HUKOMMELSE** - OVERFØRSEL AF KULTURELLE NORMER OG ADFÆRD FRA GENERATION TIL GENERATION - ER CENTRALT FOR HENDE. I FOKUS FOR HENDES ANALYSE STÅR SKELLET MELLEM DEN LETTISKE OG DEN RUSSISKE KULTUR. HUN ANSER LETTERNE FOR HELDIGE, FORDI DE KUN HAR LEVET 50 ÅR - OG IKKE SOM RUSSENE 75 ÅR - UNDER INDFLYDELSE FRA DEN SOVJETISKE ØKONOMI, OG DERFOR HAR EN VIS ERINDRING OM, HVORDAN FOLK FØR I TIDEN LEVEDE OG ARBEJDEDE FOR AT OPNÅ SUCCES. I MODSÆTNING TIL DEN RUSSISKE KULTUR ER DEN LETTISKE KULTUR DERFOR - SOM YEGERE BESKRIVER DET - EN KULTUR PRÆGET AF FLID, RENLIGHED OG RESPEKT FOR EGET OG ANDRES ARBEJDE.

YEGERES ÆRINDE ER AT BESKRIVE, HVORDAN 50 ÅR MED RUSSISK INDFLYDELSE UNDER **SOVJETUNIONENS HERREDØMME HAR HAFT EN ØDELÆGGENDE VIRKNING PÅ DEN LETTISKE KULTUR** OG (DERMED) OPBYGGET EN LANG RÆKKE BARRIERER FOR ØKONOMISK VÆKST I DET NYE SELVSTENDIGE LETLAND. EKSEMPELVIS MENER YEGERE, AT DET SOVJETISKE ARBEJDSLIV HAR SÅ GODT SOM ØDELAGT, HVAD FOLK HAVDE AF FAGLIGE KVALIFIKATIONER, OG - BL.A. FORDI DET VAR NÆSTEN UMULIGT AT FØLGE FOLK - VÆNNET DEM TIL EN PASSIVITET, DER ER VANSKELIG AT FORANDRE TIL SELVSTENDIGE AKTIVITETER. SELV I EN SITUATION, HVOR ARBEJDSLØSHEDEN ER BEGYNDT AT TRUE I DEN STATS-LIGE SEKTOR, MENS NYE PRIVATE MULIGHEDER DUKKET OP. HER HJÆLPER IKKE OVERFLADISKE SLOGANS SOM "LEARN DEMOCRACY" ELLER "WE SHALL

76. Reelt har Letland kun haft en temmelig begrænset periode som nationalstat. Fra 1200-1500 var Letland domineret af Den Tyske Orden, der opbyggede et system med tyske feudalhære og lokale bønder. Et system, der holdt frem til landbrugsreformerne i mellemkrigstiden, hvor der skabtes en del småbrug, og bøndernes andel af jorden fordobledes. Fra begyndelsen af 1500 tallet til slutningen af 1700 tallet var det nuværende Letland delt i tre dele, behersket af henholdsvis Polen/Sverige, Rusland og Tyskland. Fra 1795 var hele området russisk, indtil zar-rigets sammenbrud i 1920 gav mulighed for lettisk national selvstændighed, der varer ved til landet i 40 bliver indlemmet i Sovjetunionen. Til gengæld har Letland - især området Kurland, der var tysk frem til 1795 - haft en stærk tilknytning til Tyskland, det tyske sprog og de tyske kulturelle traditioner. Tilknytningen til Tyskland viste sig fra sin mindre heldige side i slutningen af 30'erne, da nazistiske grupperinger - bl.a. med inspiration fra den finske bondebevægelse, LAPPO - organiserede den lettiske anti-kommunisme og den nationalistiske modstand mod at blive en del af Sovjetunionen. Kurland var da også det område i Baltikum, som sidst blev forladt af de tyske tropper, der ironisk nok tvang mange af de tysk-venlige lettere til også at forlade landet. En del af disse lettiske flygtninge havnede for øvrigt senere i flygtningelejre i Danmark. Møller, Jørgen Ørstrøm: "Folkeslag i Central og Østeuropa", Thorup 1993, Politikens Hvem, Hvad, Hvor 1934-43, Politiken 1943

WILLINGLY WALK BAREFOOTED IN A FREE LATVIA". DEN SLAGS FØLGER KUN DET MØNSTER FOR IDEOLOGISK OPDRAGELSE, DER HERSKEDE I SOVJETTIDEN. HER STÅR MERE ALVORLIGE OG GRUNDLÆGGENDE FORHOLD PÅ SPIL, NEMLIG SELVE **DEN ØKONOMISKE KULTUR I LANDET**.

4.1.2 ØKONOMISK KULTUR I LETLAND:

DEN ØKONOMISKE KULTUR I DAGENS LETLAND ANSER YEGERE FOR AT VÆRE FRUGTEN AF EN LANG, MODSÆTNINGSFYLDT OG IKKE NØDVENDIGVIS PROGRESSIV ORIENTERET UDVIKLING:

FOR DET FØRSTE INDEBAR SOVJETTIDEN EN BEVIDST **DESTRUKTION** AF, HVAD YEGERE BETEGNER SOM DEN **PRÆ-SOCIALISTISKE ØKONOMISKE KULTUR** I LETLAND. DVS. SOVJETTIDEN BETØD EN SYSTEMATISK, IDEOLOGISK BEGRUNDET BANDLYSNING AF ALLE FORMER FOR VARE-PENGE RELATIONER - HERUNDER EN ØDELÆGGELSE AF "KUNSTEN AT HANDLE" OG EN ELIMINERING AF DE SELVSTÆNDIGE BØNDER Gennem kollektiviseringer og deportationer til SIBIRIEN - OGSÅ SELVOM DISSE AKTIVITETER IKKE NØDVENDIGVIS STRED MOD SOCIALISMENS NATUR, SÅDAN SOM YEGERE SER DET. DE NEGATIVE KONSEKVENSER AF DENNE KULTURØDELÆGGELSE BLEV FORPASSEDE MULIGHEDER FOR AT OPNÅ PROFIT OG ET TAB AF ARBEJDS-ETIK AKKUMULERET Gennem ÅRHUNDREDER. DE IDEOLOGISK BEGRUNDEDE FORBUD FØRTE SÅLEDES TIL EN DESTRUKTION AF SAMFUNDETS SOCIALE HUKOMMELSE OG HISTORIE. EN DESTRUKTION SÅ VOLDSOM, AT YEGERE ANSER DET FOR TVIVLSOMT, I HVILKET OMFANG DEN KULTURELLE TRADITION ER MULIGT AT RESTAURERE.

FOR DET ANDET BETØD DEN SOVJETISKE POLITISKE OG ADMINISTRATIVE SYSTEM I LETLAND EN IMPLEMENTERING AF DEN **RUSSISKE BUREAUKRATISKE TRADITION MED RØDDER I ZAR-TIDEN**. DENNE ZARISTISKE TRADITION KARAKTERISERER YEGERE SOM PRÆGET AF LANGSOMHED, SERVIL RESPEKT FOR OVERORDNEDE, YDMYGELSE AF UNDERORDNEDE, EKSTREM VÆGT PÅ DEN YDRE FREMTRÆDEN SAMT BESTIKKELSE. SELVOM DEN KOMMUNISTISKE IDEOLOGI AFVISTE DISSE RELIKTER, KUNNE SOVJETSTATEN HVERKEN KOMME AF MED DEM ELLER MED ANDET ARVEGODS, SÅSOM CENTRALISERINGEN AF MAGTEN, MONOPOLISERINGEN I PRODUKTIONEN, ALMÆGTIGHEDEN I DET ADMINISTRATIVE SYSTEM OG NEGLISERINGEN AF BASISNIVEAUET I DEN NATIONALE ØKONOMI. HERFRA STAMMER "**DEN RUSSISKE UFORSKAMMETHED**", SOM YEGERE FORØVRIGT MENER, ER GOD I "BUSINESS", HVOR LETTERNES EGEN "UNDSKYLD OG TAK"-KULTUR KOMMER TIL KORT. I DET SOVJETISKE SYSTEM VAR RUSSENE OGSÅ DE BEDSTE TIL AT ORIENTERE SIG, HVILKET FORSTÆRKEDES AF MÆNGDEN AF RUSSENE I RIGA (YEGERE SIGER 62%), AF KRAVET OM PARTIMEDLEMSKAB VED ALLE HØJERE STILLINGER OG AF MÆNGDEN AF "IMPORTEREDE" SPECIALISTER FRA MOSKVA.

FOR DET TREDJE BETØD SELVE DET **SOVJETISKE ØKONOMISKE OG POLITISKE SYSTEM** UDVIKLINGEN AF EN SPECIEL ØKONOMISK KULTUR, SOM BL.A. BLEV PROMOVERET VIA FÆNOMENER SOM "DE KOMMUNISTISKE ARBEJDS-DAGE" OM LØRDAGEN. DENNE KULTUR BLEV PRÆGET AF **IDEALER OM FÆLLESSKAB**, GENSIDIGT SAMMENHOLD OG HJÆLP TIL DE SVAGE, HERUNDER KRAVET OM AT OFRE SINE PERSONLIGE INTERESSER FOR EN

77. "We shall willingly walk barefooted in a free Latvia" var et af de centrale slogans i kampen for et selvstændigt Letland løstrevet fra Sovjetunionen/Rusland.

STØRRE SAG. MEN I PRAKSIS **FORHINDREDE DISSE IDEALER KRITIK AF DEFEKTERNE I SYSTEMET**. DET BLEV EN PATRIOTISK PLIGT AT UDHOLDE, HVAD MAN BLEV UDSAT FOR AF INDRE OG YDRE KONFLIKTER OG BE-SVÆRLIGHEDER. TIL GENGÆLD GAV DEN NÆSTEN TOTALE SIKKERHED HVAD ANGIK JOB OG FREMTIDSUDSIGTER - MANGLEN PÅ NEGATIVE MOTIVATIONSFAKTORER, SOM YEGERE OGSÅ BETEGNER DET - ANLEDNING TIL UDVIKLING AF ARBEJDSKULTUR, HVOR MAN FØRST OG FREMMEST **SPAREDE PÅ KRÆFTERNE** OG BRUGTE DET MESTE AF ARBEJDSSTIDEN TIL AT STRIKKE, LÆSE AVIS, SMÅSOVE ELLER SNAKKE. (HVAD DE FLITTIGE OG PLIGTOPFYLDENDE LETTERE FORØVRIGT, I FØLGE YEGERE, ALTID HAVDE SVÆRT VED AT HOLDE UD). **KRAVENE TIL DET PRIVATE KONSUM** OG TIL LEVESTANDARD OG ARBEJDSVILKÅR FALDT DERIMOD TIL ET **MINIMUM**. AT ØNSKE SIG - ELLER LIGEFREM FØRSØGE AT SKAFFE SIG - BEDRE VILKÅR BLEV ANSET FOR SUSPEKT, EN OVERLEVERING FRA KAPITALISMEN. SÅLEDES VENDTE DE HØJE IDEALER I DEN SOVJETISKE ØKONOMISKE KULTUR SIG I PRAKSIS TIL DERES MODSÆTNING, TIL VÆRDIER OG NORMER, DER FORHINDRER ØKONOMISK UDVIKLING. YEGERE FORTÆLLER, AT SELV I DAG, HVOR MANGE AF DE STUDERENDE PÅ UNIVERSITETET I RIGA HAR BETALT FOR AT KOMME IND, ER FLERTALLET F.EKS. UMOTIVEREDE, UINTERESSEREDE OG PASSIVE, FORDI DE SIMPELTHEN IKKE TROR PÅ, AT DERES EGEN ARBEJDSINDSATS HAR BETYDNING FOR DERES FREMTID.

4.1.3 KONSERVATIVE KRÆFTER:

I OG MED AT DEN SOVJETISKE ØKONOMISKE KULTUR SÅ STÆRKT AFHANG AF IDEOLOGI OG POLITIK, BLEV **NYE ØKONOMISKE MØNSTRE ALTID CHECKET I FORHOLD TIL DEN AKTUELT HERSKENDE IDEOLOGI**. IDEER OG NORMER FORANDREDE SIG DERFOR I HISTORIENS LØB, FORDI DE BLEV ETABLERET UD FRA, HVAD DE AKTUELLE POLITISKE LEDERE PÅ BAGGRUND AF DERES EGEN INDIVIDUELLE UDDANNELSE OG SOCIALE POSITION ANSÅ FOR AT VÆRE I OVERENSSTEMMELSE ELLER UOVERENSSTEMMELSE MED DEN RETTE SOCIALISTISKE LINJE.

GENNEMGÅENDE I DEN SOVJETISKE ØKONOMISKE KULTUR BLEV DOG, SKRIVER YEGERE:

- **ENSIDIG VÆGT PÅ FORØGELSE AF PRODUKTIONEN**, UANSET FORØGELSE AF OMKOSTNINGER OG FØRINGELSE AF VÆRDIER.
- **MANGLENDE INNOVATION** KNYTTET SAMMEN MED UUDVIKLET KREATIVITET, RISIKOVILLIGHED OG SELVSTÆNDIGHED.
- **ENSRETNING** AF ALLE VURDERINGSKRITERIER, HVILKET REDUCEREDE ALLE ARBEJDSYDELSER OG PRODUKTER TIL GENNEMSNITLIG MIDDELMÅDIGHED.
- **AFVISNING AF ALLE FORSKELLE**, HERUNDER AF ALLE FORMER FOR PRIVATE INITIATIVER, DER BLEV ANSET SOM EN TRUSSEL MOD DEN FÆLLES (ELLER RETTERE STATSLIGE) EJENDOMSRET, SOM EN UACCEPTABEL VEJ TIL HØJERE INDKOMSTER END ANDRE, OG SOM INDEBÆRENDE EN RISIKO FOR GENFØDSEL AF KAPITALISMEN.

KONSEKVENSEN BLEV NORMER, VÆRDIER OG ADFÆRD, SOM I DAGENS LETLAND UDGØR **KONSERVATIVE KRÆFTER, DER MODARBEJDER ØKONOMISK UDVIKLING**, FORDI DE MODSÆTTER SIG ALLE DE KVALITETER, DER ER

NØDVENDIGE FOR "SELF-SUPPORTING ENTERPRISES": EVNE TIL EFFEKTIVT AT OPFYLDE SINE FORPLIGTELSER, HOLDE SINE LØFTER, TAGE FORRETNINGSMÆSSIGE INITIATIVER OG INTERESSERE SIG FOR INTRODUKTION AF NYHEDER, SAMT ØNSKE OM AT UDNYTTE RESSOURCER PÅ RATIONEL VIS OG PARATHED TIL AT VISE INITIATIV TIL TRODS FOR FORBYDENDE INSTRUKTIONER.

4.1.4 SELVSTÆNDIGHED OG RETFÆRDIGHED?

DA LETLAND OPNÅEDE SELVSTÆNDIGHED SÅ DET IMIDLERTID UD TIL, AT ALLE VILLE FÅ, HVAD DE FORTJENTE, SKRIVER YEGERE. DET SKETE OGSÅ - I ENKELTE TILFÆLDE! FØRST OG FREMMEST BLEV DE KOMMUNISTISKE FØRSTESekretærer fjernet fra magten, og deres embedsfolk forsvandt ind i skyggen for en tid. MEN NU ER DE KOMMET UD I LYSET IGEN, BLOT I **NYE KLÆDER** OG MED NYUDVIKLEDE KVALITETER. DE ER BLEVET DIREKTØRER FOR PRIVATE FIRMAER, F.EKS. CHEFER FOR UDENLANDSKE JOINT-VENTURES.

KUN VED FØRSTE ØJEKAST VIRKEDE DET CHOKERENDE, AT SÅ MANGE UDENLANDSKE SPECIALISTER VISTE SIG VILLIGE TIL AT KONTAKTE DE TIDLIGERE KOMMUNISTISKE PARTIFUNKTIONÆRER, MENER YEGERE. VED NÆRMERE ANALYSE AF SITUATIONEN BLIVER DET HELT KLART: KUN PARTIMEDLEMMER KUNNE F.EKS. BLIVE LEDERE AF ET INSTITUT PÅ UNIVERSITETET I LETLAND, OG HVIS DE OPPEBAR EN SÅDAN STILLING, VAR DE SIKRE PÅ AT KOMME PÅ OPHOLD I UDlandet, HVOR DE KUNNE SKABE KONTAKTER OG ØVE SIG I AT TALE FREMMEDSPROG. DA LETLAND BLEV UAFHÆNGIGT, HVAD VAR SÅ NEMMERE, END AT BRÆNDE SIT MEDLEMSKORT TIL PARTIET OG ETABLERE EN PRIVAT HÅRD-VALUTA-FORRETNING. DET KRÆVEDE **KONTAKTER** TIL UDlandet, TRÆNING I AT **ORGANISERE** OG EVNE TIL AT SKAFFE **INFORMATIONER**. DISSE KVALIFIKATIONER HAVDE DE TIDLIGE KOMMUNISTER, SELVOM DE MÅSKE VAR DÅRLIGE SPECIALISTER INDEN FOR DERES FAG. DE VIDSTE, HVILKE TRÅDE, DER SKULLE TRÆKES I, DE OG HAVDE BEVARET DERES LOKALE NETVÆRK AF INFORMANTER. SÅ HVAD SKULLE FORHINDRE UDLÆNDINGE I AT INDLEDE ET SAMARBEJDE MED DEM: "IF YOUR FACE LOOKS ALL RIGHT, WHY SHOULD FOREIGNERS REFUSE TO CO-OPERATE?"

TILBAGE STOD DE MENNESKER, DER IKKE HAVDE VÆRET PARTIMEDLEMMER MED DERES RENE HÆNDER OG HJERTER OG DERES NU HELT UNØDVENDIGE VIDEN OM SOCIALISTISK ØKONOMI. DET FORKLARER, SKRIVER YEGERE, DEN **DEPRESSION, DER I DAG HVILER OVER DE LETTISKE INTELLEKTU-**

78. Det sovjetiske uddannelsessystem var båret af de polytekniske uddannelsesidealer, hvor specialistkvalifikationer - især naturvidenskabelige og håndværksmæssige kvalifikationer - formelt var i højsædet. Disse idealer udelukkede ikke, at engagement og aktiviteter i det kommunistiske parti reelt gav anledning til at udvikle, hvad vi i Danmark i dag betegner som generalistkvalifikationer: politisk overblik, organisatorisk træning, adgang til informationer mm. Jarosjevskij, M.G.: "Psykologien i det 20. århundrede", Forum 1980. Hansen, Thomsen og Warming: Psykologisk-Pædagogisk Opslagsbog, Gyldendal 1987

79. Letland er et relativt lille samfund med omkring 2,7 millioner indbyggere. Heraf antagelig den fornemmelse af, at "alle kender alle", som Yegeres artikel også giver udtryk for. Møller, Jørgen Ørstrøm: "Folkeslag i Central og Østeuropa", Thorup 1993

ELLE. NU ER DET KLART, SIGER HUN, AT DE TIDLIGERE PARTIMED-LEMMER OGSÅ VIL BLIVE DEN NYE TIDS LEDERE OG HØSTE FORTJENESTEN. F.EKS. HAVDE DEN TIDLIGERE COMSOMOL-SEKRETÆR PÅ LETLANDS UNIVERSITET, EN SPECIALIST I "VIDENSKABELIG SOCIALISME", HAFT LEJLIGHED TIL AT STUDERE I NORGE, HVOR EN SÅDAN DISCIPLIN - I FØLGE YEGERE - IKKE EKSISTERER. DERFOR HAVDE HAN LÆST POLITOLOGI I STEDET. DA HAN KOM TILBAGE TIL LETLAND, VAR DEN "VIDENSKABELIGE SOCIALISME" OGSÅ OPHØRT MED AT EKSISTERE DER. TIL GENGÆLD OPRETTEDES ET INSTITUT FOR POLITOLOGI, OG DET FIK DEN TIDLIGERE COMSOMOL-MAND "SOM GAVE", FORDI HAN VAR DEN ENESTE I LETLAND, DER VIDSTE NOGET OM POLITOLOGI.

MEN BETYDER DET NOGET, HVEM DER LEDER EN VIRKSOMHED, SPØRGER YEGERE, ER DET IKKE RESULTATET, DER TÆLLER? JO, MEN DET ER IKKE NOGEN HEMMELIGHED, FORKLARER HUN, AT DET ER LYKKEDES FOR MANGE AF DE TIDLIGERE PARTI-BOSSER AT SLIPPE GODT AFSTED MED AT FORÅRSAGE STORE TAB I EN LANG RÆKKE VIRKSOMHEDER. PARTIFUNKTIONERNE FRA MOSKVA HAR SIMPELTHEN UDVIKLET TAKTIKKER FOR ARBEJDET I JOINT VENTURES, BESKRIVER HUN. I FØRSTE FASE DRØFTER DE ORGANISATORISKE SPØRGSMÅL OG DISKUTERER ET MULIGT SAMARBEJDE. MEN NÅR DERES PARTNERE BEGYNDER AT FORVENTE RESULTATER, HAR DE ALLEREDE FUNDER EN NY UDENLANDSK PARTNER OG ER BEGYNDT AT ETABLERE ET NYT JOINT VENTURE. SLOGANET FOR DENNE TYPE AKTIVITETER ER, SKRIVER YEGERE: "**GAIN AS MUCH AS YOU CAN BY CHEATING THE BAD CAPITALISTS**".

4.1.5 REFORMER OVENFRA:

I DEN TRADITIONELLE SOVJETISKE ØKONOMISKE KULTUR BLEV ALLE REFORMER INTRODUCERET OVENFRA. DET VAR F.EKS., HVAD SKETE, DENGANG SOVJETØKONOMIEN BLEV TVUNGET IGENNEM I LETLAND. OVENFRA-STYRINGEN KAN GENFINDES I DEN AKTUELLE OMSTRUKTURERING AF DEN LETTISKE ØKONOMI. DET BLIVER F.EKS GENTAGET IGEN OG IGEN, AT DET KOMMUNISTISKE PARTI VAR FØRST MED AT TAGE INITIATIV TIL DE ØKONOMISKE REFORMER, OG SELVOM DEN NUVÆRENDE REGERING MØDER KRITIK FRA ALLE SIDER, FORTSÆTTER DEN PÅ BEDSTE **CENTRALISTISKE** VIS MED AT TRÆFFE BESLUTNINGER OG UDSSTIKKE RETNINGSLINJER FOR DEN ØKONOMISKE UDVIKLING.

SÅDANNE **EKSTERNE INDGREB I ØKONOMIEN** SKABER IMIDLERTID EN OND CIRKEL, MENER YEGERE. DE SVÆKKE KULTUREN, HVORVED ARBEJDSKRAFTENS SOCIALE KVALITETER FORRINGES, OG NEGATIVE FORMER FOR ØKONOMISK ADFÆRD FORSTÆRKES. "EN NORMAL ØKONOMISK KULTUR", BEHØVER IKKE DENNE UDVENDIGE OG KUNSTIGE REGULERING FOR AT UDVIKLE SIG. DEN ONDE CIRKEL MÅ BRYDES, BESLUTNINGER MÅ **DECENTRALISERES** OG TRÆFFES PÅ BAGGRUND AF **KUNDERNES OG MARKEDETS BEHOV**.

SÅDANNE ÆNDRINGER FORUDSÆTTER IMIDLERTID ÆNDRINGER I DEN ØKONOMISKE KULTUR, DER HAR FORKRØBLET DEN LETTISKE BEVIDSTHED I 50 ÅR. LETLAND STÅR I DAG I DET PARADOKS, AT DEN GENERATION, DER SKULLE UDVIKLE ØKONOMIEN, ER OPVOKSET I SOVJETUNIONENS ADMINISTRATIVE SYSTEM OG IKKE HAR DE NØDVENDIGE PERSONLIGE KVALIFIKATIONER. MANGE UDENLANDSKE EKSPERTER HAR SVÆRT VED AT FORSTÅ PROBLEMET. SVÆRT VED AT FORSTÅ, HVAD DER HINDRER DET LETTISKE FOLK OG DE LETTISKE INSTITUTIONER I AT UDNYTTE DEN NYE SELVSTÆNDIGHED, SKRIVER YEGERE, MEN FORÆNDRINGER OPSTÅR IKKE

VED AT IGNORERE PROBLEMET:

"ECONOMY CAN BE HEALED ONLY THROUGH A HEALTHY ECONOMIC CULTURE. A HEALTHY ECONOMIC CULTURE MEANS OVERCOMING THE POWER OF POLITICS AND IDEOLOGI, THE EXTENSIVE CHARACTER, BEING CONSERVATIV, AND THE "SLAVE" PSYKOLOGI.

4.2 DISKUSSION

4.2.1 UNDER ASFALTEN LIGGER SANDSTRANDEN:

RENT TEMATISK AFVIGER SARMITE YEGERES ARTIKEL IKKE MARKANT FRA DE FOREGÅENDE. HENDES OVERORDNEDE POINTE ER, AT DE KULTURELLE KONSEKVENSER AF DEN (SOVJETISKE) PLANØKONOMI I DAG FUNGERER SOM BARRIERER FOR DEN ØKONOMISKE OMSTILLINGSPROCES. DVS. HUN HÆVDER DER MODSATTE AF, HVAD SCHILLER, BOYCKO OG KOBOROV HÆVDER AT KUNNE KONKLUDERE UD FRA DERES UNDERSØGELSE, OG HUN LIGGER HELT PÅ LINJE MED DE SYNSPUNKTER, DER FREMSÆTTES AF KOSTERA & OBLOJ, HANKISS OG KORNAI. HVAD ANGÅR DEN MERE INDHOLDSMÆSSIGE BESKRIVELSE AF "PLAN-KULTUREN", SÅ ER DET BILLEDE, HUN TEGNER, OGSÅ NÆSTEN IDENTISK MED DE FOREGÅENDES.

MEN I FORHOLD TIL DE TIDLIGERE BEHANDLEDE FORFATTERE INDDRAGER HUN TO NYE ASPEKTER I ANALYSEN. DELS TALER HUN IKKE KUN OM DEN ØKONOMISKE POLITIK, MEN OGSÅ OM DEN **POLITISKE IDEOLOGI**. DVS. HUN ER DEN FØRSTE AF DE BEHANDLEDE FORFATTERE, DER FAKTISK VEDKENDER SIG ET KENDSKAB TIL DEN KOMMUNISTISKE IDEOLOGI. DELS ANLÆGGER HUN - SOM VIST - EN **NATIONAL OG HISTORISK** VINKEL PÅ SIN ANALYSE. HERIGENNEM BLIVER DET TYDELIGT, HVORDAN DEN KONSTRUKTION KAN KOMME I STAND, DER PÅ EEN GANG FRASKRIVER DEN EKSISTERENDE ØSTLIGE KULTUR AL EKSISTENSBERETTIGELSE OG SAMTIDIG HELHJERTET HÅBER PÅ UDVIKLINGEN AF EN NY MARKEDSORIENTERET OG DEMOKRATISK KULTUR.

DEN **NEGATIVE KULTUR** - HERUNDER DE KRITISABLE KONSEKVENSER AF DEN KOMMUNISTISKE PLANØKONOMI - ER SIMPELTHEN IKKE OS. DET ER DE ANDRE. DET ER **RUSSENE**, DER HAR INVADERET LANDET OG - UNDERSTØTTET AF PLANØKONOMIEN - SPREDT DERES UHELDIGE INDFLYDELSE. DEN **POSITIVE KULTUR**, DER ER BLEVET UNDERTRYKT AF PLANØKONOMIEN, MEN SOM NU STÅR FOR AT KUNNE FOLDE SIG UD I FRIHED OG UNDERSTØTTE DEN RIGTIGE ØKONOMISKE UDVIKLING, ER TIL GENGÆLD OS. DE **LETTISKE** MENNESKER, DEN UAFHÆNGIGE LETTISKE NATION.

RENT PSYKOLOGISK HEDDER DENNE MEKANISME "SPLITTING", OG DEN IN-

80. Yegere, Sarmite: "Economic Culture as a part in the Development of Free Society in Latvia - the Relationship Between Culture and Economy", Free Market Institute of Latvia, Spring 1992, side 22 (afsluttende bemærkning).

81. Russerne udgør ca. 1/3 af befolkningen i Letland. Heraf er mange efterkommere af de russere, der efter 2.verdenskrig - bl.a. som konsekvens af Stalins befolkningspolitik - bosatte sig i de baltiske lande (især Estland og Letland). Men en del er også kommet til som industriarbejdere på statsvirksomhederne og i forbindelse med Den røde Hærs tilstedeværelse i landet. Møller, Jørgen Ørstrøm: "Folkeslag i Central og Østeuropa", Thorup 1993

DEBÆRER, AT MAN OPGIVER ALLE NUANCEFORSKELLE - BÅDE HVAD EN SELV OG ANDRE ANGÅR - OG **SER VERDEN I SORT/HVIDT**. HVORVIDT DET ER DEN SAMME KONSTRUKTION, DER GØR DET MULIGT FOR KOSTERA & OBLOJ, HANKISS OG KORNAI AT OPSTILLE DERES ANALYSER, SOM DE GØR, KAN DER KUN GISNES OM. RUSSENE HAR UNDER INGEN OMSTÆNDIGHEDER VÆRET POPULÆRE HVERKEN I POLEN ELLER I UNGARN. MEN HVAD AKADEMISK KULTUR ANGÅR LIGGER DE TO LANDE TÆTTERE PÅ DEN CENTRALE EUROPÆISKE KULTURS KRAV OM SAGLIGHED OG NUANCER, SÅ DET ER TVIVLSOMT, OM DENNE TYPE ANTAGELSER, DER - SOM DET VIL FREMGÅ - LUGTER STÆRKT AF NATIONALE ELLER LIGEFREM NATIONALISTISKE FORDOMME, VILLE BLIVE EKSPLICITEREDE I EN VIDENSKABELIG ANALYSE. HER LIGGER SARMITE YEGERES UDTRYK - IRONISK NOK - MERE PÅ LINJE MED, HVAD DER ØJENSYNLIGT ER ACCEPTABELT I EN RUSSISK AKADEMISK DISKURS.

AKTUELT STÅR MULIGHEDEN FOR AT BENYTTE SAMME KONSTRUKTION TIL GENGÆLD IKKE ÅBENT FOR RUSSENE SELV. RUSLAND BLEV SOM BEKENDT ANSET FOR AT VÆRE KOMMUNISMENS FÆDRELAND OG KERNEN I SOVJETSTATEN. SÅ DET ER LIDT VANSKELIGT FOR RUSSENE AT FRALÆGGE SIG DET TOTALE ANSVAR FOR AL KOMMUNISMENS VÆSEN OG UVÆSEN. MAN KAN GÆTTE PÅ, AT DET ER EEN AF GRUNDENE TIL, AT DET ER SÅ VIGTIGT FOR DE RUSSISKE FORSKERE AT BEVISE, AT DER IKKE EKISTERER KVALITATIVE KULTURFORSKELLE MELLEM ØST OG VEST. DET ER NÆRLIGGENDE AT VILLE VÆRE LIG MED, NÅR MAN ØNSKER LIGE-STILLING OG LIGEVÆRDIGHED. TIL GENGÆLD HAR RUSSENE EFTER SAMME SORT-HVIDE RECEPT ET STED AT PLACERE ANSVARET, HVIS/NÅR OMSTILLINGSPROCESSERNE IKKE FÅR DE POSITIVE KONSEKVENSER SOM FORVENTET. HVAD DEN RUSSISKE NATIONALISMES UDFALD MOD VEST ALLEREDE HAR GIVET EN FORSMAG PÅ.

VED AT SKITISERE ET VERDENSBILLEDE, HVOR LETTISKE KULTUR SAMMEN MED ØKONOMISK UDVIKLING ER PLACERET I DEN POSITIVE SIDE, MENS RUSSISKE KULTUR OG SOVJETISK ØKONOMI ER PLACERET I DEN NEGATIVE, LØBER SARMITE YEGERE IMIDLERTID IND I EN **LOGISK MODSIGELSE**. HVIS LETTERNE TILSYNELADENDE HAR ALLE DE RIGTIGE KULTURELLE OG ØKONOMISKE KVALITETER PÅ DERES SIDE, MENS DEN RUSSISKE KULTUR OG DEN SOVJETISKE ØKONOMI ER ENTYDIG DÅRLIGE, HVORDAN KAN HUN SÅ FORKLARE, AT LETTERNE BLIVER TABERNE I DEN NYE ØKONOMISKE UDVIKLING? MENS RUSSENE, HVIS KVALIFIKATIONER EFTER BESKRIVELSEN STRIDER IMOD AL ØKONOMISK FORNUFT, ALLIGEVEL SCORER KASSEN - HVAD HUN HÆVDER, DE GØR??

HERTIL ER KUN AT SIGE, AT HER TALES IKKE OM LOGIK OG (ØKONOMISK) FORNUFT. HER TALES OM **MORAL OG (NATIONALE) FØLELSER!** DVS. HER TALES OM STØRRELSER, DER FØLGER ANDRE PRINCIPPER END RATIONALITETENS!

I DET HELE TAGET ER EN SPÆNDING MELLEM EN **RATIONALISTISK** OG EN MERE MORALSK OG EMOTIONEL - DYBEST SET **IDEALISTISK-ROMANTISK** -

82. Se kapitel 2, analysen af Schillers, Boyckos og Koborovs: "Hunting for Homo Sovieticus" samt analysen af Natalie Streltsova Nielsens artikel i Bislev, Sven og Katrin Erna Hjort: "Økonomiopfattelser i en overgangssituation" i Hjort, Løngreen og Søderberg (red.): "Interkulturel kommunikation", Samfundslitteratur 1993

TILGANG GENNEMGÅENDE I YEGERES **DISKURS**. MEN DENNE SPENDING PRÆGER OGSÅ HENDES VALG OG BEHANDLING AF SÅVEL **EMPIRI** SOM **TEORI**. HVAD ANGÅR TEORIEN, BÅDE HVOR HUN HENTER INSPIRATION FRA VESTLIG ØKONOMISK TEORI, OG HVOR HUN TRÆKKER PÅ - OG KRITISERER - KOMMUNISMENS VIDENSKABELIGE TRADITIONER. DET VISER SIG I DEN **VÆKSTMETAFORIK**, HUN VÆLGER, NÅR HUN SKAL BESKRIVE ØKONOMISK FORANDRING, I DEN **"OMVENDTE" BASIS-OVERBYGNINGSMODEL**, HUN ANVENDER, NÅR HUN SKAL FORKLARE FORHOLDET MELLEM KULTUR OG ØKONOMI, OG I DET BILLEDE AF EN **DANNELSESREJSE**, HUN TEGNER SIG, NÅR HUN VIL BESKRIVE DEN LETTISKE NATIONS HISTORIE.

4.2.2 EN MORALISTISK DISKURS:

NÅR SARMITE YEGERE SKAL FORMULERE SIT EGET PROJEKT, VÆLGER HUN AT DEFINERE OG PRÆCISE SINE BEGREBER VED HJÆLP AF EN RATIONALISTISK DISKURS:

"WHAT KIND OF CULTURE IS NEEDED? WHAT IS THE PLACE OF CULTURE AMONG THE OTHER FACTORS OF DEVELOPMENT OF ECONOMY?"

TO ANSWER THESE QUESTIONS, IT IS NECESSARY TO EXAMINE CULTURAL INFLUENCES ON THE ECONOMIC MECHANISM. THE INFLUENCE IS EXERTED THROUGH SOCIAL VALUES AND NORMS REGULATING THE ACTIVITY OF ECONOMIC INSTITUTIONS-PLANNING, SUPPLY, MARKET, FINANS, THROUGH PLACEMENT OF VARIOUS SOCIAL STRATA AND THEIR ACTIVITIES IN SOCIETY".

BORTSET FRA, AT MAN HER RENT INDHOLDSMÆSSIGT KAN SPORE ARVEN FRA PLANØKONOMIEN - INSTITUTIONSPLANLÆGNING OG FORSYNINGER KOMMER FØRST, MARKEDET DERNÆST - , SÅ AFVIGER DISKURSEN IKKE FRA, HVAD MAN KUNNE FINDE I EN VESTLIG ARTIKEL MED EN TILSVARE-

83. Begreberne "rationalistisk" og "idealistisk-romantisk" bruges her til at karakterisere de to hovedstrømninger, der siden renæssancen er blevet de dominerende - og konkurrerende - i den europæiske bevidsthed. Med begrebet "rationalistisk" betegnes her forestillingen om, at individet via sin vilje og fornuft - herunder sin evne til at forstå kausale (årsagsvirknings) sammenhænge - er i stand til at kontrollere og styre sig selv og sin omverden. En tankegang, der blev mulig, da middelalderens skæbnebestemte univers med Gud i centrum afløstes af oplysningstidens tro på det menneskeskabte fremskridt. Den "idealistisk-romantiske" strømning i europæisk bevidsthed henter dels næring fra (forestillingen om) det før-industrielle/før-moderne univers, dels rummer den alle de elementer, der udgrænses af den fremadskridende rationalisme: Ikke individet, men fællesskabet, ikke fornuften, men følelserne og fantasien, ikke (natur-) videnskaben, men kunsten og religionen, ikke det funktionelle, men det symbolske. Den idealistisk-romantiske tankegang kan ikke kun findes inden for filosofi og litteratur - som f.eks. i den "store" tyske 1800-tals romantik og den noget mere beskedne danske biedermeiertradition. Tankegangen har i det 20ende århundrede også præget så tilsyneladende forskellige politiske bevægelser, som den kommunistiske og den nazistiske. Lindhardt, Jytte (red.) "Køn og psyke i europæisk litteratur", Munksgaard 1990. Hjort, Katrin: "Kræfter, der styrer menneskene", Nattergalevej 1990 og "To halvdele af den europæiske bevidsthed", SPRØK 1991

84. ibid side 1.

NDE PROBLEMFOMULERING.

MEN DERUDOVER ER YEGERES ARTIKEL MERE ASSOCIATIV I SIN STRUKTUR, MERE MORALSK I SIN ARGUMENTATION OG MERE EMOTIONEL I SIT UDTRYK, DVS. ALT I ALT MERE **SUBJEKTIVT** PRÆGET, END HVAD DER VIL KUNNE ACCEPTERES INDEN FOR EN VESTLIG, (SAMFUNDS-) VIDENSKABELIG TRADITION. ARTIKLEN FREMTRÆDER DERFOR UMIDDELBART MINDRE VIDENSKABELIG MÅLT I FORHOLD TIL DE POSITIVISTISK INSPIREREDE KRAV OM EN VELUNDERBYGGET UNDERSØGELSE, DER STRÆBER MOD LOGIK, SAGLIGHED OG OBJEKTIVITET.

F.EKS. TRÆKKER YEGERE I SIN ARTIKEL PÅ VESTLIGE MANAGEMENT-TANKER OM POSITIVE OG NEGATIVE MOTIVATIONSFAKTORER. DVS. HUN TRÆKKER PÅ BEGREBER, DER LÆGGER OP TIL RATIONELLE OVERVEJELSER OVER, HVILKEN FORM FOR MOTIVATION, DER ER MEST EFFEKTIV, OG SOM BEDST KAN BETALE SIG I EN GIVEN SITUATION.

MEN HVIS MAN SER NÆRMERE EFTER, SÅ ER YEGERES EGEN DISKUSSION AF MOTIVATIONSSPØRGSMÅLET BASERET PÅ MORALSKE ARGUMENTER:

"THUS MANY CULTURES COEXIST WITHIN A COUNTRY AND A SOCIETY AND WE CANNOT REALLY SPEAK OF "UNCULTURED" PEOPLE. LET US SAY, THERE IS NOTHING DANGEROUS IN A DISINTERESTED ATTITUDE TOWARDS THEATRE, BUT IT IS UNACCEPTABLE TO RECONCILE WITH NEGLIGENCE, DISINTERESTEDNESS AND UNECONOMIC ATTITUDE TOWARDS ONE'S WORK, ESPECIALLY IN THE EXISTING CRITICAL SITUATION".

OG

"THE NORM HAS CREATED A PROBLEM - CAN SOCIETY ACHIEVE HIGH EFFICIENCY IN ECONOMY BY USING ONLY POSITIVE MATERIAL AND MORAL STIMULI? CAN NEGATIVE ECONOMIC STIMULI BE ADMITTED - E.G. THREAT OF UNEMPLOYMENT, PERSONAL RESPONSIBILITY FOR MATERIAL AND MORAL LOSSES?"

DET ER MORALSK FORKERT AT VÆRE DOVEN, UINTERESSERET OG "ØKONOMISK" I SIN INDSTILLING TIL SIT ARBEJDE, MEN ET FORSLAG OM AT INDFØRE NEGATIVE MOTIVATIONSFAKTORER ER OGSÅ ET MORALSK ØMTÅLELIGT PROBLEM, DER KUN FORSIGTIGT KAN FREMSÆTTES I SPØRGEFORM. DVS. HVERKEN NÅR YEGERE TALER OM MEDARBEJDERNES ARBEJDSDISCIPLIN, ELLER NÅR HUN TALER OM, HVORVIDT LEDELSEN SKAL BENYTTE SIG AF NEGATIV MOTIVATION, ER DET I SNÆVER FORSTAND RATIONELLE - DVS. ØKONOMISKE BASEREDE EFFEKTIVITETS - OVERVEJELSER, DER BRINGES TIL TORVS. DET ER OVERVEJELSER, DER DYBEST SET ER AF **MORALSK ELLER ETISK KARAKTER.**

85. ibid side 6.

86. Om social sikkerhed (keh).

87. Yegere, Sarmite: "Economic Culture as a part in the Development of Free Society in Latvia - the Relationship Between Culture and Economy", Free Market Institute of Latvia, Spring 1992, side 11.

MEN I OG MED AT YEGERES TEKST KONSEKVENT OPDELER OG VURDERER VERDEN I FORHOLD TIL MORALSKE KATEGORIER: GODT/ONDT, RIGTIGT/-FORKERT, RETFÆRDIGT/URETFÆRDIGT, TILLADER TEKSTEN OGSÅ KUN LÆSEREN AT TAGE STILLING PÅ EEN MÅDE. DVS. DEN RUMMER EN STÆRK **EMOTIONEL APPEL**. SOM LÆSER KAN MAN TILSLUTTE SIG FØLELSES-MÆSSIGT OG GÅ IND FOR "DET GODE, DET SANDE OG DET RETFÆRDIGE". ELLER MAN KAN TAGE AFSTAND... OG KOMME PÅ DET FORKERTE HOLD.

4.2.3 EN TVIVLSOM EMPIRI?

DEN MORALSKE OG EMOTIONELLE - DVS. DEN MEGET SUBJEKTIVE DISKURS - KAN GIVE NÆRING TIL EN MISTANKE OM, AT YEGERE ER MINDRE SERIØS, NÅR HUN UDVÆLGER OG BEHANDLER SINE EMPIRISKE EKSEMPLER.

"MANY PEOPLE CANNOT UNDERSTAND THAT IN A SITUATION WHEN IT IS PLANNED TO CLOSE AN ENTERPRISE AND PEOPLE KNOW THAT THEY ARE GOING TO BE WITHOUT JOB WITHIN TWO MONTHS, THEY WOULD STILL REFUSE TO WORK IN PRIVATE COMPANIES - ESPECIALLY THOSE WHO ARE ENGINEERS AND TECHNICIANS.

HOWEVER, FOR DECADES PEOPLE HAVE BEEN ALLOTTED ONLY 10% OF WORKING TIME TO THEIR DIRECT DUTIES AND SPENT THE REST KNITTING, CHROCHETING, READING NEWSPAPERS OR JUST CHATTING. AND THE WORK ITSELF HAS OFTEN CONTAINED JUST ARITHMETICS AND REWRITING. PEOPLE HAVE FULLY LOST THEIR QUALIFICATIONS, ONCE OBTAINED AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS - IF THEY HAVE EVER OBTAINED IT."

NÅR YEGERE HER BESKRIVER, HVORDAN DEN SOVJETISKE ØKONOMISKE KULTUR FÅR KONSEKVENSER I OVERGANGSSITUATIONEN KAN DET VÆRE RIGTIGT. MEN VI HAR KUN YEGERES ORD FOR DET. DET KAN OGSÅ VÆRE DELVIST RIGTIGT OG FORMULERINGERNE UDTRYK FOR **GENERALISERINGER**. DET KAN OGSÅ VÆRE LØGN. DVS. UDSAGNET KAN VÆRE BASERET PÅ **STEREOTYPER OG FORDOMME**, DER SIGER MERE OM IAGTTAGERENS EGNE FØLELSER OG NORMER END OM DET IAGTTAGNE.

MISTANKEN OM DET MINDRE SERIØSE - ELLER MERE TENDENTIØSE - VOKSER, HVIS MAN NÆRLÆSER SARMITE YEGERES BESKRIVELSER AF HENHOLDSVIS DEN LETTISKE OG DEN RUSSISKE KULTUR:

"...THE DIFFERENCE IN THE LEVEL OF WORK ETHICS IS A REALITY THAT AS EXISTED ALL THE TIME. ALL THROUGH THE HISTORY TYPICAL LATVIAN FARMSTEAD HAS BEEN SURROUNDED BY AN ORCHARD AND A FLOWER GARDEN AT THE SAME TIME AS RUSSIAN HOUSES USED TO LIE AMINDST A FIELD OF WEEDS. YET THE RUSSIAN HOME HAS ALWAYS FEATURED A LONG BENCH OUTSIDE AT THE ENTRANCE, WHILE LATVIANS HAVE NOT HAD TIME FOR SITTING AROUND DURING THE HOT WORKING SEASON IN SUMMER. HERE ONE CAN SEE THE CLOSE LINK BETWEEN CULTURE OF BEHAVIOR AND ECONOMIC CULTURE. ANOTHER THING, LOW CULTURE OF BEHAVIOR

88. ibid side 2.

89. Stereotype opfattelser kan som bekendt være baseret på projektioner, dvs. være udtryk for iagtagerens egne konflikter og problemer, der projiceres over på det iagttagne.

OFTEN MANIFESTS ITSELF AS DISRESPECT TOWARDS THE WORK OF ANOTHER PERSON (VERY OFTEN THE PERSON WHO SHOWS DISRESPECT HAR NEVER DONE ANY WORK OF THAT KIND).

THUS THE STAIRCASES OF BLOCKS OF FLATS KEEP TURNING MORE AND MORE LIKE DUMPING LOTS. THE MORE RUSSIAN FAMILIES MOVE IN, THE DIRTIER IT GETS. EVERYTHING UNNECESSARY IS IMMEDIATELY THROWN ON THE FLOOR REGARDLESS OF WHETHER IT HAS RECENTLY BEEN WASHED OR NOT. FRESHLY PRINTED WALLS CAUSE NO RESPECT, JUST THE OPPOSITE, THEY AS IF URGE TO WRITE ON THE WALL THE FAVOURITE "VANYA + MANYA" ALL WE CAN DO IS INDULGE IN NOSTALGI FOR THE IDEALLY CLEAN STAIRCASES OF OUR CHILDHOOD. HOWEVER, ONE CAN OFTEN HEAR A LATVIAN MUMMY TELLING HER KID: "...ONLY RUSSIANS THROW SWEET WRAPPINGS ON THE GROUND..."

BUT THE SADDEST THING IS THAT THE BAD EXAMPLE SPREADS QUICKLY. AND IT IS SO MUCH EASIER TO ADD ONE'S PAPER TO THE ALREADY BIG HEAP THAN TO CLEAN UP EVERY DAY. ESPECIALLY IF THOSE WHO ADD TO THE GARBAGE ARE IN A DEPRESSING MAJORITY AS IT OFTEN HAPPENS IN THE NEWLY BUILD DISTRICTS. AT THE BEST THERE ARE TWO LATVIAN FAMILIES IN A BIG 12 FLOOR BLOCK AND IT IS HARD TO PRESERVE THE ECONOMIC CULTURE IN ITS POSITIV MANIFESTATIONS".

JA, DET ER JO REN WEBER. FLID OG RENLIGHED ER DE KVALITETER, DER UNDERSTØTTER ØKONOMISK UDVIKLING. MEN DET ER OGSÅ OPSTIL- LINGEN AF EN FORM FOR POLARITET MELLEM "OS" OG "DE ANDRE", DER GIVER MINDELSER TIL NAZISMENS TEORIER OM OVER- OG UNDERMENN- SKER. VI, LETTERNE ER FLITTIGE OG RENLIGE OG BÆRERE AF EN POSITIV ØKONOMISK KULTUR. DE ANDRE, RUSSENE ER DOVNE OG BE- SKIDTE... OG BÆRERE AF KULTURENS FORFALD. SÅDAN!

OG DOG, RUSSENE ER VEL I FØLGE ARTIKLENS EGEN LOGIK LOVLIGT UNDSKYLDTE, FORDI DE SÅ LÆNGE HAR VÆRET UNDERLAGT DEN ØDELÆG- GENDE SOVJETISKE STAT?

"As, IF WE THINK THAT THE SOVIET ECONOMIC CULTURE HAS HARMED BOTH LATVIANS AND RUSSIANS SO MUCH, LATVIANS HAVE BEEN LUCKY TO AN EXTENT, AS THEY HAVE BEEN UNDER THE YOKE OF THAT CULTURE JUST FOR 50 YEARS, WHEREAS RUSSIANS FOR 75".

90. Russiske (kæle-)navne (keh).

91. Yegere, Sarmite: "Economic Culture as a part in the Deve- lopment of Free Society in Latvia - the Relationship Between Culture and Economy", Free Market Institute of Latvia, Spring 1992, side 5-6.

92. Weber, Max: "Den protestantiske etik og kapitalismens ånd", Kbh. 1976 og "Makt og byråkrati". Oslo, Norsk Gyldendal 1971

93. Yegere, Sarmite: "Economic Culture as a part in the Deve- lopment of Free Society in Latvia - the Relationship Between Culture and Economy", Free Market Institute of Latvia, Spring 1992, side 5.

ELLER HOLDER DENNE UNDSKYLDNING NU? VED AT SE PÅ ARTIKLENS AFSLUTNING EEN GANG TIL KAN MAN GODT KOMME I TVIVL. SKYLDES RUSSERNES KULTURELLE UNDERLEGENHED DEN SOCIALE UNDERTRYKKELSE I DET SOVJETISKE SYSTEM, ELLER ER DEN I VIRKELIGHEDEN EN DEL AF DEN RUSSISKE "NATUR":

"ECONOMY CAN BE HEALED ONLY THROUGH A HEALTHY ECONOMIC CULTURE. A HEALTHY ECONOMIC CULTURE MEANS OVERCOMING THE POWER OF POLITICS AND IDEOLOGI, THE EXTENSIVE CHARACTER, BEING CONSERVATIV, AND THE "SLAVE" PSYKOLOGI.

ORDET "SLAVE" KAN HER FORTOLKES SOM DET DANSKE ORD, "SLAVE". DVS. VÆRE EN SOCIAL KATEGORI (SOM I "HERRE-SLAVE FORHOLDET"). MEN ORDET KAN OGSÅ BETYDE "SLAVISK", DVS. HENTYDE TIL RUSSERNES ETNISKE OPRINDELSE, SÅDAN SOM DEN KAN OPFATTES I ØSTEUROPA.

4.2.4 EN ROMANTISK UDVIKLINGSFORESTILLING:

SPÆNDINGEN MELLEM DET RATIONALISTISKE OG DET MERE MORALSKE OG EMOTIONELLE ER IKKE KUN TYDELIG I YEGERES DISKURS OG EMPIRIBEHANDLING. DEN ER OGSÅ KLAR, HVOR YEGERE PÅ ET MERE TEORETISK GRUNDLAG BEGIVER SIG IND PÅ AT BESKRIVE DE ØKONOMISKE OG KULTURELLE FORHOLD I LETLAND.

NÅR YEGERE SKAL REDEGØRE FOR FORHOLDET MELLEM DEN EKSISTERENDE KULTUR OG DE ØKONOMISKE FORANDRINGSMULIGHEDER I DAGENS LETLAND, BENYTTET HUN SIG SOM UDGANGSPUNKT AF EN EKSTREM FUNKTIONALISTISK, DVS. REN **RATIONALISTISK KULTURDEFINITION**. HUN SER ØKONOMISK KULTUR SOM DEN FAKTOR, DER SKAL KONSERVERE (ØKONOMISK RELATEREDE) NORMER OG VÆRDIER, SIKRE DERES SPREDNING OG OVERFØRE DEM TIL NYE GENERATIONER, SIKRE DEN SOCIALE ORDEN SAMT UDVIKLE NYE MØNSTRE, DER KAN UNDERSTØTTE ØKONOMISK UDVIKLING.

PÅ SAMME VIS ER YEGERES BEGREB OM **ØKONOMISK FORANDRING SOM EN LINEÆR OG ENTYDIG POSITIV UDVIKLING** OGSÅ PRÆGET AF DEN EUROPÆISKE RATIONALISMES FREMSKRIDTSTRO - OG -TÆNKNING. MEN HVIS MAN KIGGER NÆRMERE EFTER, SÅ ER HENDES DEFINITION AF ØKONOMISK UDVIKLING I VIRKELIGHEDEN BASERET PÅ EN **VÆKST-METAFORIK...** PÅ EN **IDEALISTISK** FORESTILLING OM ØKONOMIENS NATURLIGE VÆKST OG BLOMSTRING. DVS. DEN RELATERER SIG "DEN ANDEN HALVDEL AF DEN EUROPÆISKE BEVIDSTHED", DEN IDEALISTISK-ROMANTISKE FORESTILLINGSVERDEN:

F.EKS.:

"... THESE RUSSIAN TEAMS CONTINUE TO BE A CONSERVATIV FORCE PARTIALLY BECAUSE OF THE MANAGEMENT CULTURE CULTIVATED FOR 75 YEARS AND PARTIALLY BECAUSE OF INDIFFERENCE OR EVEN HATRED TOWARDS DEVELOPMENT AND FLOURISHING OF

94. ibid side 22 (afsluttende bemærkning).

95. Selvom samme udviklingsoptimistiske tankefigur kan genkendes i den dialektiske og historiske materialismes forestilling om de (progressive) produktivkræfter, der kun midlertidigt kan hæmmes af (konservative) produktionsforhold.

LATVIA"

ELLER

"NORMAL ECONOMIC CULTURE PERFORMS THESE FUNCTIONS BY ITSELF. I DOES NOT DEMAND TO HAVE JOB DISCIPLIN OR SAVING OF SOURCE MATERIALS AND EQUIPMENT TO BE INTRODUCED ARTIFICIALLY. IT IS CAPABLE OF ADJUSTMENT TO NEW TASKS AND CONDITIONS - E.G. THE GROWING DYNAMICS OF TECHNICAL AND TECHNOLOGICAL RENOVATIONS AUTOMATICALLY INTRODUCES THE SPECIAL VALUE OF PROFESSIONAL TRAINING"

HVIS MAN VIL VÆRE VENLIG, KAN MAN SIGE, AT YEGERE HER PRØVER AT BESKRIVE FORSKELLEN PÅ EKSTERNT, POLITISK STYREDE ØKONOMISKE FORANDRINGER OG INTERNE FORANDRINGER, DREVET AF VIRKSOMHEDERNES EGNE ØKONOMISKE NØDVENDIGHEDER OG MULIGHEDER. DVS. AT HUN PRØVER AT BESKRIVE FORSKELLEN PÅ EN PLAN- OG EN MARKEDSSTYRET ØKONOMI. MEN RENT FAKTISK NÆVNER YEGERE KUN BEGREBET "MARKED" EEN ENESTE GANG I SIN ARTIKEL. DET ER PÅ SIDE 19 (AF 22 SIDER). ELLERS TALER HUN OM EN **SUND OG NORMAL ØKONOMISK UDVIKLING**. HVIS HUN SKAL VÆRE MERE SPECIFIK, TALER HUN OM FORSKELLEN MELLEM DECENTRALISEREDE (POSITIVE) OG CENTRALISEREDE (NEGATIVE) BESLUTNINGER. DVS. HUN FORBLIVER PÅ DET POLITISKE NIVEAU, SOM VIRKSOMHEDERNES ØKONOMI VAR EN DEL AF UNDER PLANØKONOMIEN.

DENNE TEMMELIG UPRÆCISE DEFINITION AF MARKEDSØKONOMI - FUNDERET PÅ EN FORESTILLING OM **AUTENTISK ØKONOMISK VÆKST** - ER MED TIL AT GØRE DET SÅ SVÆRT FOR SARMITE YEGERE AT FORKLARE, HVORFOR DE GAMLE KOMMUNISTISKE PARTIFUNKTIONÆRER, DER JO PR. DEFINITION ER NEGATIVE, KLARER SIG SÅ GODT PÅ DE NYE - PR. DEFINITION POSITIVE - MARKEDSØKONOMISKE VILKÅR.

4.2.5 ET IDEALISTISK VERDENSBILLEDE:

DEN IDEALISTISKE GRUNDTONE I YEGERES UNIVERS BLIVER ENDNU TYDELIGERE, HVIS MAN SER NÆRMERE PÅ, HVORDAN HUN I SIN ARTIKLEN PÅ EEN GANG TRÆKKER PÅ OG FORSØGER AT DISTANCERE SIG FRA SOVJETKOMMUNISMENS VIDENSKABELIGE TRADITIONER.

YEGERE SKAL LIGE SÅ LIDT SOM KOSTERA OG OBLOJ LASTES FOR DENNE FORBINDELSE TIL DE KOMMUNISTISKE TEORIDANNELSER. DISSE TEORIER NU ENGANG EN DEL AF HENDES VIDENSKABELIGE FORUDSÆTNINGER, OG BRUGEN AF DEM ER IKKE - SOM SCHILLERS, BOYCKOS OG KOBOROV'S

96. Yegere, Sarmite: "Economic Culture as a part in the Development of Free Society in Latvia - the Relationship Between Culture and Economy", Free Market Institute of Latvia, Spring 1992, side 9.

97. Min understregning (keh).

98. Innovation (keh).

99. Yegere, Sarmite: "Economic Culture as a part in the Development of Free Society in Latvia - the Relationship Between Culture and Economy", Free Market Institute of Latvia, Spring 1992, side 19.

TILFÆLDE - UDE AF TRIT MED DE INDHOLDSMÆSSIGE POINTER I HENDES ARTIKEL.

MEN DET ER INTERESSANT AT NOTERE SIG, AT NÅR ØKONOMEN YEGERE TRÆKKER PÅ "DEN VIDENSKABELIGE SOCIALISMES" IDEER, SÅ VÆLGER HUN AT RELATERE SIG TIL DEN DEL AF SOVJETMARXISMEN, DER ER MINDST RATIONALISTISK ORIENTERET, OG SOM MEST UDPRÆGET KNYTTER AN TIL DEN IDEALISTISK-ROMANTISKE TANKEVERDEN, SOM MARX FORSØGTE AT FORLADE I SIT OPGØR MED HEGEL OG DEN TYSKE FILOSOFI.

YEGERE ORIENTERER SIG - I FORLÆNGELSE AF DEN **DIALEKTISKE MATERIALISME** - UD FRA FORESTILLINGEN OM ET **DIALEKTISK PRINCIP**. FOR AT FORKLARE FORHOLDET MELLEM KULTUR OG ØKONOMI - TEORI OG PRAKSIS - ARBEJDER HUN SOM UDGANGSPUNKT MED EN NOGET FORENKLET OG NOGET FORVIRRET(?) BASIS-OVERBYGNINGSMODEL, OG HUN BENYTTER SIG AF DEN HEGEL-INSPIREREDE FORESTILLING OM PRINCIPPER, DER SLÅR OVER I DERES MODSÆTNING (TESE, ANTITESE, SYNTSE):

"THE ELEMENTS OF CULTURE" REGULATION DEVELOPMENT OF ECONOMY ARE FORMED OUTSIDE (INSIDE? KEH) THE FRAMEWORK OF ECONOMY AS WELL IN THE SPHERES OF MORALITY, RELIGION, POLITICS, IDEOLOGY AND LAW. THE MODELS OF CONSCIOUSNESS AND ACTIONS FORMED IN THE ABOVE SPHERES ARE ASSIMILATED BY ECONOMY AND THEY BECOME PART OF ECONOMIC CULTURE"

OG

"AS ONE CAN SEE, THE VALUE NORMS OF SOVIET ECONOMIC CULTURE ARE QUITE SPECIFIC AND CONTRADICTORY - THE HIGH MORAL AND SOCIAL VALUES THEY HOLD HAVE NOT BEEN ADJUSTED TO THE DEMANDS OF ECONOMY AND IN PRACTICE VERY OFTEN TURN INTO THEIR OPPOSITES".

DET ER IMIDLERTID OGSÅ INTERESSANT AT KONSTATERE, AT DENNE IDEALISTISKE TENDENS FORSTÆRKES I YEGERES KRITIK AF MARXISMEN. I DET ØJEBLIK YEGERE SKAL FORMULERE SIN EGEN VIDENSKABELIGE PRINCIPERKLÆRING - OG DERVED LÆGGE AFSTAND TIL SOVJETMARXISMEN - , VENDER HUN BASIS-OVERBYGNINGSMODELLEN PÅ HOVEDET EEN GANG TIL OG RETURNERER PÅ DEN MÅDE DEN MATERIALISTISKE MARX TIL DET **IDEALISTISKE** UDGANGSPUNKT HOS HEGEL:

"CERTAIN INTERPLAY EXIST BETWEEN ECONOMY AND CULTURE. THE DIRECT INFLUENCE OF PRODUCTION RELATIONS AND ECONOMY ON CULTURE HAS BEEN INVESTIGATED ENOUGH, WHILE THE OPPOSITE CONNECTION HAS HARDLY RECEIVED ATTENTION.(...).IT IS NECESSARY TO EXAMINE CULTURAL INFLUENCE ON THE ECONOMIC MECHANISM. (...). AS A RESULT THE CHARACTER OF DEVELOPMENT OF ECONOMY STARTS TO DEPEND

100.Yegere, Sarmite:"Economic Culture as a part in the Development of Free Society in Latvia - the Relationship Between Culture and Economy", Free Market Institute of Latvia, Spring 1992, side 2

101. ibid. side 12

OF THE PROPERTIES OF THE CULTURE IT IS IMMORSED IN".

HER ER DET IKKE ØKONOMIEN OG DE MATERIELLE FORHOLD, DER STYRER BEVIDSTHEDEN OG KULTUREN. HER ER DET BEVIDSTHED OG KULTURELLE FORHOLD, DER STYRER ØKONOMIEN!

SÅ HER SKER FAKTISK DET LIDT IRONISKE, AT YEGERE I SIT OPGØR MED IRRATIONALITETERNE I PLANØKONOMIEN - ET OPGØR, DER OVERFLADISK BETRAGTET SKULLE VÆRE ET FORSVAR FOR MARKEDSØKONOMIENS ØKONOMISKE RATIONALITET - I VIRKELIGHEDEN UDDYBER EN IKKE-RATIONALISTISK/IRRATIONEL TILGANG TIL "VIRKELIGHEDEN".

4.2.6 EN IDEALISTISK-ROMANTISK HISTORIEOPFATTELSE:

TENDENSEN TIL AT FORETRÆKKE EN IKKE-RATIONALISTISK, IDEALISTISK - JA DIREKTE ROMANTISK - VERDENSFORSTÅELSE KAN OGSÅ SES I SARMITE YEGERES **HISTORIEOPFATTELSE**. GANSKE SOM HUN ER DEN FØRSTE AF DE HIDTIL BEHANDLEDE FORFATTERE, DER VEDKENDER SIG ET KENDSKAB TIL KOMMUNISMENS IDEOLOGI, ER HUN SOM NÆVNT OGSÅ DEN FØRSTE, DER ANLÆGGER ET HISTORISK PERSPEKTIV PÅ SIN ANALYSE. HER TRÆKKER HUN I FØRSTE OMGANG PÅ DEN **HISTORISKE MATERIALISMES** FORESTILLINGER OM, HVORDAN KAMPEN MELLEM MODSÆTNINGER DRIVER HISTORIEN MOD ET STADIGT HØJERE UDVIKLINGSTRIN. SOM KOSTERA OG OBLOJ BENYTTET HUN SIG AF FORESTILLINGEN OM ET MODSÆTNINGSFORHOLD MELLEM DE ØKONOMISKE UDVIKLINGSKRÆFTER (PRODUKTIVKRÆFTER) OG DE SOCIALE RAMMER, DE ER INDLEJRET I (PRODUKTIONSFORHOLD):

"THE EXTENSIVE ECONOMIC CULTURE, THAT WAS BORN UNDER THE INFLUENCE OF IDEOLOGY HAS BECOME TODAY A CONSERVATIVE FORCE THAT FOSTERS PRESERVATION OF EXTENSIVE CRITERIA OF ECONOMIC DEVELOPMENT" . .

MEN BAG DENNE TEORI GEMMER SIG EN REGULÆR ROMANTISK **GULDALDER-MYTE** (DER VAR ENGANG, DA ALTING VAR GODT I LETLAND, FØR RUSSENE OG KOMMUNISMEN OG SOVJET KOM OG ØDELAGDE ALT) OG OPLÆGGET TIL EN LIGE SÅ ROMANTISK FORESTILLING OM DEN **LETTISKE NATIONS DANNELSESREJSE**: FRA DEN TRYKKE HJEMSTAVN I MELLEMKRIGSTIDEN (OG DEN USPECIFIKKE FORHISTORIE) OVER SOVJETTIDENS UDLÆNDIGHED, YDMYGELSER OG UDFORDRINGER, HJEM TIL OPREJSNING OG REALISERING AF NATIONENS SANDE POTENTIALER I DET NYE SELVSTÆNDIGE LETLAND:

FØRST:

"SOCIAL MEMORY IS EXTREMELY ESSENTIAL TO THE LATVIAN NATION..... LATVIAN MOTHERS, FATHERS AND GRANDPARENTS STILL VIVIDLY REMEMBER HOW PEOPLE WORKED AND HAD TO WORK IN ORDER TO GAIN SUCCES, WHEREAS THE RUSSIAN GENERATION THAT LIVED BEFORE THE REVOLUTION IS ALREADY EXTINCT AND THE RUSSIANS HAVE NONE TO TURN FOR ADVICE TO.

THIS IS ONLY THE GENERAL SITUATION. AS LEAVING OUT THE

102 ibid side 1-2.

103. ibid. side 15

SOCIAL MEMORY WHICH IS SO MUCH MORE VIVID FOR US, THE DIFFERENCE IN THE LEVEL OF WORK ETICS IS A REALITY THAT HAS EXISTED ALL THE TIME. ALL THROUGH THE HISTORY A TYPICAL LATVIAN FARMSTEAD...".

SÅ:

"IT WAS BY FORCE THAT THE NEW ECONOMIC CULTURE WAS IMPLEMENTED. IT WAS ACCOMPAGNIED BY VARIOUS KINDS OF REPRESSIONS AND UNDISPUTABLE. AS THAT TIME RUSSIA HAS ALREADY LOST THE TRADITIONAL ETALONS OF CULTURE. SO THE ART "TO TRADE" WAS BEING DESTROYED IN LATVIA AS WELL. TOGETHER WITH THE RESPECT TOWARDS THE GOODS-MONEY RELATIONSHIP, RESPECT TOWARDS PEOPLE WHO BECOME WELL-TO-DO USING MARKET RELATIONS AS A RESULT OF THEIR WORK; RESPECT TOWARDS CULTURED FARMERS WAS FINALLY DESTROYED DURING THE PERIOD OF COLLECTIVEZATION AND DEPORTATIONS TO SIBIRIA."

OG ENDELIGT:

"AFTER GAINING INDEPENDENCE IT SEEMED THAT EVERYONE IS GOING TO GET WHAT THEY DESERVED".

MEN AK! SÅLEDES SKULLE DET IKKE GÅ. FORVENTNINGERNE GÅR IKKE I OPFYLDELSE. RETFÆRDIGHEDEN SKER IKKE FYLDEST. LETTERNE FÅR IKKE DERES VELFORTJENTE BELØNNING. DE GODE GRÆDER, OG DE ONDE LER! HISTORIEN ENDER - I FØRSTE OMGANG - FORKERT!

HVAD DER IFØLGE YEGERES IDEALISTISK-ROMANTISKE UNIVERS BURDE HAVE VÆRET EN IDEEL FORENING AF AUTENTISK ØKONOMISK VÆKST OG ET HØJERE NIVEAU AF MENNESKELIG RETFÆRDIGHED VISER SIG SOM - ENDNU EN - HISTORISK URETFÆRDIGHED. ET FAKTUM, DER DOG IKKE FØRER TIL REFLEKTIONER OVER, HVORDAN DET VAR/ER MULIGT AT FORESTILLE SIG, AT SPECIELT EN MARKEDSØKONOMISK SAMFUNDSORGANISERING I SIG SELV SKULLE INDEBÆRE EN GARANTI FOR (SOCIAL ELLER NATIONAL) RETFÆRDIGHED?

4.3 PERSPEKTIVERING

4.3.1 BARNLIGT OG GAMMELDAGS?

SPØRGSMÅLET ER SÅ, HVORFOR SARMITE YEGERE - TIL TRODS FOR INTENTIONER OG AMBITIONER OM AT FORMULERE SIG IND I EN VESTLIG, RATIONALISTISK, VIDENSKABELIG DEBAT - ALLIGEVEL VÆLGER/ FORFALDER TIL(?) EN MEGET MORALSK OG EMOTIONEL DISKURS, EN TEMMELIG TENDENTIØS UDVÆLGELSE OG FORTOLKNING AF SIT EMPIRISKE MATERIALE OG ET TEORIVALG, DER I HØJ GRAD BÆRER PRÆG AF ET IDEALISTISK-ROMANTISK UNIVERS?

ET SVAR KAN SØGES I HENDES INDIVIDUELLE **PERSONLIGHED**, I DEN **KULTUR**, HUN ER EN DEL AF, OG I DET PROJEKT, HUN ER I GANG MED,

104. ibid side 5.

105. ibid side 7.

106. ibid side 14

I DEN AKTUELLE SITUATION.

HVIS MAN ANLÆGGER EN STRENGT MODERNE, VESTLIG SYNSVINKEL PÅ SARMITE YEGERES ARTIKEL, KAN MAN SIGE, AT DEN BÆRER PRÆG AF EN UMODEN, DVS. "BARNLIG" FORFATTERPERSONLIGHED. DET MODERNE, VESTLIGE PERSONLIGHEDSIDEAL STILLER KRAV OM EN PSYKISK STRUKTUR, DER EVNER AT HOLDE SINE EGNE EMOTIONER UNDER KONTROL, OG SOM HAR ET OVERJEG - EN PERSONLIG MORALINSTANS - DER KAN FUNGERE PERSONUAFHÆNGIGT, DVS. SOM MAGTER AT ANLÆGGE EN SAGLIG OG OBJEKTIV VURDERING UDEN AT LADE SIG ANFÆGTE AF PERSONS ANSEELSE ELLER EGNE INTERESSER. ALT I ALT ET INDIVID, DER KAN SE REALISTISK, DVS. NUANCERET - IKKE SORT/HVIDT - PÅ SIG SELV OG OMVERDENEN, OG SOM DERFOR MAGTER AT UDVIKLE ET STÆRKT JEG, DER KAN HANDLE RATIONELT OG MÅLRETTET

EN SÅDAN PERSON HAR ALDRIG EKSISTERET. DER ER TALE OM ET IDEAL, SOM IKKE DESTO MINDRE KAN VÆRE FUNGERENDE. FUNGERENDE SOM DET VURDERINGSGRUNDLAG, HVORUDFRA VI I DEN VESTLIGE KULTUR - MERE ELLER MINDRE BEVIDST - BEDØMMER ANDRE INDIVIDER OG KULTURER. HISTORISK HAR DET PÅ SKIFT VÆRET BØRN, UNGE, KVINDER, REPRÆSENTANTER FOR "LAVERESTÅENDE" SOCIALE GRUPPER, KULTURER ELLER RACER, DER ER BLEVET BEDØMT SOM "FOR FØLELSESLADEDE", "FOR GRUPPEAFHÆNGIGE", "FOR IRRATIONELLE I DERES TANKEGANG" OG "FOR VILKÅRLIGE I DERES HANDLINGER". ALT I ALT "FOR MEGET" AF DET, DEN VESTLIGE CIVILISATION SIDEN RENÆSSANCEN HAR UDGRÆNSET FRA SIT PERSONLIGHEDSIDEALET.

MØDET MED SARMITE YEGERE ER DERFOR IKKE KUN ET MØDE MED EN PERSONLIGHED, DER FUNGERER EFTER ANDRE KRITERIER END DE VESTLIGE. MØDET MED HENDE ER OGSÅ ET **KULTURMØDE**, ...HVLKET SOM REGEL FØRST OG FREMMEST VIL SIGE ET MØDE MED ENS EGEN KULTUR. GENNEM MØDET MED DEN ØSTEUROPEISKE/RUSSISKE (UNDSKYLD SARMITE) KULTURELLE TRADITION, HUN REPRÆSENTERER, KONFRONTERES VI PÅ GODT OG ONDT MED DE EMOTIONER, VI I LØBET AF DE SIDSTE 2-300 ÅR - IKKE ALTID MED LIGE STORT HELD - HAR FORSØGT AT UDGRÆNSE

107. Fænomenet "splitting", at se verden i sort/hvidt betegnes da også inden for psykoanalysen som en "primitiv forsvarsmekanisme", der - set i forhold til de vestlige (europæisk/us-amerikanske) forestillinger om individets normale personlighedsudvikling - anses for at høre de første leveår til. I perioden 3-12 år skulle disse tidlige forsvarsmekanismer gerne suppleres med et mere avanceret og fleksibelt forsvar, der gør det muligt for individet at udvikle et mere modent og handlekraftigt jeg. Hos det voksne individ skulle de primitive forsvarsmekanismer, herunder splitting i følge denne tankegang kun vise sig i fantasier, drømme og ekstremt pressede krisesituationer samt i forbindelse med psykiske lidelser. For splitting-mekanismens vedkommende især ved de narcissistiske beskadigelser, ved grænsepsykoser/borderline-tilfælde og i de egentlige psykotiske tilstande, som de f.eks. kan fremkaldes via indtagelse af rusmidler. Hjort, Katrin Erna: "Kønssocialisering", Gyldendal 1987, Møhl, Bo og May Schack: "Barndommen som personlighedens fundament" i Brørup, Hauge, Thomsen (red.): "Psykologihåndbogen", Gyldendal 1991

108. Andersen, Helle: "Seksualitet og socialhistorie" i Brørup, Hauge, Thomsen (red.): "Brikker til psykologien", Gyldendal 1994

FRA VORES EGEN VESTLIGE VERDEN.

SET FRA EN MODERNE, VESTLIG VINKEL VIRKER SARMITE YEGERES **KULTURELLE** UNIVERS DERFOR OGSÅ LIDT "**GAMMELDAGS**". SELVOM DEN IDEALISTISK-ROMANTISKE TANKEGANG, HUN GIVER UDTRYK FOR, ANTAGELIG ER VALGT I OPPOSITION TIL DEN FORM FOR RATIONALITET, SOVJET-MARXISMEN REPRÆSENTEREDE, OG SELVOM DEN DERMED VIDNER OM ET FORSØG PÅ AT NÆRME SIG DEN VESTLIGE VERDEN, SÅ FORMULERER YEGERE SIG I TANKEBANER, SOM STORT SET HAR VÆRET FORSVUNDET FRA DEN VESTLIGE, POLITISKE OG VIDENSKABELIGE DISKURS SIDEN 2.VERDENSKRIG.

I VESTEN ER RATIONALISMEN SOM BEVIDSTHEDSFORM I DENNE PERIODE BLEVET MERE OG MERE DOMINERENDE I TAKT MED DEN FREMADSKRIDENDE MODERNISERINGSPROCES. DVS. I TAKT MED, AT DEN SPECIFIKKE VESTLIGE FORM FOR RATIONALITET ER BLEVET MERE OG MERE GENNEMTRÆNGENDE SOM ORGANISATIONSPRINCIP. IKKE KUN PÅ DET ØKONOMISKE NIVEAU OG I FORHOLD TIL TEKNOLOGIUDVIKLINGEN, MEN OGSÅ I FORHOLD TIL SAMFUNDSUDVIKLINGEN SOM HELHED, HERUNDER DEN POLITISKE NIVEAU OG I FORHOLD TIL DEN KULTURELT SET SÅ BETYDNINGSFULDE ORGANISERING AF DAGLIGLIV OG HVERDAGSBEVIDSTHED. MEN I DE PLANØKONOMISKE SAMFUND HAR MODERNISERINGSPROCESSEN - SOM DET VIL BLIVE DISKUTERET I KAPITEL 5 I FORBINDELSE MED BEHANDLINGEN AF PIOTR SZTOMPKAS ARTIKEL "CIVILIZATIONAL INCOMPETENCE" - IKKE HAFT HELT SAMME (FORM FOR) GENNEMSLAGSKRAFT, SOM I DE MARKEDSBASEREDE.

OPLEVELSEN AF AT MØDE NOGET FREMMEDARTET VED LÆSNINGEN AF SARMITE YEGERES ARTIKEL BEHØVER IMIDLERTID IKKE KUN FORKLARES VED HJÆLP AF TEORIER OM FORSKELLE I PERSONLIGHEDSIDEALER OG KULTUR. HVAD, DER FRA EN VESTLIG SYNSVINKEL KAN OPLEVES SOM EN OVERDREVEN SUBJEKTIVITET I YEGERES ARBEJDE, KAN OGSÅ FORSTÅS PÅ BAGGRUND AF DEN AKTUELLE **SITUATION**, YEGERE BEFINDER SIG I, OG

109. Set i forhold til den europæiske bevidsthedshistorie, så forsvandt den idealistisk-romantiske tankegang som dominerende bevidsthedsstrøm med afslutningen af 2. verdenskrig. Dvs. med opgøret med nazismens verdensbillede og med etableringen af "muren" mellem de kommunistiske ideologier og det rationelle vestlige univers. De idealistiske-romantiske forestillinger levede ganske vist videre i den populærkultur, som udviklede sig til de moderniserede samfunds massekultur, men de har kun i små "udbrud" været med til at sætte den politiske og videnskabelige dagsorden. F.eks. i forbindelse med den mere "flippede" del af ungdomsoprøret omkring 1970 og mest udpræget i forbindelse med 80ernes såkaldt "holistiske" strømninger inden for miljøbevægelse, naturvidenskab, filosofi og psykologi. Men 80erne var jo også en periode, hvor den europæiske bevidstheds traditionelle polarisering - imellem på den ene side ekstremt rationalistiske strømninger, her nyliberalismen og på den anden side rent idealistiske bevidsthedsformer - igen viste sig. Set i forhold til det bevidsthedsmønster, der er blevet benævnt det "post-moderne", så er det imidlertid ikke kun det idealistisk-romantiske univers, der forekommer "gammeldags". Den postmoderne relativisme får alle absolutter - uanset om de er af rationalistisk eller idealistisk art - til at virke håbløst forældede. Dvs. set fra det postmoderne standpunkt er selve modernitetens fremskridtsoptimisme - uanset om den ytrer sig som tro på økonomisk eller menneskelig vækst - i sig selv båret af absurditeter.

PÅ BAGGRUND AF DET AKTUELLE **PROJEKT**, HUN ER I GANG MED:

PÅ ET GRUNDLÆGGENDE NIVEAU ER YEGERES PROJEKT AT GENFINDE OG GENOPBYGGE LETLANDS FORBUDTE OG FORTRÆNGTE HISTORIE Gennem AT GENOPLIVE DEN SOCIALE HUKOMMELSE. DVS. HUN ØNSKER AT SYSTEMATISERE LETTERNES ERFARINGER OG SÆTTE DEM IND I EN TEORETISK OG HISTORISK FORKLARINGSRAMME. HENDES PROJEKT ER SÅ AT SIGE ET SUBJEKTIVT PROJEKT. HUN FORHOLDER SIG FØLELSSEMÆSSIGT OG VÆLGER DE EMPIRISKE EKSEMPLER OG DE TEORETISKE BEGREBER, DER GIVER MENING INDEN FOR DET UNIVERS, HUN ER VED AT OPBYGGE. PÅ DETTE NIVEAU ER DE CENTRALE SPØRGSMÅL IKKE: "ER DET SANDT/ SANDSYNLIGT RENT EMPIRISK?", "ER DET HOLDBART RENT TEORETISK?" OSV.. DET CENTRALE ER DERIMOD: "OPLEVES DET SÅDAN?", "GIVER DET MENING?", "GIVER DET HÅB?". MAN KAN FORMODE, AT YEGERES UNIVERS KAN OPLEVES TILFREDSSTILLENDE AF DE LETTERE, DER DEFINERER SIG UD FRA DERES LETTISKE NATIONALITET, FORDI DET - SOM VIST - FÅR PLACERET GODT OG ONDT, (GEN-)GIVET LETTERNE EN GLORIØS HISTORIE, SAT ORD PÅ DEN UMIDDELBARE FORTIDS TRÆNGSEL OG INDGIVET HÅBET OM EN NY OG BEDRE FREMTID.

SOM UDENFORSTÅENDE KAN MAN FORHOLDE SIG TIL DETTE UNIVERS PÅ FORSKELLIG VIS. MAN KAN VÆLGE AT AFVISE YEGERES ANALYSE SOM UVIDENSKABELIG, FORDI DEN IKKE OVERHOLDER TRADITIONELLE (VESTLIGE) KRAV OM RATIONALITET OG SERIØSITET. MAN KAN OGSÅ VÆLGE AT ACCEPTERE ARTIKLENS UNIVERS SOM UDTRYK FOR EN SUBJEKTIV SANDHED. VÆLGE AT ACCEPTERE, AT SÅDAN SER VERDEN ALTSÅ UD. SET FRA (NOGLE) LETTERES SIDE. UNDER ALLE OMSTÆNDIGHED ER DET ET VERDENSBILLEDE, SOM DET ER SVÆRT AT FORNÆGTE EKSISTENSEN AF, EFTERSOM DET I ALLERHØJESTE GRAD HAR POLITISKE KONSEKVENSER

MAN KAN OGSÅ VÆLGE SELV AT FORHOLDE SIG... IKKE RATIONELT, MEN MORALSK OG EMOTIONELT TIL DE UDSAGN, YEGERE FREMKOMMER MED. SOM MEDLEM AF EN DANSK EFTERKRIGSGENERATION, DER I FORLÆNGELSE AF OPGØRET MED NAZISMEN ER VOKSET OP MED EN FUNDAMENTAL AFSMAG FOR ALLE IDEER OM MERE- ELLER MINDREVÆRDIGE MENNESKE(-RACER), ER DET VANSKELIGT AT VÆRE NEUTRAL HER.

110. Letlands nye lov om statsborgerskab, der blev vedtaget i juni 1994 rummer mulighed for, at ca. 1/4 mill. lettisk fødte, men alligevel såkaldt "etniske russere" får lettisk statsborgerskab i løbet af dette århundrede. Tilbage står 1/2 - 3/4 mill. "ikke-lettere", der er født i Rusland eller andre af de tidligere sovjetrepublikker. Loven er som bekendt blevet stærkt kritiseret ikke kun af Rusland, men også fra vestligt hold. Bl.a. af Europarådet og af CSCE, den europæiske sikkerheds- og samarbejdskonference. Information, 29.6.1994

111. Letternes forhold til de "etniske russere" i landet har som bekendt været et kontroversielt spørgsmål i forbindelse med Danmarks officielle politiske, økonomiske og kulturelle støtte til Letland. Men problemerne viser sig også i forbindelse med erhvervsinitiativer som f.eks. eksporten af det danske cpr.-system til Letland. Et cpr.-system i stil med det danske er en nødvendighed for at få opbygget et skattesystem, der kan medvirke til at få landet økonomisk på fode, men samtidig kan det - set fra en dansk vinkel - let misbruges, hvis det - som det er blevet ønsket fra lettisk side - også registrerer oplysninger om "etnisk oprindelse".

5. "CIVILIZATIONAL INCOMPETENCE: THE TRAP OF POST-COMMUNIST SOCIETIES"

SPØRGSMÅLET OM MODERNISERINGS"GRAD", DVS. SPØRGSMÅLET OM, HVORFOR DE KULTURELLE UDTRYK FRA DE TIDLIGERE PLANØKONOMIER KAN VIRKE LIDT "GAMMELDAGS" PÅ DEN MODERNE, VESTLIGE BEVIDSTHED, DISKUTERES MERE INDGÅENDE AF PIOTR SZTOMPKA I ARTIKLEN, "CIVILIZATIONAL INCOMPETENCE: THE TRAP OF POST-COMMUNIST SOCIETIES" FRA 1993.

5.1 PRÆSENTATION

5.1.1. EN TEORI OM POST-KOMMUNISMEN:

PIOTR SZTOMPKAS ÆRINDE ER AT BIDRAGE TIL ETABLERINGEN AF EN TEORI OM DEN POST-KOMMUNISTISKE SAMFUND. MEN DET ER IKKE SPECIELT OMSTILLINGEN TIL MARKEDSØKONOMI, DER ER I FOKUS FOR HANS INTERESSE. HAN ER DEN FØRSTE AF DE PRÆSENTEREDE FORFATTERE, HVIS INTERESSE PRIMÆRT ER EN POLITISK INTERESSE I UDVIKLINGEN AF EN DEMOKRATISK SAMFUNDSSTRUKTUR. DEN ØKONOMISKE OMSTILLING SER HAN SOM SEKUNDÆR. ELLER RETTERE, SOM EET LED I DEMOKRATISERINGSPROCESSEN.

PÅ LINJE MED KOSTERA & OBLOJ OG YEGERE BETRAGTER SZTOMPKA DET SOM PÅ FORHÅND GIVET, AT DER EKSISTERER KULTURFORSKELLE MELLEM PÅ DEN ENE SIDE DE VESTLIGE SAMFUND OG PÅ DEN ANDEN SIDE DE TIDLIGERE PLANØKONOMIER. HAN BETRAGTER OGSÅ DEN KULTUR, DER HAR UDVIKLET SIG UNDER KOMMUNISMEN SOM EN BARRIERE FOR OVERGANGSPROCESSEN. MEN SZTOMPKA ER DEN AF DE PRÆSENTEREDE TEORETIKERE - BORTSET FRA HANKISS - DER MEST SERIØST OVERVEJER, HVORFRA DE **KULTURELLE RESSOURCER TIL OMSTILLINGEN** SKAL KOMME. HVOR GODT HAN SLIPPER FRA DISSE OVERVEJELSER, VIL BLIVE DISKUTERET SENERE.

PÅ SAMME MÅDE SOM KOSTERA & OBLOJ OG YEGERE - MEN TIL FORSKEL FRA SCHILLER, BOYCKO OG KOBOROV - ARBEJDER SZTOMPKA MED EN DEFINITION AF **KULTUR**, SOM NOGET, DER IKKE UMIDDELBART KAN MÅLES, F.EKS. VIA MENINGSMÅLINGER, FORDI DET **"LIGGER UNDER"** OG STRUKTURERER MENNESKERS ADFÆRD OG UDTRYK. SAMTIDIG UNDERSTREGER SZTOMPKA, AT BEGREBET KULTUR INDEHOLDER ET NORMATIVT ASPEKT:

"UNDERLYING PATTERNS FOR THINKING AND DOING SHARED AMONG THE MEMBERS OF SOCIETY..(..).TELLING SOCIAL MEMBERS WHAT OUGHT TO BE DONE"

112.Sztompka, Piotr:"Civilizational Incompetence: The Trap of Post-Communist Societies", Jagiellonian University, Institut of Sociology, Krakow, Poland, Zeitschrift für Soziologie, JG.22, Heft 2.April 1993, S 85-95.

113. ibid side 86

I MODSÆTNING TIL DE TIDLIGERE ARTIKLER ER SZTOMPKAS ARTIKEL IKKE BASERET PÅ EMPIRISKE ANALYSER, HVERKEN AF KVANTITATIV ELLER KVALITATIV ART. DEN RUMMER HELLER IKKE MANGE EMPIRISKE EKSEMPLER. SZTOMPA HAR ET TEORETISK ÆRINDE, OG HANS ARTIKEL ER EN RENT **TEORETISK ANALYSE**.

SZTOMPKA HENTER SIN INSPIRATION FRA DEN AMERIKANSKE SOCIOLOG, ALEXIS DE TOCQUEVILLE'S (1945) TEORIER OM FORUDSÆTNINGERNE FOR DET AMERIKANSKE DEMOKRATI. TOCQUEVILLE ARGUMENTEREDE FOR, AT AMERIKANERNES MANERER, VANER OG KARAKTEREGENSKABER, - DVS. BEFOLKNINGENS MORALSKE OG INTELLEKTUELLE STANDARD - VAR AFGØRENDE FORUDSÆTNINGER FOR EN SUCCESFULDE ETABLERING AF DEN DEMOKRATISK SAMFUNDSSTRUKTUR I USA. DENNE TESE OM **DE KULTURELLE FORUDSÆTNINGER FOR DEMOKRATI** ØNSKER SZTOMPA AT APPLICERE PÅ DE ØST- OG CENTRALEUROPEISKE OVERGANGSSAMFUND.

SZTOMPKA LÆGGER UD MED AT EKSPLICITERE SIN TILGANG TIL SOCIOLOGIEN. HAN TAGER AFSTAND FRA DEN DOMINERENDE TENDENS TIL AT KUN AT INDDRAGE "HÅRDE", INSTITUTIONELLE ELLER ORGANISATORISKE FACTS I DE SOCIOLOGISKE FORKLARINGER. SPØRGSMÅLENE OM ØKONOMISKE OG POLITISKE ARRANGEMENTER, MATERIELLE RESSOURCER OG TEKNOLOGI ER FOR BEGRÆNSEDE, SIGER SZTOMPKA. FOR AT UDVIKLE EN TEORI OM DE POST-KOMMUNISTISKE SAMFUND ER DET PÅ HØJE TID AT BLIVE MERE OPMÆRKSOM PÅ DE **"BLØDE", MENNESKELIGE OG KULTURELLE FAKTORER**, DER STÅR I VEJEN FOR EN GNIDNINGSFRI OMSTILLING.

SZTOMPKA BRUGER HER METAFORERNE **"THE EUROPEAN HOUSE"** KONTRA **"THE EUROPEAN HOME"** TIL AT BESKRIVE DE FORSKELLIGE OPFATTELSER AF ØSTEUPAS VEJ "TILBAGE TIL EUROPA". DET FØRSTE BEGREB DÆKKER DEN OPFATTELSE, AT OVERGANGEN UDELUKKENDE ER ET SPØRGSMÅL OM FORFATNINGSMÆSSIGE ÆNDRINGER OG KOORDINERING AF DE POLITISKE OG ØKONOMISKE SYSTEMER MELLEMLØST OG VEST. DET ANDET BEGREB KNYTTER SIG TIL SPØRGSMÅLET OM FUNDAMENTALE FORANDRINGER AF DET MENTALE, KULTURELLE OG CIVILISATORISKE GRUNDLAG FOR SAMFUNDET. SZTOMPKA CITERER JEDLICKI (1990):

"YOU CANNOT RETURN TO EUROPE - SAYS POLISH HISTORIAN - AS LONG AS OUR TOWNS ARE DIRTY, OUR TELEPHONES DO NOT WORK, OUR POLITICAL PARTIES ARE REACTIONARY AND PAROCHIAL, AND OUR MENTALITY SOVIETIZED"

SZTOMPKA ER DEN FØRSTE AF DE TEORETIKERE, DER ER PRÆSENTERET HER, DER IKKE UDELUKKENDE BENYTTER SIG AF SAMFUNDSVIDENSKABELIGE TEORIDANNELSER, MEN SOM OGSÅ VISER ET KENDSKAB TIL TRADITIONELT **HUMANISTISKE TEORIER** OM SPROG OG BEVIDSTHED, HER DISKURSANALYSE. I DET HELE TAGET RUMMER SZTOMPKAS ARTIKEL ET VÆLD AF REFERENCER TIL **VESTLIGE TEORETIKERE**, F.EKS. NORBERT ELIAS, HABERMAS OG BOURDIEU. BORTSET FRA, HVAD HISTORIEOPFATTELSEN ANGÅR, VÆLGER SZTOMPA AT UDTRYKKE SIG I EN HELT IGENNEM **RATIONALISTISK DISKURS**, OG SAMMENLIGNET MED SARMITE YEGERE'S ER HANS ARTIKEL YDERST **LOGISK STRUKTURERET**. DET ER FAKTISK DEN FØRSTE AF DE DISKUTEREDE ARTIKLER, HVOR DET ER OPLAGT AT LADE ER REFERAT

FØLGE TEKSTENS EGEN DISPOSITION.

MEN FØRST ET RESUMÉ AF HANS VÆSENTLIGSTE POINTER:

5.1.2 BLOKKULTUREN - ET TVEÆGGET SVÆRD:

UDGANGSPUNKTET FOR SZTOMPKAS ARTIKEL ER KONSTATERINGEN AF "**DE TO STORE OVERRASKELSER**" I DEN NYESTE ØST- OG CENTRALEUROPEISKE HISTORIE:

DEN FØRSTE OVERRASKELSE VAR, AT DEN **REVOLUTION**, DER FØRTE TIL KOMMUNISMENS SAMMENBRUD, **OVERHOVEDET FANDT STED**. (SZTOMPKA MENER, AT HER BÅDE KVALITATIVT OG KVANTITATIVT VAR TALE OM EN REVOLUTION AF SAMME KARAT SOM DEN FRANSKE OG DEN AMERIKANSKE). DEN ANDEN VOLDSOMME OVERRASKELSE VAR, AT DET POST-KOMMUNISTISKE PROJEKT MED DETS INTENTIONER OM DEMOKRATI, MARKEDSØKONOMI OG "ÅBEN KULTUR" VISTE SIG SÅ UTROLIGT **VANSKELIGT AT REALISERE**. HVILKEN OND SKÆBNE, SPØRGER SZTOMPKA, FORHINDRER OS I AT NÅ MÅLET MED VORES REVOLUTIONÆRE HANDLINGER? SOM SOCIOLOG VIL HAN DOG SØGE SVARET PÅ ET MERE JORDNÆRT PLAN, SIGER HAN, NEMLIG HOS DE MENNESKELIGE AGENTER - I DE ØSTEUROPEISKE MENNESKER SELV.

KULTUR ER ET MENNESKELIGT PRODUKT, SKABT GENNEM DET KOLLEKTIVE LIV, AKKUMULERET HISTORISK OG CEMENTERET I TRADITIONEN, SIGER SZTOMPKA, OG HAN ER OPMÆRKSOM PÅ, AT DET KOLLEKTIVE LIV KAN UDFOLDE SIG INDEN FOR FORSKELLIGE RAMMER (FAMILIE, GRUPPE, LOKALSAMFUND, NATIONER, DET GLOBALE SAMFUND OSV.), OG AT DER DERFOR ALTID VIL UDVIKLE SIG KULTURER OG SUBKULTURER PÅ FORSKELLIGE NIVEAUER. MEN HAN VIL HÆVDE, AT DEN "REALISEREDE SOCIALISME" GENNEM GENERATIONER VIA ENSARTEDE INSTITUTIONS- OG ORGANISATIONSFORMER, ENSARTET LEVEVIS OG ENSARTET IDEOLOGI HAR SKABT EN ENHEDSKULTUR. EN **BLOK-KULTUR**, DER HAR UDVIKLET SIG PÅ TVÆRS AF DE NATIONALE OG REGIONALE FORSKELLE I ØST- OG CENTRALEUROPA, OG SOM HAR FUNGERET RELATIVT ADSKILT FRA DEN BREDERE, KULTURELLE UDVIKLING PÅ GLOBALT PLAN.

HISTORISK HAR DENNE BLOKKULTUR VIST SIG AT VÆRE ET **TVEÆGGET SVÆRD**, MENER SZTOMPKA. FOR DET FØRSTE MODARBEJDEDE BLOKKULTUREN, NÅR DET KOM TIL STYKKET, "DEN REALISEREDE SOCIALISMES" INTENTIONER, UNDERGRAVEDE DENS EFFEKTIVITET OG MEDVIRKEDE TIL DENS KOLLAPS. DVS. BLOKKULTUREN HAVDE REELT EN "**BOOMERANG EFFEKT**" I FORHOLD TIL "DET SOCIALISTISKE PROJEKT". FOR DET ANDET UDGJORDE BLOKKULTUREN IKKE KUN EN **MODSTAND MOD DET TOTALITÆRE KOMMUNISTISKE SYSTEM, MEN OGSÅ MOD OVERGANGEN TIL DEMOKRATI!** DET VISTE SIG FØRST, EFTER AT DE BETINGELSER, SOM BLOKKULTUREN HAVDE UDVIKLET SIG UNDER, VAR BRUDT SAMMEN. MEN DE ANTI-DEMOKRATISKE ELEMENTER VAR - DESVÆRRE - BLEVET OPMUNTRET AF DE REVOLUTIONÆRE ERFARINGER FRA DEN ANTI-KOMMUNISTISKE MODSTAND.

NÅR SZTOMPKA SKAL FORKLARE, HVORFOR BLOKKULTUREN KOM TIL AT SPILLE DENNE ROLLE SOM TVEÆGGET SVÆRD BLIVER BEGREBET "**CIVILISATORISK KOMPETENCE**" CENTRALT. FOR SZTOMPKA ER "CIVILISATORISK KOMPETENCE" IDENTISK MED DE KULTURELLE FORUDSÆTNINGER FOR ET VELFUNKERENDE DEMOKRATISK SAMFUND. UDVIKLINGEN AF DENNE KOMPETENCE ER KNYTTET TÆT SAMMEN MED MODERNISERINGSPROCESSEN. ELLER MERE PRÆCIST: "DEN CIVILISATORISKE KOMPETENCE" ER UDTRYK FOR EN HISTORISK TILPASNING TIL MODERNITETEN, DVS. TIL DET MODERNI-

SEREDE SAMFUNDS KULTURELLE TILSTAND. SZTOMPKA GÅR UD FRA DEN ANTAGELSE, AT MODERNISERINGSPROCESSEN I DE TIDLIGERE ØSTBLOK-LANDE "HALTER BAGEFTER" MODERNISERINGEN I DEN ØVRIGE DEL AF VERDEN, OG AT DER I DE POST-KOMMUNISTISKE SAMFUND DERFOR IKKE EKSISTERER DEN "CIVILISATORISKE KOMPETENCE", HERUNDER DEN "DEMOKRATISKE DISKURS", DER ER NØDVENDIGT FOR UDVIKLINGEN AF DE NYE DEMOKRATIER. TVÆRTIMOD STÅR EN "**CIVILISATORISK INKOMPETENCE**" - DER BL.A. RUMMER "**DEN REALISEREDE SOCIALISMES DISKURS**" - I VEJEN FOR DEMOKRATISERINGSPROCESSEN.

UDVIKLINGEN AF DEN "CIVILISATORISKE INKOMPETENCE" I ØST KAN FOR DET FØRSTE HENFØRES TIL DEN **PRÆ-KOMMUNISTISKE** PERIODE, HVOR DE SENERE SOCIALISTISKE LANDE BEFANDT SIG I PERIFERIEEN I FORHOLD TIL MODERNISERINGENS CENTRE. FOR DET ANDET KAN DEN HENFØRES TIL DEN **KOMMUNISTISKE** PERIODE, DER MEDFØRTE EN "**FALSK**" **MODERNISERING** AF ØSTBLOKKEN OG HÆMMEDE UDVIKLINGEN AF "DEN CIVILISATORISKE KOMPETENCE". FOR DET TREDJE OG FJERDE ER "DEN CIVILISATORISKE INKOMPETENCE" DESVÆRRE OGSÅ, SIGER SZTOMPKA, BLEVET FORSTÆRKT AF SELVE DEN **ANTI-KOMMUNISTISKE** MODSTAND OG AF VILKÅRENE FOR REALISERINGEN AF DET **POST-KOMMUNISTISKE** PROJEKT.

DEN "**CIVILISATIONENS AVANTGARDE**", DER SKAL BÆRE UDVIKLINGEN AF DE NYE DEMOKRATIER I ØST, MÅ DERFOR - I FØLGE SZTOMPKA - HENTES FRA DE SOCIALE GRUPPER, DER HAR VÆRET **MINDST** INTGREDEDE, SÅVEL I DET KOMMUNISTISKE SYSTEM SOM I DEN ANTI-KOMMUNISTISKE MODSTAND.

MEN HVAD MENER SZTOMPKA MERE PRÆCIST MED BEGREBERNE "FALSK MODERNISERING", "CIVILISATORISK INKOMPETENCE", "DEN REALISEREDE SOCIALISMES DISKURS" OG "CIVILISATIONENS AVANTGARDE"?

5.1.3 "FALSK MODERNISERING":

SZTOMPKA TEORI OM "FORSINKET" ELLER "**FALSK MODERNISERING AF ØSTBLOKKEN**" TAGER SIT UDGANGSPUNKT I EN CENTER-PERIFERI BETRAGTNING.

DEN GLOBALE UDVIKLING HAR IKKE PÅ NOGET HISTORISK TIDSPUNKT VÆRET EN JÆVN OG LIGELIG UDVIKLING, SIGER SZTOMPKA. DEN ER EN UDVIKLING PRÆGET AF POLARISERING MELLEM DE CENTRALE UDVIKLINGS-LANDE OG DE UNDERUDVIKLEDE SAMFUND. BÅDE DET FØRSTE SOCIALISTISKE ELLER KOMMUNISTISKE PROJEKT, DET ANTI-KOMMUNISTISKE OG DET POST-KOMMUNISTISKE PROJEKT VAR FØRSØG PÅ AT "**UNDSLIPPE PERIFERIEEN**":

FORDI DE SOCIALISTISKE LANDE VAR SENT INDUSTRIALISEREDE, BLEV **DET KOMMUNISTISKE PROJEKT** PRÆGET AF STATENS FØRSØG PÅ AT MOBILISERE RESSOURCER TIL AT TAGE KAMPEN OP MED DE TIDLIGT INDUSTRIALISEREDE LANDE. RESULTATET AF DENNE STATSSTYREDE MODERNISERING

115. En teori, der undsiger den traditionelle marxistiske/historisk-materialistiske forestilling om den nødvendige historiske udvikling fra feudalisme over kapitalisme og socialisme til kommunisme. Her ses den vestlige og den østlige samfundsmodel som to forskellige - men parallelt forekommende - måder at industrialisere på.

VAR "DEN FALSK MODERNITETET", SOM BLEV EN USAMMENHÆNGENDE, DISHARMONISK OG SELVMODSIGENDE KOMBINATION AF TRE ELEMENTER:

- 1) EN **FORCERET MODERNISERING** AF VISSE DELE AF DET SOCIALE LIV (INDUSTRIALISERING, URBANISERING, BUREAUKRATISERING, TEKNOLOGIUDVIKLING, UDDANNELSESMÆSSIGE FREMSKRIDT),
- 2) **BEVARELSEN AF DET TRADITIONELLE FØR-MODERNE** SAMFUND PÅ ANDRE OMRÅDER (PATERNALISME I DET POLITISKE LIV, BARTEØKONOMI, NEPOTISME OG ET SYSTEM BASERET PÅ VILKÅRLIG SOCIAL STATUS) SAMT
- 3) **UDVIKLINGEN AF DEN PLANKULTUR**, DER BLOKEREDE VEJEN TIL MODERNITET OG UDHULEDE SYSTEMET INDEFRA, INDTIL DET ENDELIGT HAVDE DESTRUERET SIG SELV.

KONSEKVENSEN AF DEN FORCEREDE MODERNISERINGSPROCES VAR - PARADOKSALT NOK - EN ØDELÆGGELSE AF DE KULTURELLE MULIGHEDER FOR AT UDVIKLE EN EFFEKTIV OG AUTENTISK MODERNITET "**FOR THE BENEFIT OF THE PEOPLE, FOR THEIR OWN FULL ENJOYMENT OF MODERNITY**". RESULTATET BLEV ET ENDNU STØRRE GAB MELLEM CENTER OG PERIFERI. MED HISTORIENS IRONI, SKRIVER SZTOMPKA, HAVNEDE DE ØST- OG CENTRALEUROPEISKE SAMFUND ENDNU DYBERE I PERIFERIEEN END FØR IVÆRKSÆTTELSEN AF DET SOCIALISTISKE PROJEKT.

DET ANTI-KOMMUNISTISKE PROJEKT, DER KULMINEREDE MED REVOLUTIONEN I 1989 VAR ET FØRSØG PÅ AT UNDSLIPPE SÅVEL DEN PERIFERE STATUS SOM DEN FALSK MODERNISERING. FLUGTEN FRA DEN REALISEREDE SOCIALISME VAR "EN FLUGT FRA ASIEN", CITERER SZTOMPKA MOKRZCKI (1991). BEGIVENHEDERNE I 89 VAR EN PROTEST MOD "DEN MISFORSTÅEDE MODERNITET". MEN HVAD, DER FULGTE EFTER REVOLUTIONEN, BLEV MERE PRÆGET AF DEN NEGATIVE AFVISNING AF DEN UMIDDELBARE FORTID END AF EN KLAR FØRNEJELSE AF, HVAD MAN KUNNE FØRVENTE AF FREMTIDEN:

"THE POSTCOMMUNIST WORLD IS NOW BEING BUILT BY THE NEGATION OF THE LENINIST EXPERIENCE"

HISTORIENS GRUSOMME IRONI VISTE SIG ENDNU ENGANG, SKRIVER SZTOMPKA. I STEDET FOR AUTENTISK MODERNITET FIK ØSTEUPØRNERNE ØKONOMISK KRISE, SOCIALT KAOS, POLITISK ANARKI, LIGEGYLDIGHED OG DESORGANISERING. VEJEN TIL DEMOKRATI, MARKEDSØKONOMI OG ET CIVILT SAMFUND VISTE SIG AT VÆRE BLOKERET AF DEN KULTURELLE ARV FRA DEN REALISEREDE SOCIALISME: "DEN CIVILISATORISKE INKOMPETENCE" OG "DEN REALISEREDE SOCIALISMES DISKURS".

5.1.4 "CIVILISATORISK INKOMPETENCE":

FØRUDSÆTNINGERNE FOR AT UDVIKLE ET DEMOKRATISK OG MARKEDSBASERET SAMFUND ER, AT EN HEL RÆKKE "HÅRDE" RESSOURCER ER TIL STEDE: KAPITAL, TEKNOLOGI, INFRASTRUKTUR, UDDANNET ARBEJDSKRAFT, EN ROBUST MIDDELKLASSE, EFFEKTIV OFFENTLIG SERVICE, EN PROFESSIO-

116. *ibid.* side 88

117. *ibid.* side 88, citat efter Malia 1992

NEL POLITISK ELITE OSV. MEN DET ER MINDST LIGE SÅ VIGTIGT, SKRIVER SZTOMPKA, MED DE "BLØDE" KULTURELLE RESSOURCER, DER UDGØR, HVAD HAN BETEGNER SOM DEN "**CIVILISATORISKE KOMPETENCE**"

FÆNOMENET "CIVILISATORISK KOMPETENCE" BESTÅR I FØLGE SZTOMPKA AF FIRE DELE:

- FOR DET FØRSTE DEN **ERHVERVSKULTUR**, SOM ER NØDVENDIG FOR AT KUNNE DELTAGE I EN MARKEDSØKONOMI. DENNE ERHVERVSKULTURS KOMPONENTER ER EVNEN TIL AT VÆRE INNOVATIV, AT UDFØRE MÅLRETTEDE PRÆSTATIONER, AT KONKURRERE INDIVIDUELT, AT FORETAGE RATIONELLE KALKULATIONER OSV..

- FOR DET ANDET EN **CIVIL KULTUR**, SOM ER NØDVENDIG FOR AT KUNNE DELTAGE I ET DEMOKRATISK POLITISK LIV. DENNE CIVILE KULTUR BESTÅR AF INTERESSE FOR OFFENTLIGE ANLIGGENDE, VILLIGHED TIL AT DELTAGE I POLITISKE AKTIVITETER, LOVLYDIGHED, DISCIPLIN, RESPEKT FOR POLITISKE MODSTANDERE OSV..

- FOR DET TREDJE EN **DISKURSIV KULTUR**, SOM ER NØDVENDIG FOR AT KUNNE VÆRE MED I DEN FRIE, INTELLEKTUELLE DEBAT. DENNE DISKURSIVE KULTUR RUMMER EN KRITISK OG SKEPTICISTISK HOLDNING, ÅBENHED OG TOLERANCE, ACCEPT AF FORSKELLE, PLURALISME OSV..

- OG FOR DET FJERDE EN **HVERDAGSKULTUR**, DER ER NØDVENDIG FOR DEN DAGLIGE EKSISTENS I ET AVANCERET URBANISERET, TEKNOLOGISERET OG KONSUMORIENTERET SAMFUND. DENNE HVERDAGSKULTUR INKLUDERER F.EKS. RENLIGHED, ORDENTLIGHED, PUNKTLIGHED, PERSONLIG HYGIEJNE, EVNEN TIL AT HOLDE SIG I GOD FYSISK FORM OG VÆRE I STAND TIL AT HÅNDBERE TEKNOLOGISKE HJÆLPEMIDLER.

SZTOMPKA CITERER NORBERT ELIAS FOR DET STANDPUNKT, AT CIVILISATORISK KOMPETENCE REPRÆSENTERER **EN HISTORISKE TILPASNING TIL MODERNITETEN**, SOM I DE VESTLIGE SAMFUND LANGSOMT OG GRADVIST HAR UDVIKLET SIG GENNEM ÅRHUNDREDER. SZTOMPKA ER OPMÆRKSOM PÅ, AT DENNE KOMPETENCE ALDRIG HAR VÆRET FULDT UDFOLDET OG HELLER ALDRIG HAR FUNGERET UDEN UNDTAGELSER SELV I DE VESTLIGE SAMFUND. HAN UNDERSTREGER OGSÅ, AT DE ØST- OG CENTRALEUROPEISKE SAMFUND ALLEREDE VAR UNDERUDVIKLEDE PÅ DETTE PUNKT, DA DE MED KOMMUNISMEN SLOG IND PÅ "DEN FALSKE MODERNISERINGS VEJ". MEN HANS POINTE ER, AT SPECIELT DEN REALISEREDE SOCIALISME GENNEM ÅRTIER FORHINDREDE UDVIKLINGEN AF DEN CIVILISATORISKE KOMPETENCE OG BEFORDREDE UDVIKLINGEN AF DET MODSATTE KULTURELLE SYNDROM, "**DEN CIVILISATORISKE INKOMPETENCE**":

- **PLANØKONOMIEN** PARALYSEREDE EFFEKTIVT ENHVER FORM FOR ENTREPRENØRSKAB!

- **DET POLITISKE AUTOKRATI** FREMMEDGJORDE MASSERNE OG BLOKEREDE VEJEN TIL (MED-) BORGERSKAB!

- **DEN IMPERIALISTISKE PRAKSIS** FREMMEDE IDEER OM OVERHERREDØMME OG IDENTIFICATION MED NATIONALISTISKE FORESTIL-

LINGER!

- **OG MANGLER OG FATTIGDOM** TØMTE PÅ FORHÅND ENERGIEEN UD AF ENHVER BESKÆFTIGELSE MED DAGLIGDAGENS DYDER, ÆSTETIK OG KOMFORT!

IFØLGE SZTOMPKA BLEV ALT DETTE EFFEKTUERET VED HJÆLP AF TRE KAUSALE MEKANISMER:

- DEN FØRSTE MEKANISME VAR DEN DIREKTE **INDOKTRINERING Gennem den socialistiske propaganda**. Denne mekanisme var f.eks. ansvarlig for "PRIMITIVT LIGEMAGERI", FOR KRAV OM, AT STATEN SKULLE GARANTERE VELFÆRD OG SOCIAL SIKKERHED, OG FOR FORESTILLINGEN OM "ARBEJDERKLASSENS LEDENDE POLITISKE ROLLE".

- DEN ANDEN MEKANISME VAR FORSØGENE PÅ AT OPNÅ **TOTALITÆR KONTROL VIA STATSAPPARATET**. Denne mekanisme var ansvarlig for, AT PARTIET OG STATEN ENTEN BLEV MØDT MED OPPORTUNISME ELLER MED BLIND TILLID, SAMT FOR AFVISNINGEN AF ALLE SELVSTÆNDIGE BESLUTNINGER OG ALT PERSONLIGT ANSVAR. HVILKET ALT I ALT SKABTE "DEN FORLÆNGEDE INFANTILISME", DER UDGJORDE MODSTYKKET TIL "DEN PATERNALSKE STAT".

- DEN TREDJE OG MÅSKE MEST GRUSOMME MEKANISME, SKRIVER SZTOMPKA, VAR DE **DEFENSIVE MØNSTRE**, DER SPONTANT UDVIKLEDE SIG IMOD INDOKTRINERINGEN OG DEN TOTALITÆRE KONTROL. Denne mekanisme fik UFORUDSETE KONSEKVENSER ELLER "BOOMERANG-EFFEKTER" SOM F.EKS. MANGLENDE RESPEKT FOR LOVEN OG GENEREL MISTRO TIL ALLE AUTORITETER, INSTITUTIONALISERET UNDERMINERING AF ALLE REGLER, DOBBELTMORAL SAMT GLORIFICERING AF TRADITIONEN OG IDEALISERING AF VESTEN.

DISSE REAKTIONSMØNSTRE BLEV IKKE AFSKAFFET Gennem den voksende opposition mod det kommunistiske regime. Tværtimod blev nogle af dem **FORSTÆRKET** gennem den almindelige modstand mod de autoritære regler og **VIA DEN ANTI-KOMMUNISTISKE**, KONSPIRATORISKE KAMP. KIGSTILSTANDEN MED DEN SKARPE GRÆNSELINJE MELLE "OS" OG "DE ANDRE" - VENNER OG FJENDER - FOSTREDE INTOLERANCE, Siger SZTOMPKA. Den ideologiske forpligtethed og nødvendigheden af, AT KAMPEN BLEV SUCCESFULD, OPMUNTREDE TIL DOGMATISME. Kompromiser blev betragtet som forræderi. AT VÆRE KONFRONTERET MED EN STÆRKERE MODSTANDER I EN SITUATION, HVOR MAN VAR OMRINGET AF FJENDER, KRÆVEDE ET STÆRKT KARISMATISK LEDERSKAB, DER SJÆLDENT BEKYMREDE SIG OM DEMOKRATIETS NUANCER.

EFTER DEN SEJRRIGE REVOLUTION TRÅDTE NYE FAKTORER TIL, DER DESVÆRRE HELLER IKKE BEFORDREDE DEN DEMOKRATISKE UDVIKLING. Tværtimod:

- FOR DET FØRSTE FIK DEN UDBREDTE **ANOMI**, DET VÆRDI-MÆSSIGE KAOS, USIKKERHEDEN OG DEN ALMINDELIGE FORVIRRING

118. Sztompka bruger her begreberne infantilisme/paternalisme på linje med Hankiss og K&O.

EFTER AT DE TRADITIONELLE LIVSMØNSTRE VAR FALDET SAMMEN OG NYE ENDNU IKKE ETABLERET, FOLK TIL AT FØLE SIG ISOLEREDE OG ENSOMME OG VENDE DERES MODVILJE MOD HINANDEN.

- FOR DET ANDET FØRTE DET TIL **BRUTAL KONKURRENCE**, DA DE NYE MULIGHEDER FOR AT SKABE SIG EN BEDRE SOCIAL STATUS, DEN NYE ADGANG TIL RIGDOM, MAGT OG PRESTIGE DUKKEDE OP. INDSATSEN VAR HØJ, MEN SPILLET'S REGLER VAR UUDVIKLEDE. HER VAR IKKE PLADS TIL CIVILISERET ADFÆRD, FAIR PLAY ELLER SAMARBEJDE.

- FOR DET TREDJE MEDFØRTE DET PLUDSELIGE SAMMENBRUD AF DEN RIGIDE INDRE OG YDRE KONTROL EN TILSTAND AF **LOVLØS- HED**. POLITIKORPSET OG DET JURIDISKE SYSTEM BLEV DESORGANISERET OG MISTEDE, HVAD DET MÅTTE HAVE TILBAGE AF LEGITIMITET, OG DA LOVGIVNINGEN BLEV ANSET FOR AT VÆRE ILLEGITIM OG ANAKRONISTISK, HVORFOR SÅ OVERHOVEDET FØLGE NOGEN FORM FOR LOV?

-FOR DET FJERDE BLEV DE UVENTEDE OMKOSTNINGER VED ÅBNINGEN MOD VEST EN **KULTUREL FORFLADIGELSE**. STRØMMEN AF MASSEKULTURELLE PRODUKTER AF DEN RINGESTE KVALITET KOM LYNHURTIGT OG BRAGTE PORNOGRAFI, NARKOTIKA, BRUTALITET OG MYSTICISME, ORGANISERET KRIMINALITET OG "AFVIGENDE LIVSFORMER" TIL DEN TIDLIGERE ØSTBLOK, SIGER SZTOMPKA. DEN ENTUSIASTISKE MODTAGELSE AF DE MEST UTROLIGE SYMBOLER FOR KAPITALISMEN GAV MINDELSER TIL "NOUVEAU RICHE" OG "DEN STORE GATSBY"-SYNDROMET. EN BESYNDERLIG GENOPFØRELSE AF ET NÆSTEN HUNDREDE ÅR GAMMELT SCENARIUM.

DEN IKKE-INTENDEREDE SIDEEFFEKT AF REVOLUTIONEN BLEV SÅLEDES EN YDERLIGERE OPMUNTRING AF DEN "CIVILISATORISKE INKOMPETENCE", DER - PÅ BAGGRUND AF ALLEREDE CIVILISATORISK TILBAGESTÅENDE SAMFUND - HAVDE UDVIKLET SIG UNDER DEN REALISEREDE SOCIALISME, OG SOM VAR BLEVET BEVARET AF DEN PRÆ-REVOLUTIONÆRE SAMMENSVÆRGELSE.

5.1.5 "DEN REALISEREDE SOCIALISMES DISKURS":

FØR MERE INDGÅENDE AT KUNNE PRÆCISERE DET KULTURELLE INDHOLD I "DEN CIVILISATORISKE INKOMPETENCE" VÆLGER SZTOMPKA AT ANALYSERE DENS KOMPONENTER MED INSPIRATION FRA JEFFREY ALEXANDERS TEORIER OM "DET DEMOKRATISKE SAMFUNDS DISKURS" (USA 89 OG 90).

ALEXANDER TRÆKKER PÅ DURKHEIMS OPSTILLING AF DIKOTOMIEN MELLEM "DET HELLEGE" OG "DET PROFANE" OG PÅ LEVI-STRAUSS' IDEER OM, HVORDAN BEGREBSMÆSSIGE MODSÆTNINGSPAR ORGANISERER DET SYMBOLSK-KULTURELLE FELT. ALEXANDER BESKRIVER, HVORDAN GRUNDLAGET FOR DEN POLITISKE PRAKSIS I DE MODERNE DEMOKRATIER ER "DET DEMOKRATISKE SAMFUNDS DISKURS". EN DISKURS, HVOR TEGNSÆTNINGEN IKKE KUN KOMMUNIKERER **INFORMATIONER** OG STRUKTURERER **VIRKELIGHEDSOPFATTELSEN** KOGNITIVT OG EKSPRESSIVT, MEN OGSÅ UDGØR ET EVALUERINGSREDSKAB, DVS. FUNGERER **NORMATIVT**. PARALLELT HERMED OPSTILLER SZTOMPKA BEGREBET "DEN REALISEREDE SOCIALISMES DISKURS", SOM HAN SÆTTER LIG MED DEN "CIVILISATORISK INKOMPETENCE". DVS. HER BLIVER DET KLART, AT BEGREBET "CIVILISATORISKE INKOMPETENCE" PRIMÆRT REFERERER TIL ET BEVIDSTHEDSMÆSSIGT

FÆNOMEN, SEKUNDÆRT ER ET SPØRGSMÅL OM ADFÆRD OG MENINGER I SNÆVER FORSTAND. DEN "REALISEREDE SOCIALISMES DISKURS" KAN - IFØLGE SZTOMPKA - REKONSTRUERES SOM BESTÅENDE AF SYV TEMAER, SYV MODSÆTNINGSPAR, HVOR DEN ENE POL VALORISES POSITIVT, DEN ANDEN NEGATIVT:

- DEN MEST FUNDAMENTALE OG STABILE KULTURELLE KODE, DER ORGANISEREDE TANKER OG HANDLINGER I DEN REALISEREDE SOCIALISME, VAR MODSÆTNINGEN MELLEM DE **TO SFÆRER, PRIVAT OG OFFENTLIG**. POLAKKERNE - OG INDBYGGERNE I PLANØKONOMIERNE I DET HELE TAGET - LEVEDE DERES LIV I TO ADSKILTE VERDENER, OG DE TEMATISEREDE TILVÆRELSEN PÅ BAGGRUND AF DENNE OPDELING. ADSKILLELSEN VISTE SIG SOM EN OPLEVELSE AF ET MODSÆTNINGSFORHOLD MELLEM SAMFUNDET PÅ DEN ENE SIDE OG AUTORITETERNE PÅ DEN ANDEN SIDE, MELLEM NATIONEN OG STATEN, MELLEM FOLKET OG HERSKERNE ELLER SIMPELTHEN MELLEM "OS" OG "DEM". DENNE OPDELING HAVDE EN KLAR MORALSK FARVNING: DET PRIVATE (SAMFUNDET, NATIONEN, FOLKET, "OS") VAR KNYTTET SAMMEN MED DE POSITIVE VÆRDIER; GODHED, DYD, STOLTHED, MENS DET OFFENTLIGE (AUTORITETERNE, STATEN, HERSKERNE, "DEM") BLEV FORBUNDET MED DET NEGATIVE; ONDSKAB, FORBRYDELSE OG SKAM. PÅ BAGGRUND AF DETTE VERDENSBILLEDE BLEV ALLE FORMER FOR MAGTCENTRE ANSET SOM FREMMEDE OG FJENDTLIGE, MENS AKTIVITETER DER UNDERGRAVENDE SYSTEMET, F.EKS. VED AT UNDERMINERE OFFENTLIGE REGLER OG LOVE, BLEV ANSET SOM POSITIVE OG BETRAGTET MED BEUNDRING OG MISUNDELSE. SELV DET AT FORGRIBE SIG PÅ FÆLLES EJENDOM KUNNE UNDSKYLDES. I FORLÆNGELSE HERAF BLEV STATEN, DER BLEV ANSET SOM ANSVARLIG FOR ALLES VELFÆRD OG SIKKERHED, BEBREJDET ALLE PERSONLIGE NEDERLAG. TIL GENGÆLD BLEV DE PRIVATE NETVÆRK - BLANDT VENNER, FAMILIE OG PÅ JOBBET - OVERVURDERET OG IDEALISERET.

- DET ANDET CENTRALE MODSÆTNINGSPAR I "DEN REALISEREDE SOCIALISMES DISKURS" VAR MODSÆTNINGEN MELLEM **"FORTIDEN"** OG **"NUTIDEN"**. FRASEN "FØR KRIGEN" - DVS. FØR 2. VERDENSKRIG - SIGNALEREDE PÅ ALLE LIVSOMRÅDER "DEN BEDSTE AF ALLE VERDENER", OG SELV DEN ANTI-KOMMUNISTISKE MODSTAND OG DE REVOLUTIONÆRE BEVÆGELSER VAR MERE OPTAGEDE AF AT GENSKABE FORTIDENS TRADITIONER OG INSTITUTIONER, END AF AT SKABE EN NY FORM FOR FREMTID, SIGER SZTOMPKA MED HABERMAS(90). F.EKS. BLEV ALLE OVERVEJELSE OVER "MARKEDSSOCIALISME" ELLER "SOCIAL MARKEDSØKONOMI", DVS. ALT HVAD DER LUGTEDE AF EN "TREDJE UDVIKLINGSVEJ" BETRAGTET MED MISTÆNKSOMHED OG SET SOM DEN SIKRE VEJ TIL AT HAVNE I "DEN TREDJE VERDEN", DVS. ENDNU EN GANG BLIVE "FORVIST" TIL DEN INDUSTRIALISEREDE VERDENS PERIFERI.

- DET TREDJE MODSÆTNINGSPAR VAR MODSÆTNINGEN MELLEM PÅ DEN ENE SIDE **"SKÆBNEN"** OG PÅ DEN ANDEN SIDE DE **"MENNESKELIGE HÅDLINGER"**. MAN OPFATTEDE VERDEN, SOM OM DEN FUNGERENDE EFTER PÅ FORHÅND GIVNE REGLER, OG MAN GIK UD FRA, AT HISTORIEN GIK I EEN FORUBBESTEMT RETNING. SKÆBNEN, TILFÆLDET ELLER UPERSONLIGE POLITISKE MEKANISMER BLEV SET SOM ANSVARLIGE FOR DET MENNESKE-

119. Sztompkas beskrivelse svarer her til Hankiss' beskrivelse af "det første" og "det andet samfund" under kommunismen.

LIGE LIV. DENNE DETERMINISME, FIK SOM KONSEKVENNS, AT DEN ENKELTE IKKE OPLEVEDE, AT HAN ELLER HUN HAVDE NOGEN INDFLYDELSE, HVERKEN PÅ DE OFFENTLIGE ANLIGGENDE ELLER PÅ SIN EGEN SITUATION. DET VAR UMULIGT AT SE EN REALISTISK MÅDE AT FORANDRE TINGENE PÅ. DERFOR VAR DER HELLER INGEN GRUND TIL AT ENGAGERE SIG. FATALISMEN OG PASSIVITETEN - DER OGSÅ KAN SES SOM EN RATIONAL REAKTION PÅ EN MASSIV YDRE UNDERTRYKKELSE, SIGER SZTOMPKA - , BLEV HØJST BRUDT AF VILKÅRLIGE "FREE-RIDER" TENDENSER.

- ET FJERDE TEMA VAR "**NEGATIV FRIHED**" KONTRA "**POSITIV FRIHED**". FRIHED **FRA** - DVS. UAFHÆNGIGHED OG AUTONOMI KONTRA FRIHED **TIL** - DVS. INDFLYDELSE, KONTROL, HERREDØMME, MAGT. HER LÅ VÆGTEN ENTYDIGT PÅ DEN NEGATIVE FRIHED. DEN TOTALE SELVBESTEMMELSE BLEV HYLDET, SELVOM DEN LET DEGENEREREDE TIL ANARKI, TIL FORAGT FOR ALLE REGLER, LOVE OG MORALNORMER OG TIL ALMINDELIG EFTERGIVENHED, SKRIVER SZTOMPKA. SELV DEN ANTI-KOMMUNISTISKE MASSEAKTIVISME FOKUSEREDE PÅ AT FORSVARE SIG MOD REELLE ELLER INDBILDTE KRÆNKELSER AF FRIHEDSFORSTILLINGEN, I STEDET FOR AT GIVE ET POSITIVT OG KONSTRUKTIVT BIDRAG TIL SAMFUNDETS FUNKTION.

- DET FEMTE TEMA "DEN REALISEREDE SOCIALISMES DISKURS" UDGJØRDES AF MODSÆTNINGSPARRET "**DET MYTISKE**" KONTRA DET "**DET REALISTISKE**". DER VAR EN TENDENS TIL AT SÆTTE MYTISK, RELIGIØS ELLER IDEOLOGISK TÆNKNING HØJERE END RATIONEL OG REALISTISK TANKEGANG, MENER SZTOMPKA. OVER PLANØKONOMIERNE HVILEDE DER EN KONSTANT FORVENTNING OM ØKONOMISKE ELLER POLITISKE MIRAKLER OG EN TILBØJELIGHED TIL AT FALDE TILBAGE TIL MAGISKE STRATEGIER OG TRO PÅ OVERNATURLIG BESKYTTELSE OG VEJLEDNING.

- DET SJETTE MODSÆTNINGSPAR VAR "**VEST**" KONTRA "**ØST**". DEN VESTLIGE LIVSSTIL, DE VESTLIGE ØKONOMISKE OG POLITISKE MØNSTRER, VESTLIGE VARER OG KUNSTNERISKE UDTRYK BLEV UDSAT FOR EN UKRITISK GLORIFISERING. VESTEN BLEV ET SYNONYM FOR FRIHED, SOCIAL SIKKERHED OG ALT, HVAD MAN ELLERS KUNNE FORESTILLE SIG AF POSITIVT, OG ENHVER FORM FOR KRITIK AF VEST - SELV, DEN DER STAMMEDE FRA INTERNE VESTLIGE KILDER - BLEV BETRAGTET MED MISTÆNKSOMHED OG ANSET FOR AT VÆRE PROPAGANDA.

- DET SYVENDE OG SIDSTE TEMA I DEN "REALISEREDE SOCIALISMES DISKURS" VAR "**DET NYTTIGE**" KONTRA "**DET SANDE**". TRO OG OVERBEVISNING BLEV BEHANDLET OPPORTUNISTISK OG INSTRUMENTELT, SKRIVER SZTOMPKA. IDEALER BLEV KUN ANSET FOR VÆRDIFULDE, SÅ LÆNGE DE FUNGEREDE OG KUNNE BRINGE FORDELE. TROFASTHED, TILLIDSFULDHED OG ÆRLIGHED BLEV IKKE BETRAGTET SOM AUTENTISKE VÆRDIER. I DET POLITISKE OG DET INSTITUTIONELLE LIV HERSKEDE KYNISME, MEN OGSÅ DOGMATISKE OG INTOLERANCE OVER FOR ANDERLEDES TÆNKENDE. STEREOTYPER OG FORDOMME BLEV LET ACCEPTEREDE, OG DOBBELTMORAL - TO ADSKILTE STANDARDER FOR ORD OG HANDLINGER - VAR HVERDAGSKOST.

5.1.6 "CIVILISATIONENS AVANTGARDE"?

MED OPLØSNINGEN AF "DEN REALISEREDE SOCIALISME" SKULLE MAN FORVENTE, AT DENNE CIVILISATORISKE INKOMPETENCE, HERUNDER DE KOMMUNISTISKE SAMFUNDS SPECIELLE DISKURS VILLE OPLØSE SIG AF SIG SELV. MEN TVÆRTIMOD. I OG MED AT INSTITUTIONERNE OPLØSTES, VISTE DET SIG, AT DE PSYKOLOGISKE OG ADFÆRDSMÆSSIGE FØLGER AF

KOMMUNISMEN VAR "LANGTIDSHOLDBARE", SKRIVER SZTOMPKA.

SPØRGSMÅLET BLIVER SÅ, ER DET OVERHOVEDET ER MULIGT FOR DE EKS-KOMMUNISTISKE SAMFUND AT FINDE EN VEJ VÆK FRA KOMMUNISMENS KULTURELLE KOMPLEKS? FOR AT KUNNE BESVARE DETTE SPØRGSMÅL POSITIVT ER DET NØDVENDIGT FOR SZTOMPKA AT BLØDE LIDT OP PÅ SINE TIDLIGERE DEFINITIONER. FØRST OG FREMMEST UNDERSTREGER HAN, AT DEN "CIVILISATORISKE INKOMPETENCE", HAN HAR BESKREVET, **IKKE UDGØR NOGEN MONOLITISK BLOK**. DEN HAR UDFOLDET SIG I FORSKELLIGE GRADER PÅ FORSKELLIGE STEDER OG HOS FORSKELLIGE PERSONER. DENS GENNEMSLAGSKRAFT HAR VÆRET MODIFICERET AF DE LOKALE, NATIONALE KULTURER, DEN HAR VÆRET I BERØRING MED, OG ALLE GRUPPER OG INDIVIDER HAR IKKE VÆRET LIGE INTEGREREDE I DEN.

NÅR SZTOMPKAS SKAL GIVE ET BUD PÅ AGENTER, DER KAN BÆRE AFVIKLINGEN AF DEN CIVILISATORISKE INKOMPETENCE OG STØTTE UDVIKLINGEN AF CIVILISATORISK KOMPETENCE, SÅ FORESTILLER HAN SIG DERFOR EN "EN NATURLIG AVANTGARDE" AF MENNESKER, DER I MINDRE GRAD END FLERTALLET HAR VÆRET INTEGREREDE I OG FORPLIGTEDE PÅ DEN REALISERE SOCIALISMES HANDLE- OG TANKEMØNSTRE - HERUNDER DE ANTI-KOMMUNISTISKE - OG SOM I HØJERE GRAD END FLERTALLET HAR KENDSKAB TIL DEN GLOBALE KULTURELLE UDVIKLING. HER VIL TIDLIGERE "PARTI-APPARATCHICS" NATURLIGT VÆRE DISKVALIFICEREDE PÅ GRUND AF DERES TÆTTE TILKNYTNING TIL "DEN REALISEREDE SOCIALISMES" INSTITUTIONER OG DISKURS. TIL GENGÆLD VIL EN **ELITE AF YNGRE, VELUDDANNEDE INTELLEKTUELLE MED EN KOSMOPOLITISK ORIENTERING** KOMME PÅ BANEN. UPOLITISKE BØNDER, KIRKENS FOLK, STUDENTER OG KUNSTNERE, DER IKKE SOM DE TIDLIGERE PARTIFOLK HAR FOR MEGET AT MISTE, KAN OGSÅ TÆNKES AT KOMME TIL AT TILHØRE AVANTGARDEN.

FORANDRINGERNE I RETNING AF UDVIKLING AF CIVILISATORISK KOMPETENCE VIL OGSÅ BLIVE HJULPET PÅ VEJ AF FØLGENDE YDRE FORANDRINGER, SKRIVER SZTOMPKA:

- **GLOBALISERINGENS** IRREVERSIBLE SPREDNING AF TEKNOLOGI, VIDEN, PRODUKTER, IDEER OG BILLEDER FRA CIVILISATIONENS CENTRE TIL PERIFERIEN SAMT TILPASNINGEN AF LOVGIVNING, ADMINISTRATIONSSYSTEMER OG FORRETNINGSPRAKSIS TIL DEN GLOBALE STANDARD VIL FREMME DEN CIVILISATORISKE UDVIKLING. F.EKS. VIL MEDLEMSKAB AF EU IKKE KUN BETYDE ØKONOMISKE FORDELE, SKRIVER SZTOMPKA, DET VIL OGSÅ BETYDE CIVILISEREDE RAMMER.

- DEN ACCELERERENDE **TEKNOLOGISKE UDVIKLING** I DE TIDLIGERE KOMMUNISTISKE LANDE VIL UDGØRE ET PRES, DER ER MERE EFFEKTIVT END MORALSK PRESSION I RETNING AF CIVILISATORISK UDVIKLING. F.EKS. STILLER DEN MODERNE TEKNOLOGI HØJE KRAV TIL ORGANISATION OG DISCIPLIN, OMHU, ORDEN OG RENLIGHED.

- DEN **ØKONOMISKE PRIVATISERING** VIL GIVE ERFARINGER MED AT STOLE PÅ SIG SELV OG VÆRE ANSVARLIG, FORETAGE KORREKTE BEREGNINGER, ORGANISERE ARBEJDET ORDENTLIGT OSV.. DET VIL GANSKE ENKELT VISE SIG, AT DE DYDER, DER LIGGER I BEGREBET "CIVILISATORISK KOMPETENCE", VIL FUNGERE BEDST OG GIVE DEN BEDSTE PROFIT. HER VIL ENKLAVER AF MODERNE

FORRETNINGSKULTUR, F.EKS. I FORBINDELSE MED MULTINATIONALE SELSKABERS AKTIVITETER ELLER JOINT VENTURES VISE VEJEN.

- ENDELIG VIL OGSÅ DEN **POLITISKE DEMOKRATISERING** GØRE DET TYDELIGT, AT DE TIDLIGERE POLITISKE VANER, F.EKS. NEPOTISME OG INTOLERANCE SIMPELTHEN FUNGERER DÅRLIGT OG MEDFØRER POLITISK FIASKO, MENS MERE CIVILISEREDE VANER KAN SKABE POLITISK MEDVIND OG INDFLYDELSE.

ALT I ALT BLIVER DET EN LANG OG SEJ PROCES AT NÅ TIL MODERNITETENS ULTIMATIVE SEJR, SLUTTER SZTOMPA. MEN NÅR DET SKER, KAN OVERRASKELSEN UMULIGT BLIVE STØRRE, END DEN VAR VED KOMMUNISMENS FALD FOR GANSKE FÅ ÅR SIDEN.

5.2. DISKUSSION

5.2.1 Hvis SZTOMPKA HAR RET..

SZTOMPKA ER DEN FØRSTE AF DE FORFATTERE, DER PRÆSENTERES HER, SOM LANCERER EN **SAMMENHÆNGENDE TEORIDANNELSE** TIL AT FORKLARE DEN KULTURELLE UDVIKLING I DE TIDLIGERE PLANØKONOMIER. HANS TEORI ER - SOM SARMITE YEGERES ANALYSE - FORANKRET **HISTORISK**, MEN HAN INDDRAGER IKKE KUN DEN PRÆ-KOMMUNISTISKE OG DEN KOMMUNISTISKE EPOKE I SINE FORKLARINGER. HAN UDBYGGER BILLEDET AF ØST- ELLER PLANKULTURENS HISTORISKE UDVIKLING VED OGSÅ AT LÆGGE VÆGT PÅ BETYDNINGEN AF DEN ANTI-KOMMUNISTISKE BEVÆGELSE OG PÅ VILKÅRENE FOR DET POST-KOMMUNISTISKE PROJEKT. SOM NÆVNT ER SZTOMPKA DESUDEN DEN FØRSTE, DER I SINE ANALYSER EKSPPLICIT LÆGGER VÆGT PÅ DET **BEVIDSTHEDSMÆSSIGE ASPEKT** AF FÆNOMENET KULTUR. DVS. PÅ STRUKTURERINGEN AF VIRKELIGHEDSOPFATTELSEN VIA SPROGET.

PÅ LINJE MED DE TIDLIGERE DISKUTEREDE FORFATTERE KAN SZTOMPKA SAGTENS ANKLAGES FOR AT LANCERE EN "**MANGELTEORI**", ET BILLEDE AF ØSTKULTUREN SOM MANGELFULD OG MINDREVÆRDIG I FORHOLD TIL DEN VESTLIGE CIVILISATION. MEN LIGESOM HANKISS - OG TIL DELS YEGERE - GØR SZTOMPKA SIG FAKTISK EN RÆKKE OVERVEJELSER OVER, HVORFRA DE **KULTURELLE RESSOURCER** TIL OMSTILLINGEN TIL EN DEMOKRATISK, MARKEDSBASERET SAMFUNDSSTRUKTUR SKAL HENTES. I MODSÆTNING TIL HANKISS, MENER HAN IMIDLERTID **IKKE**, AT DISSE RESSOURCER SKAL HENTES **FRA DEN MODKULTUR, DER UDVIKLEDE SIG "UNDER KOMMUNISMEN"** I DET, HANKISS KALDER, "DET ANDET SAMFUND". SZTOMPKA MENER SOM SAGT, AT OGSÅ DEN ANTI-KOMMUNISTISKE KULTUR BLEV DYBT PRÆGET AF KOMMUNISMENS DIKOTOME TÆNKNING, DOGMATISME OG INTOLERANCE, OG DERFOR REELT VIL MODSÆTTE SIG OMSTILLINGEN TIL MERE DEMOKRATISKE SPILLEREGLER. UDEN SPECIELT AT NÆVNE SIT EGET NATIONALE UDGANGSPUNKT LÆGGER SZTOMPKA TIL GENGÆLD - SOM YEGERE - VÆGT PÅ DE **LOKALE, NATIONALE OG REGIONALE KULTURFORSKELLES BETYDNING** FOR UDFORMNINGEN AF DE POST-KOMMUNISTISKE SAMFUND.

SZTOMPKAS BESKRIVELSE AF "DEN REALISEREDE SOCIALISMES DISKURS" FORKLARER DESUDEN NOGLE AF DE VÆSENTLIGE KARAKTERISTIKA VED DE TEKSTER, DER ER ANALYSERET HER. TENDENSEN TIL AT **IDEALISERE ALT VESTLIGT** OG DEVALUERE ALT ØSTLIGT KOMMER TIL UDTRYK HOS BÅDE KOSTERA & OBLOJ OG YEGERE. LIGESOM MAN HOS ALLE DE PRÆSENTEREDE FORFATTERE - BORTSET FRA HANKISS - KAN FINDE TENDENSEN

TIL AT KONCENTRERE SIG OM DEN NEGATIVE **"FRIHED FRA"** DET UNDERTRYKKENDE PLANSYSTEM UDEN AT BEKYMRE SIG OM, HVAD "FRIHEDEN TIL" SKAL BRUGES TIL. I YEGERE'S ARTIKEL KAN MAN I DET HELE TAGET FINDE ALLE DE KARAKTERISTIKA, DER IFØLGE SZTOMPKA KNYTTER SIG TIL "DEN REALISEREDE SOCIALISMES DISKURS". KONTRASTERINGEN AF **DET PRIVATE OG DET OFFENTLIGE** SAMT KONTRASTERINGEN AF **FORTIDEN OG NUTIDEN** KAN GENFINDES I MODSTILLINGEN MELLEM DEN UNDERTRYKTE LETTISKE KULTUR OG DEN OFFICIELLE SOVJETKULTUR. OG TEMAERNE DEN **MENNESKELIG HANDLEN KONTRA DET SKÆBNEBESTEMTE** OG DET **REALISTISKE KONTRA DET MYTOLOGISKE** TRÆDER TYDELIGT FREM I ARTIKLENS SPENDING MELLEM RATIONALISTISKE INTENTIONER OG ET IDEALISTISK-ROMANTISK UNIVERS.

Hvis SZTOMPKA HAR RET I SINE TEORIER OM FORSINKET MODERNISERING AF ØSTBLOKKEN, SÅ FORKLARER DET OGSÅ DEN DANSKE/VESTLIGE OPLEVELSE AF AT BLIVE KONFRONTERET MED NOGET **"GAMMELDAGS"** VED MØDET MED BEVIDSTHEDSMÆSSIGE OG KULTURELLE UDTRYK, ADFÆRDS- OG LIVSMØNSTRER I DE TIDLIGERE PLANØKONOMIER. DET FORKLARER OGSÅ, HVORFOR OMSTILLINGEN TIL DEMOKRATISKE MARKEDSBASEREDE SAMFUND BLIVER **MERE KOMPLICERET OG LANGVARIG**, END SOM SÅ:

5.2.2 MODERNISERING OG USAMTIDIGHED:

SZTOMPKA HÆVDER, AT DET KOMMUNISTISKE PROJEKT BL.A. VAR ET - MISLYKKET - MODERNISERINGSSTILTAG, DER SIGTEDE MOD AT BRINGE OMRÅDER I MODERNISERINGSPROCESSENS PERIFERI "PÅ NIVEAU" MED DEN VESTLIGE CIVILISATIONS CENTRE.

DEN (TEKNISKE) RATIONALITET, DER ER DET BÆRENDE PRINCIP I MODERNISERINGSPROCESSEN, HAVDE DA OGSÅ EN VÆSENTLIG PLADS I DEN KOMMUNISTISKE IDEOLOGI. DET KOMMUNISTISKE PROJEKT SIGTEDE **IDEELT** SET MOD AT SKABE SOCIAL LIGHED VIA AFSKAFFELSEN AF EJENDOMSRETEN, MEN **REELT** FØRTE DET TIL OPBYGNINGEN AF ET NYT, HIERARKISK MAGTSYSTEM. PÅ SAMME VIS INDEBAR DET KOMMUNISTISKE PROJEKT **PLANER OM EN GENNEMFØRT RATIONALISERING AF SAMFUNDSLIVET**. EN RATIONALISERING, DER - NETOP FORDI DEN VAR STYRET AF MENNESKENE/FORNUFTEN/PARTIET/STATSAPPARATET - **IDEELT** SET SKULLE KUNNE AFVÆRGE DEN IRRATIONALITET, DVS. DE KRISER, SOM MARKEDETS TILFÆLDIGHEDER OG DE KONJUNKTURELLE BEVÆGELSER SKABER I DE VESTLIGE ØKONOMIER. MEN **REELT** VISTE RATIONALITETEN SIG KUN AT FÅ BEGRÆNSET GENNEMSLAGSKRAFT UDEN FOR DE SNÆVERT TEKNOLOGISKE OG NATURVIDENSKABELIGE OMRÅDER.

SOM HANS ELBESHAUSEN FORMULERER DET MED UDGANGSPUNKT I DDR:

"ZUSAMMENFASSEND KANN MAN SAGEN, DASS DIE DDR EINE ARBEITS- UND INDUSTRIEGESELLSCHAFT WAR, DER DER UTOPISCHE ENTWURF ZUGRUNDE LAG, DIE KRISEHAFTE ENTWICKLUNG DAS KAPITALISMUS AUFHEBEN ZU WOLLEN. ENTSCHEIDEND FÜR SEINE DURCHSETZUNG WAR DIE ABSCHAFFUNG EINER EIGENTUMSORDNUNG, DIE EINE UNGLEICHE MACHVERTEILUNG IN DER GESELLSCHAFT VERURSACHTE UND EINE OPTIMALE ALLOKATION DER RESSOURCEN VERHINDERE, DA MARKT UND PROFIT ALS GESELLSCHAFTLICHES REGULIERUNGSPRINZIP WEDER DER VERTEILUNGSPROBLE LÖSEN NOCH EINE OPTIMALE BEFRIEDIGUNG INDIVIDUELLER UND KOLLEKTIVER BEDÜRFNISSE ERMÖGLICHEN. ERST MIT DER BEWUSSTEN PLANNUNG UND LEKUNG DER PRODUKTIVKRÄFTE KÖNNE DAS WOHL-

**STANDSZIEL VOLLAUF VERWIRKLICHT WERDEN - SOWEIT DIE
BEGRÜNDUNG FÜR EIN ZENTRALGELENKTES WIRTSCHAFTSSYSTEM.**

AT **MODERNISERINGEN** IKKE FIK SAMME GENNEMSLAGSKRAFT I ØST SOM I VEST - DVS. AT DEN TEKNISKE RATIONALITET I ØST IKKE PÅ SAMME MÅDE SOM I VEST KOM TIL AT FUNGERE SOM DET GENNEMGRIBENDE ORGANISATIONSPRINCIP - FORKLARER SZTOMPKA MED, AT MODERNISERINGSPROCESSEN BLEV FORSØGT FREMMED GENNEM CENTRALE, POLITISKE PLANER OG INITIATIVER I STEDET FOR VIA DECENTRALE ØKONOMISKE INCITAMENTER (MARKED, PROFITMOTIV). DE CENTRALE POLITISKE - INITIATIVER KUNNE IKKE ERSTATTE DEN DECENTRALE ØKONOMISKE NØDVENDIGHED SOM DRIVKRAFT BAG MODERNISERINGSPROCESSEN. FØLGER MAN SZTOMPKAS TANKEGANG, SÅ VAR DET ALTSÅ **MANGELN PÅ MARKED OG PROFITMOTIV**, DER - IRONISK NOK - VISTE SIG SOM DEN AKILLESHÆL, DER FORHINDREDE DET KOMMUNISTISKE SYSTEM I AT LEVE OP TIL SIN EGEN MÅLSÆTNING OM RATIONALITET OG EFFEKTIVITET.

AT DEN TEKNISKE RATIONALITET - PÅ GRUND AF DE MANGLENDE ØKONOMISKE INCITAMENTER - KUN I BEGRÆNSET OMFANG BLEV ORGANISATIONS-PRINCIP FOR SAMFUNDET SOM HELHED, HERUNDER FOR POLITIKKENS OG HVERDAGSLIVETS OMRÅDER, FORKLARER OGSÅ, HVORFOR DER I ØST KUN I BEGRÆNSET OMFANG BLEV SKABT GROBUND FOR UDVIKLINGEN AF DEN **MODERNITET** - DEN KULTURELLE OG BEVIDSTHEDSMÆSSIGE TILSTAND - SOM ER DEN VESTLIGE MODERNISERINGSPROCES' FØLGESVEND.

FØLGER MAN SZTOMPKA HER, SÅ ER DET AKTUELLE KULTURMØDE MELLEM ØST OG VEST ALTSÅ UDTRYK FOR EN KONFRONTATION MELLEM OMRÅDER, DER BEFINDER SIG PÅ FORSKELLIGE "STADIER" I EN GLOBAL MODERNISERINGSPROCES. DVS. DET ER FÆNOMENET "**USAMTIDIGHED**", SZTOMPKA BESKRIVER, SELVOM DET IKKE ER DET BEGREB, HAN SELV BRUGER.

HERMED LEVERER SZTOMPKAS TEORI OGSÅ EN FORKLARING PÅ, HVORFOR OMSTILLINGEN TIL DEMOKRATISKE, MARKEDSBASEREDE SAMFUNDSTRUKTURER I ØST BLIVER KOMPLICERET OG LANGVARIG. SOM SZTOMPKAS BESKRIVER "DEN CIVILISATORISKE INKOMPETENCE", ER DEN BL.A. EN KONSEKVEN AF, AT DEN KOMMUNISTISKE PERIODE BETØD ET **BRUD I MODERNISERINGSPROCESSEN** I FORHOLD TIL DE VESTLIGE SAMFUND. OVERGANGEN - ELLER RETTERE INTEGRATIONEN I DE GLOBALE POLITISKE OG ØKONOMISKE SYSTEMER - FORUDSÆTTER DERFOR EN STÆRKT "**INTENSIVERET MODERNISERINGSPROCES**" OG ET RADIKALT "**SPRING IND I MODERNITETEN**".

MEN SZTOMPKAS TEORI FORKLARER IKKE, HVORDAN I ALVERDEN MAN KUNNE FORVENTE, AT EN SÅDAN VOLDSOM ØKONOMISK, POLITISK OG KULTUREL OMSTILLING SKULLE KUNNE FINDE STED FRA DAG TIL ANDEN!!

5.2.3 HVORFOR SÅ OVERRASKET?

SZTOMPKA TAGER UDGANGSPUNKT I "DE TO STORE OVERRASKELSER" I DEN NYESTE ØST- OG CENTRALEUROPEISKE HISTORIE: KOMMUNISMENS SAMMENBRUD OG DEN VANSKELIGE OMSTILLINGSPROCES TIL "VESTLIGE TILSTANDE". SPØRGSMÅLET OM, **HVORFOR OMSTILLINGEN TAGER SÅ - OVERRASKENDE - LANG TID**, GØR HAN TIL DET CENTRALE SPØRGSMÅL I

120. Elbeshausen, Hans;"Deutschland - Wirtschaft und Gesellschaft", bind 2, Samfundslitteratur 1994

SIN ANALYSE.

MEN HER ER DET I VIRKELIGHEDEN IKKE SVARET, DER ER INTERESSANT! HER ER DET SPØRGSMÅLET, DER KRÆVER EN FORKLARING! PÅ BAGGRUND AF HVILKE INFORMATIONER OG ANTAGELSER HAR DET VÆRET MULIGT AT HAVE SÅ STORE FORVENTNINGER TIL EN "HURTIG OG GNIDNINGSFRI" OVERGANG, AT MAN KUNNE BLIVE "VOLDSOMT OVERRASKET", NÅR FORVENTNINGERNE IKKE GIK I OPFYLDELSE?

SÅ SELVOM SZTOMPKAS ARTIKEL ER TEORETISK SAMMENHÆNGENDE OG PRAKTISK FORKLARENDE, ER DET FRISTENDE AT SPØRGE, OM IKKE HANS TEORIDANNELSE RUMMER ET ELEMENT AF SELVMÅL! ELLER SAGT MED ANDRE ORD: DET ER OPLAGT AT UNDERSØGE, OM IKKE DET SPØRGSMÅL, SZTOMPKA STILLER, KUN KAN STILLES PÅ BAGGRUND AF NETOP "DEN REALISEREDE SOCIALISMES DISKURS", SOM SZTOMPKA SELV KRITISERER SOM EN DEL AF "DEN CIVILISATORISKE INKOMPETENCE".

I HVERT FALD LIDER SZTOMPKAS ARTIKEL AF PRÆCIS DEN SAMME TENDENS TIL AT IDEALISERE DET VESTLIGE, SOM DEN ØSTKULTUR, HAN NETOP HAR BESKREVET. EN **IDEALISERING** - OG **IDEALISME** -, DER FÅR KONSEKVENSER FOR HANS FORVENTNINGER TIL DET POST-KOMMUNISTISKE SAMFUND, SPECIELT FOR HANS FORESTILLINGER OM "**CIVILISATIONENS AVANTGARDE**" OG FOR SELVE HANS TEORETISKE KONCEPT. DET VISER SIG BL.A. I HANS **HISTORIEOPFATTELSE**, I HANS FORSTÅELSE AF BEGREBERNE **MODERNISERING** OG **MODERNITET** OG I HANS BRUG AF (**VESTLIGE**) **TEORETIKERE**.

5.2.4 ØNSKETÆNKNING?

I DAG 5 ÅR EFTER MURENS FALD ER DET MULIGT AT DISKUTERE, OM SZTOMPKAS FORMODNINGER OM "CIVILISATIONENS AVANTGARDE" SER UD TIL AT GÅ I OPFYLDELSE. SÅDAN SOM SZTOMPKA FORESTILLER SIG DET, SÅ SKAL DE RESSOURCER, DER SKAL BÆRE UDVIKLINGEN AF DEN "CIVILISATORISKE KOMPETENCE" OG BANE VEJEN FOR ET DEMOKRATISK MARKEDSBASERET SAMFUND, KOMME FRA EN AVANTGARDE BESTÅENDE AF DE MENNESKER, DER HAR VÆRET **MINDST** INTEGREREDE I PLANKULTUREN OG/ELLER **MEST** FORBUNDNE MED CIVILISATIONEN UDEN FOR ØSTBLOKKEN.

DET SIDSTE ER MÅSKE SANDSYNLIGT. OMSTILLINGEN I ØST UDGØR EN SOCIAL SELEKTIONSPROCES. HER HAR PERSONLIGE- OG ERHVERVSMÆSSIGE **KONTAKTER TIL VESTEN** VIST SIG SOM EN FAKTOR, DER HAR AFGØRENDE BETYDNING FOR DEN ENKELTES MULIGHED FOR MED SUCCES AT TACKLE FORANDRINGEN FRA DEN **FORMELLE EGALITET** UNDER DET KOMMUNISTISKE SYSTEM TIL DE PRINCIPIELT **LIGE MULIGHEDER** I DEN FRI KONKURRENCE.

MEN SPØRGSMÅLET ER, OM SZTOMPKA HAR RET, NÅR HAN FORMODER - ELLER ØNSKER - , AT DET ER EN FORDEL AT HAVE VÆRET SÅ LIDT INTEGRERET I DET KOMMUNISTISKE SYSTEM SOM MULIGT? DE FLESTE ANDRE KILDER TYDER PÅ, AT EN VIS GRAD AF **TILKNYTNING TIL DET KOMMUNISTISKE PARTIS INDERKREDS** HAR VÆRET EN FAKTOR AF STOR BETYDNING, NÅR DET GJALDT EVNEN TIL AT UDNYTTE DE NYE MULIGHEDER, ØKONOMISK SÅVEL SOM POLITISK:

I "HUNTING FOR HOMO SOVIETICUS" HÆVDER SHILLER BOYCKO OG KORBOV GANSKE VIST, AT **ALLE** MEDLEMMER AF DEN TIDLIGERE ØSTBLOK HAR DE KULTURELLE KVALIFIKATIONER, DER SKAL TIL FOR AT KLARE OMSTILLINGEN TIL DE NYE TIDER. MEN SOM KOSTERA & OBLOJ BESKRI-

VER DET, ER LEDERNE AF DE NYPRIVATISEREDE STATS VIRKSOMHEDER **DE TIDLIGERE LEDERES** ARVTAGERE ELLER DIREKTE SOM DE SAMME PERSONER. YEGERE UDDYBER VED AT PÅSTÅ, AT "DE NYE KAPITALISTER" ER IDENTISKE MED DE GAMLE **RUSSISKE PARTIPAMPERE**. FRANSKMÆNDENE MINK OG SZUREK NUANCERER DISSE UDSAGN PÅ BAGGRUND AF EN UNDER-SØGELSE AF DEN TIDLIGERE KOMMUNISTISKE NOMENKLATURES EVNE TIL AT TRANSFORMERE POLITISKE MAGTBASTIONER TIL ØKONOMISK EJERSKAB OG LEDELSESPOSITIONER. MINK OG SZUREK SKELNER IMELLEM PÅ DEN ENE SIDE EN "**RATIONEL, VESTLIGT ORIENTERET NOMENKLATURA**", DER HAR HAFT TILKNYTNING TIL DET TIDLIGERE MAGTAPPARAT, MEN SOM ALLIGVEL HAR SPILLET EN AFGØRENDE ROLLE I ETABLERINGEN AF DEN PRIVATE SEKTOR, OG PÅ DEN ANDEN SIDE EN MERE "REAKTIONÆR NOMENKLATURA", DER HAR UDGJORT EN STÆRK BARRIERE FOR DE ØKONOMISKE REFORMER. I FØLGE MINK OG SZUREK ER DET ALTSÅ IKKE ALLE - MEN **NOGLE** - AF DE TIDLIGERE KOMMUNISTISKE LEDERE, DER HAR EVNET AT TAGE SPRINGET OG BLIVE "FOREGANGSMÆND" I OMSTILLINGSPROCESSEN. FORFATTERNE TIL DEN SIDSTE AF DE ØSTKULTURUNDERSØGELSER, DER VIL BLIVE DISKUTERET I DETTE PAPIR, URNOV, MIRZA OG BUTLER NUANCERER BILLEDET YDERLIGERE VED AT PÅVISE, AT DE NYE LEDERE AF DE SMÅ OG MELLEMSTORE, PRIVATE/PRIVATISEREDE VIRKSOMHEDER I ØST PRIMÆRT REKRUTTERES FRA **FORSKERJOBS** I DEN STATSLIGE SEKTOR, OG AT DET - SOM DET VIL FREMGÅ - ISÆR DREJER SIG OM MENNESKER MED EN **MERE LIBERAL OG MINDRE AUTORITÆR** HOLDNING END GENNEMSNITTET.

DET BILLEDE, DER TEGNES I DISSE KILDER, ER ALTSÅ **IKKE** BILLEDE AF "DE MINDST INTEGREREDE" SOM DEN NYE TIDS MÆND. TVÆRTIMOD. DET ER ET BILLEDE AF MENNESKER, DER TIDLIGERE HAR VÆRET VEL-INTEGREREDE OG VELPLACEREDE I DET KOMMUNISTISKE SYSTEM, MEN SOM ALLIGEVEL HOLDNINGSMÆSSIGT AFVIGER FRA DEN ORTODOKSE PARTILINJE / HAR VÆRET I STAND TIL AT DISTANCERE SIG FRA DEN ORTODOKSE PARTILINJE.

SÅ SELVOM SZTOMKAS IDE OM "CIVILISATIONENS AVANTGARDE" ER EN LOGISK KONSEKVENNS AF HANS TEORIDANNELSE, SÅ ER DER NOGET, DER TYDER PÅ, AT DEN SNARERE UDSPRINGER AF ØNSKER, END AF REALITETER. HVILKET UNÆGTELIGT KASTER ET KRITISK LYS TILBAGE PÅ TEORIEN. I DET HELE TAGET BÆRER HANS AVANTGRADE-FORESTILLINGER PRÆG AF EN "**RETFÆRDIGHEDEN-VIL-SKE-FYLDEST-TIL-SIDST**"- TANKEGANG, SOM UMISKENDELIGT MINDER OM SARMITE YEGERE'S.

5.2.5 HISTORISK DETERMINISME?

UDVIKLINGEN GÅR EEN VEJ - OG DEN ER POSITIVT!" SÅDAN SÅ VERDEN UD FOR SARMITE YEGERE. ELLER SÅDAN VILLE HUN GERNE SE VERDEN. EN SÅDAN DETERMINISTISK - OG IDEALISTISK - HISTORIEOPFATTELSE BURDE IMIDLERTID VÆRE DET SIDSTE, MAN KUNNE BESKYLDE SZTOMPKA FOR. I HVERT FALD, HVIS MAN TAGER ALVORLIGT, AT HAN STARTER

121. Se note 10, kapitel 2. Mink, Georges og Szurek, Jean-Charles Jean-Charles "Centre de Recherche sur les Societes Post-Communistes" Paris, Kilde: Riishøj, Søren, Information 17.3.94

122. Urnov, Mark, Mirza, Hafir and Butler, Richard: "Managerial Ideologies: A Russian and British Comparison" in "International Business Review", Volume 2, Number 3, Great Britain 1993

SIN ARTIKEL MED ET CITAT FRA DETTE ÅRHUNDREDES MEST BERØMTE KRITIKER AF DEN HISTORISKE DETERMINISME, NEMLIG KARL R. POPPER:

"IT IS MORE DIFFICULT TO PASS OVER FROM TOTALITARIANISM TO DEMOCRACY THAN FROM DEMOCRACY TO TOTALITARIANISM (...). DEMOCRACY CALLS FOR DEEP-GOING, VALUE-ORIENTED CHANGES IN THE PUBLIC MORALITY - IT CALLS FOR TIME."

KARL R. POPPER 1990:

SZTOMPKA LÆGGER OGSÅ UD MED PÅ IRONISK VIS AT TAGE AFSTAND FRA ENHVER FORM FOR METAFYSIK OG IDEALISME, OG NÅR HAN SKAL FORMULERE SOME VIDENSKABELIGE PRINCIPPER, UNDERSTREGER HAN TYDELIGT, AT HER TALES PÅ RATIONALISTISK VIS OM KAUSAL-SAMMENHÆNGE, ÅRSAG OG VIRKNING, IKKE OM HVERKEN DIALEKTIK ELLER SKÆBNE:

"WHAT BAD FORTUNE KEEPS US EASTERN AND CENTRAL EUROPEANS - FROM ATTAINING THE GOAL OF DEMOCRATIC POLITY, MARKET ECONOMY AND OPEN CULTURE, ONCE THE PROVERBIAL WALL HAS CRUMBLLED? AS A SOCIOLOGIST I PROPOSE TO SEEK THE ANSWER MUCH CLOSER TO EARTH THAN FATE, DESTINY OR PROVIDENCE...(..). SOME OF SIMILAR EFFECTS WERE PRODUCED BY OTHER CAUSAL MECHANISMS APPEARING TOGETHER WITH THE GROWING OPPOSITION AGAINST THE REGIME."

IKKE DESTO MINDRE SKRIVER SZTOMPKA SELV SENERE I ARTIKLEN:

"BUT THE VICIOUS IRONY OF HISTORY WORKS AGAIN: INSTEAD OF REACHING AUTHENTIC MODERNITY, WE PLUNGE INTO ECONOMIC CRISIS, SOCIAL CHAOS....."

OG

"BY SOME VICIOUS IRONY OF HISTORY, THE CORE CULTURAL OPPOSITIONS AND BIASES TYPICAL OF SOCIALIST SOCIETIES, TOGETHER WITH MOST OF THEIR PSYCHOLOGICAL AND BEHAVIORAL EXPRESSIONS, HAVE OUTLIVED THE COMMUNIST SYSTEM, AND STAND IN THE WAY OF POST-COMMUNIST REFORMS."

DVS. SZTOMPKA BRUGER SELV FORMULERINGER, DER KAN TOLKES SOM UDTRYK FOR EN HISTORIEOPFATTELSE, DER SÆTTER HISTORIEN SOM EN AUTOMATIK HÆVET OVER DE MENNESKELIGE HANDLINGER. MÅSKE ER DET IRONI! MÅSKE IKKE! TROEN PÅ "HISTORISKE LOVMÆSSIGHEDER" ELLER "HISTORISKE NØDVENDIGHEDER" HARMONERER I HVERT FALD DÅRLIGT MED

123. Popper, Karl R.: "The poverty of historicism", London 1972

124. Sztompka, Piotr: "Civilizational Incompetence: The Trap of Post-Communist Societies", Jagiellonian University, Institut of Sociology, Krakow, Poland, Zeitschrift für Soziologie, JG.22, Heft 2. April 1993, s. 86-89

125. ibid. side 88

126. ibid side 91

DET RATIONALISTISKE OG KRITISKE VIDENSKABELIGE UNIVERS, SZTOMPKA SOM VESTLIG ORIENTERET SOCIOLOG SKRIVER SIG IND I.

5.2.5 LINEÆR OG ENTYDIG MODERNISERING?

FORNEMMELSEN AF ET NOGET FORENKLET BILLEDE AF HISTORISK FORNDRING BLIVER SVÆRERE AT BORTFORKLARE, HVIS MAN SER NÆRMERE PÅ SZTOMPKAS TEORIDANNELSE. GRUNDLÆGGENDE BYGGER DEN PÅ ET BILLEDE AF DEN (GLOBALE) MODERNISERINGSPROCES SOM **ENTYDIG OG LINEÆR** OG PÅ EN FORESTILLING OM DEN (VESTLIGE) MODERNITET SOM **ENTYDIG POSITIV?**

SOM UDGANGSPUNKT ER SZTOMPKA GANSKE VIST MEGET REFLEKTERET PÅ, AT HAN VED AT UDTALE SIG OM DE FÆLLES KULTURELLE KARAKTERISTIKA FOR PLANØKONOMIERNE ARBEJDER PÅ ET MEGET **HØJT ABSTRAKTIONS-NIVEAU**. HAN ER HELT KLAR OVER, AT HAN VED AT BEVÆGE SIG PÅ DETTE NIVEAU GÅR GLIP AF DE LOKALE - NATIONALE, SOCIALE ELLER INDIVIDUELLE - NUANCER. HANS VIDEN OM **SAMSPILLET MELLEM GENERELLE KULTURELLE UDVIKLINGSTENDENSER OG SPECIFIKKE KULTUR-FORSKELLE** KOMMER OGSÅ TYDELIGT FREM, NÅR HAN TALER SIG OM BEGREBET KULTUR I AL ALMINDELIGHED, OG NÅR HAN UDTALER SIG SPECIELT OM KULTUR OG KULTURELLE UDVIKLINGSMULIGHEDER I DET TIDLIGERE ØST- OG CENTRALEUROPA:

"LET US BE MORE PRECISE. CULTURE IS NOT SOMETHING GIVEN. IT IS PRODUCED, CONSTRUCTED BY THE PEOPLE IN THE COURSE OF COLLECTIVE LIFE, HISTORICALLY ACCUMULATED AND SEDIMENTED IN TRADITION. COLLECTIVE LIFE HAS VARIOUS SCOPE; IT IS CARRIED OUT IN FAMILIES, GROUPS, LOCAL COMMUNITIES, NATIONS, GLOBAL SOCIETY. ALL THOSE CONTEXTS, OR SETTINGS HAVE CULTURE-GENERATING POTENTIALS. THERE ARE QUITE IDIOSYNCRATIC GROUP CULTURES (E.G. PROFESSIONAL SOLDIERS), REGIONAL CULTURES (E.G. MOUNTAINEERS), DISTINCT NATIONAL CULTURES (ESKIMO, ITALIAN, GERMANS), CULTURES OF THE EMPIRES (ROMAN, AZTEC), EMERGING GLOBAL CULTURE (MOST OBVIOUS IN THE AREA OF CONSUMER PATTERNS). IN THE 20TH CENTURY, IN EUROPE, WE ENCOUNTER ANOTHER PECULIAR CULTURE-GENERATING SETTING OF VAST SCOPE: THE COMMUNIST BLOC (PERHAPS THE CLOSEST HISTORICAL ANALOGY WOULD BE THE CULTURE OF THE EMPIRE). IMPOSING SIMILAR INSTITUTIONAL AND ORGANIZATIONAL FORMS, SIMILAR LIFE-WAYS, SIMILAR IDEOLOGIES ON A NUMBER OF NATION-STATES OF EASTERN AND CENTRAL EUROPA, AND ENFORCING THEM FOR SEVERAL GENERATIONS, THE COMMUNIST SYSTEM SUCCEEDED IN CREATING A COMMON CULTURAL FRAMEWORK, OVER AND ABOVE DISTINCT NATIONAL CULTURE, AND RELATIVELY ISOLATED FROM WIDER GLOBAL CULTURE: THE UNIQUE SYNDROM OF VALUES, RULES, NORMS, CODES, STANDARDS TYPICAL FOR THE BLOC AS A WHOLE, THE BLOC CULTURE. EVEN THOUGH THERE WAS NATIONAL VARIETIES IN THE STYLE IN WHICH THOSE CULTURAL PRECEPTS WERE IMPLEMENTED (DDR WAS NOT THE SAME AS CZECHOSLOVAKIA ETC.) THERE WAS ALSO FUNDAMENTAL, UNDERLYING COMMONALITIES. LIFE UNDER COMMUNISM HAS PRODUCED UNIQUE LEGACY, LASTING CULTURAL SYNDROMS."

127. Sztompka, Piotr: "Civilizational Incompetence: The Trap of Post-Communist Societies", side 87

OG

"CULTURE IS NOT A MONOLITH, BUT RATHER A COMPLEX, MULTI-DIMENSIONAL AND HETEROGENEOUS ENTITY, AND(..). VARIOUS GROUPS WITHIN THE SAME SOCIETY IS UNEVENLY IMMERSSED IN COMMON CULTURE. THUS, TO BEGIN WITH, MULTIPLE CULTURES COEXIST, OVERLAP AT THE SAME HISTORICAL TIME, AND INDIVIDUALS ARE REACHED BY A VARIETY OF CULTURAL PRESSURES. SOME - USUALLY THE STRONGEST INFLUENCES - DERIVE FROM LOCAL CULTURES, OF THEIR GROUP, COMMUNITY, NATION. BUT SOME DERIVE FROM WIDER CULTURES, REGIONAL OR GLOBAL. AS WE REMEMBER THE CULTURE OF REAL SOCIALISME, "BLOC CULTURE" IS LOCATED IN-BETWEEN, IT IS OF INTERMEDIATE SCOPE. AND THIS MEANS THAT TOGETHER WITH ITS OPPRESSIVE IMPACT, THE MEMBERS OF SOCIALIST SOCIETIES, OR PRESENTLY FORMER SOCIALIST SOCIETIES, ARE FACED WITH THE IMPACT OF BOTH THEIR LOCAL CULTURES OF A SMALLER SCOPE, E.G. NATIONAL, REGIONAL, AND THE GLOBAL CULTURE OF MODERNITY, ARTICULATED IN THE CORE SOCIETIES OF THE DEVELOPED WEST.....(..)..EVEN BEFORE THE ANTI-COMMUNIST REVOLUTION, WHEN SOCIALIST SOCIETIES WERE RELATIVELY ISOLATED FROM THE GLOBAL CULTURE (THROUGH NEVER COMPLETELY CLOSED), THE STRENGTH OF NATIONAL TRADITIONS WEAKENING THE SOCIALIST CULTURE FROM WITHIN, EXPLAINS WHY SOME OF THE EASTERN AND CENTRAL EUROPEAN SOCIETIES WERE MORE LIBERAL, AND LESS SOVIETIZED THAN OTHER (POLAND AND HUNGARY WOULD BE GOOD CASES).

MEN NÅR SZTOMPKA SKAL UDTALE SIG OM DEN VESTLIGE ELLER GLOBALE MODERNISERING, SÅ FORSVINDER HANS VIDEN OM, AT KULTUREL UDVIKLING ER NOGET NUANCERET, KONFLIKTFYLDT OG KOMPLEKST, HETEROGENT OG FLERDIMENSIONALT TILSYNELADENDE. SÅ ER DER EN TENDENS TIL, AT DET HØJE ABSTRAKTIONSNIVEAU BLIVER TIL GENERALISERINGER.

FØRST OG FREMMEST TALER SZTOMPKA OM FÆNOMENET "AUTENTISK MODERNITET" I MODSÆTNING TIL PLANØKONOMIENS "FALSKE MODERNITET": .

"BUT THE VICIOUS IRONY OF HISTORY WORKS AGAIN: INSTEAD OF REACHING AUTHENTIC MODERNITY, WE PLUNGE INTO ECONOMIC CRISIS, SOCIAL CHAOS....."

OG

"THERE IS THE PARADOX: FORCED CREATION OF TANGIBLE MODERNITY (AT LAST IN SOME DOMAINS, AND TO SOME DEGREE) WAS ACCOMPANIED BY THE DESTRUCTION OF INTANGIBLE CULTURAL ISSUE, INDISPENSABLE FOR EFFECTIVE AND AUTHENTIC MODERNITY FOR THE BENEFIT OF THE PEOPLE, FOR THEIR OWN FULL

128. ibid. side 92

129. ibid. side 88

ENJOYMENT OF MODERNITY"

ALLE BESVÆRGELSER TIL TRODS FINDES DER ALTSÅ **EEN ENKELT RIGTIG OPSKRIFT** PÅ DET MODERNE, HVILKET GØR DET MULIGT AT UDSKILLE EVT. FALSKE UDGAVER. MODERNISERINGEN BEVÆGER SIG OGSÅ I **EEN BESTEMT, PÅ FORHÅND GIVET RETNING**, HVILKET GØR DET RELEVANT AT TALE OM UDVIKLEDE OG UNDERUDVIKLEDE SAMFUND. (AT MODERNISERINGS-PROCESSEN I SIG SELV F.EKS. KUNNE INDEBÆRE EN **POLARISERING** MELLEM REGIONER, DER STAGNERER ØKONOMISK OG EVT. AFFOLKES, OG REGIONER, DER EKSPANDERER, ER IKKE MED I BILLEDET HER.):

"AND THE RATIONALE OF BOTH COMMUNIST AND POST-COMMUNIST PROJECTS DERIVES FROM THIS HISTORICAL PREDICAMENT. THEY WERE BOTH ATTEMPTS AT EMANCIPATION, AT ESCAPING THE PERIPHERY; THEY WERE EFFORTS TO BRIDGE THE GAP BETWEEN THE MOST DEVELOPED AND THE BACKWARD, UNDERDEVELOPED SOCIETIES.

PÅ DENNE MÅDE BLIVER DEN VESTLIGE ELLER GLOBALE MODERNISERINGS-PROCESSEN, SOM UDVIKLINGEN I ØST SAMMENLIGNES MED, - UANSET ALLE FORBEHOLD - TIL EN **ENTYDIGT OG LINEÆRT** PROCES. BILLEDET AF DEN "CIVILISATORISKE KOMPETENCE", DER SKULLE VÆRE RESULTATET AF EN HISTORISK TILPASNING TIL MODERNITETEN, BLIVER PÅ SAMME VIS SÅ **ENTYDIG POSITIVT**, AT DET HVERKEN GIVER INDTRYK AF ET FAKTISK KENDSKAB TIL DEN VESTLIGE KULTURS HISTORISKE UDVIKLING ELLER TIL DE PROBLEMSTILLINGER, DER KNYTTER SIG TIL DE MODERNE, VESTLIGE DEMOKRATIER. (MEN SOM SZTOMPKA SELV SIGER: "ENHVER KRITIK AF VESTEN - SELV DEN, DER STAMMEDE FRA INTERNE KILDER - BLEV SET PÅ MED MISTÆNKSOMHED OG BETRAGTET SOM PROPAGANDA."):

"FOUR SUBSTANTIVE SUB-CATEGORIES OF CIVILISATIONAL COMPETENCE COINCIDE WITH FOUR MAIN AREAS OF MODERN, DEVELOPED SOCIETY FOR WHICH THEY ARE IMMEDIATELY RELEVANT: ECONOMY, POLITY, SOCIAL CONSCIOUSNESS AND EVERYDAY LIFE. FIRST THERE IS THE ENTERPRISE CULTURE INDISPENSABLE FOR PARTICIPATION IN MARKET ECONOMY. SOME OF ITS COMPONENTS INCLUDE: INNOVATIVE PUSH, ACHIEVEMENT ORIENTATION, INDIVIDUALISTIC COMPETITIVENESS, RATIONAL CALCULATION AND THE LIKE ..(..). CIVIC CULTURE (...): POLITICAL ACTIVISM, READINESS TO PARTICIPATE, CONCERN WITH PUBLIC ISSUES, RULE OF LAW, DISCIPLINE, RESPECT FOR OPPONENTS, COMPLIANCE WITH THE MAJORITY AND THE LIKE..(..). DISCURSIVE CULTURE (...): TOLERANCE, OPENMINDEDNESS, ACCEPTANCE OF DIVERSITY AND PLURALISM, SCEPTICISM, CRITICISM AND THE LIKE..(..). EVERYDAY CULTURE (...): NEATNESS, CLEANLINESS, ORDERLINESS, PUNCTUALITY, BODY CARE, FITNESS, FACILITY TO HANDLE MECHANICAL DEVICES AND THE LIKE.

130. ibid side 88

131. ibid. side 88

132 ibid. side 88-89

DETTE BILLEDE ER IKKE EN NUANCERET BESKRIVELSE AF RESULTATET AF EN HISTORISKE UDVIKLING.

DETTE ER EN BESKRIVELSE AF ET **IDEAL**. ET IDEAL, DER OVERHOLDER DET 6. BUD I DEN "REALISEREDE SOCIALISMES DISKURS", SOM SZTOMPKA BESKRIVER DEN. NEMLIG BUDET OM UKRITISK AT GLORIFICERE DEN VESTLIGE LEVEVIS OG BEHANDLE VESTEN PÅ EN UDDIFFERENTIERET, STEREOTYP MÅDE SOM SYNONYM FOR FRIHED, SOCIAL SIKKERHED OG ALT, HVAD MAN ELLERS KAN FORESTILLE SIG AF POSITIVT".

DET VED SZTOMPKA OGSÅ GODT. PÅ ET PLAN:

"OF COURSE, EVEN IN MODERN WESTERN DEMOCRATIES, NONE OF ITS DIMENSIONS HAS BEEN FULLY AND UNEXCEPTIONALLY REALIZED. LARGER AND SMALLER ENCLAVES OF QUITE OPPOSITE VALUES, HABITS AND PATTERNS ARE OBVIOUSLY VISIBLE, IN ECONOMIC, POLITICAL AND EVERYDAY LIFE. AND THE TWENTIETH CENTURY HAS WITNESSED QUITE LONG PERIODS OF GROSS VIOLATION OF CIVILIZATIONAL RULES (E.G. IN FASCIST OR AUTOCRATIC REGIMES).

MEN PÅ ET ANDET PLAN FASTHOLDER HAN DET **IDEALISEREDE BILLEDE** AF DEN VESTLIGE CIVILISATION SOM DET **SAMMENLIGNINGSGRUNDLAG**, HVORUDFRA HAN KRITISERER DEN "REALISEREDE SOCIALISME". HELT KONKRET KOMMER SAMMENLIGNINGEN I STAND VIA FØLGENDE MANØVRE, DER FALDER I UMIDDELBAR FORLÆNGELSE AF OVENSTÅENDE CITAT:

"BUT IN PERIPHERIC SOCIETIES OF EASTERN AND CENTRAL EUROPE THE CIVILIZATIONAL COMPETENCE HAS NEVER HAD THE CHANCE TO EVOLVE. IT WAS CLEARLY UNDEVELOPED WHEN THESE SOCIETIES STARTED ON THE ROAD TOWARDS COMMUNIST "FAKE" MODERNIZATION. THE DECADES OF REAL SOCIALISM NOT ONLY BLOCKED THE APPEARANCE OF CIVILIZATIONAL COMPETENCE, BUT IN MANY WAYS HELPED TO SHAPE CONTRARY CULTURAL SYNDROM - CIVILIZATIONAL INCOMPETENCE.

DET ER JO DEN RENE ERASMUS-MONTANUS LOGIK! FORDI VEST NOGEN GANGE LEVER OP TIL DE DEMOKRATISKE IDEALER, OG ØST ALDRIG GØR DET, ER DET RELEVANT AT BESKRIVE FORSKELLEN MELLEM VEST OG ØST SOM FORSKELLEN MELLEM DEMOKRATI OG ANTI-DEMOKRATI! HERMED LEGITIMERES, AT ØST MÅLES MED EN MÅLESTOK, DER ER DANNET PÅ BAGGRUND AF ET IDEALBILLEDE AF VEST! ET IDEALBILLEDE, DER MÅSKE I VIRKELIGHEDEN ER SKABT I DEN ØSTLIGE FANTASI, OG SOM IKKE NØDVENDIGVIS STEMME MED DEN VESTLIGE FORSKNING, SZTOMPKA REFERERER TIL.

5.2.7 LÅN FRA VESTEN:

FOR AT KUNNE OPSTILLE SIN TEORI OM MODERNISERING OG MODERNITET TRÆKKER SZTOMPKA PÅ EN LANG RÆKKE, NYERE VESTLIGE FORFATTERE. HERUNDER SOM NÆVNT NORBERT ELIAS, HABERMAS OG BOURDIEU. HERVED TAGER HAN DISSE FORFATTERE TIL INDTÆGT FOR DET FORENKLEDE

133. ibid. side 89

134. ibid side 89

BILLEDE AF ENTYDIG LINEÆR MODERNISERING OG ENTYDIG POSITIV MODERNITET - DVS. HAN TAGER DEM TIL INDTÆGT FOR EN KLART UDVIKLINGSOPTIMISTISK TANKEGANG - , SOM DET ER **TVIVLSOMT, HVORVIDT DER ER BELÆG FOR** I DERES FORFATTERSKABER.

INSPIRATIONEN BAG SZTOMPKAS TEORIDANNELSE ER GANSKE VIST HENTET FRA SOCIOLOGEN, ALEXIS TOCQUEVILLES AFHANDLING OM DEMOKRATI I AMERIKA FRA 1945, OG SÅDAN SOM SZTOMPKA BESKRIVER DET, SÅ ER DER HOS TOCQUEVILLE FULD DÆKNING FOR DEN TILTRO TIL DE VESTLIGE SAMFUNDSSYSTEMER, SOM SZTOMPKA FØRER TIL MARKEDS. TOCQUEVILLE GÅR F.EKS. UD FRA SOM ET FAKTUM, AT DEMOKRATIET I USA ER ETABLERET SOM SUCCES - DVS. IKKE KUN SOM POLITISK STRUKTUR OG POLITISKE IDEALER, MEN SOM LEVET REALITET - OG HAN ANSER BEFOLKNINGENS FAKTISKE, MORALSKE OG INTELLEKTUELLE TILSTAND FOR AT VÆRE EN AF DE VIGTIGSTE ÅRSAGER TIL DENNE SUCCES:

"THE MANNERS OF THE PEOPLE MAY BE CONSIDERED AS ONE OF THE GREAT GENERAL CAUSES TO WHICH THE MAINTENANCE OF A DEMOCRATIC REPUBLIC IN THE UNITED STATES ARE ATTRIBUTABLE. I HERE USE THE WORD CUSTOMS WITH THE MEANING WHICH THE ANCIENTS ATTACHED TO THE WORD...(...). I COMPRISE UNDER THIS TERM, THEREFORE, THE WHOLE MORAL AND INTELLECTUAL CONDITION OF THE PEOPLE."

MEN MANGE AF DE ANDRE FORFATTERE, SZTOMPKA HENVISER TIL, DELER IKKE DENNE TILLID TIL VERDENS UDVIKLING OG DE VESTLIGE SYSTEMER.

NORBERT ELIAS HENVISER SZTOMPKA F.EKS. TIL, NÅR HAN SKAL BESKRIVE DEN HISTORISKE TILPASNING TIL MODERNITETEN, SOM SIDEN MIDDELALDEREN LANGSOMT HAR UDVIKLET SIG I DE VESTLIGE SAMFUND. DET ER DENNE TILPASNING TIL MODERNITETEN, SOM SZTOMPKA DEFINERER SOM UDVIKLINGEN AF "CIVILISATORISK KOMPETENCE", OG SOM HAN SER SOM NOGET ENTYDIGT OG ENTYDIGT POSITIVT. MEN SÅDAN SOM ELIAS BESKRIVER DEN VESTLIGE, KULTURELLE UDVIKLING SIDEN RENÆSSANCEN, SÅ ER CIVILISATIONSPROCESSEN FØRST OG FREMMEST KARAKTERISERET VED AT VÆRE EN TRANSFORMATION FRA EKSTERN KONTROL OG KONFLIKTLØSNING - YDRE STYRING - TIL INTERN SELVKONTROL OG KONFLIKTFORVALTNING - INDRE STYRING. EN TRANSFORMATION, DER ER ET RESULTAT AF OG EN FORUDSÆTNING FOR DEN **INDIVIDUALISERING**, DER FØLGER MED OPLØSNINGEN AF DE TRADITIONELLE, FEUDALE LIVSSAMMENHÆNGE: FAMILIE-, SLÆGTS- OG LANDSBYSAMFUNDET OG MED ETABLERINGEN AF DE INDUSTRIALISEREDE SAMFUNDS URBANE LIVSFORMER. DENNE PROCES ER FOR ELIAS KOMPLEKS OG ALT ANDET END KONFLIKTFRI. DVS. DEN KAN FORME SIG PÅ MEGET FORSKELLIG VIS - ALT EFTER UDGANGSPUNKT, MED- OG MODSPIL -, OG DEN BETYDER IKKE OPLØSNINGEN AF SOCIAL KONTROL OG SOCIALE KONFLIKTER, MEN **INTERNALISERING** AF ET MØNSTER FOR KONFLIKTLØSNING, DER F.EKS. KOMMER TIL UDTRYK VIA DISCIPLINERING AF KROPPEN OG FØRSØG PÅ ORGANISERING AF HVERDAGSLIVET I FORHOLD TIL DEN (VESTLIGE/TEKNISKE) RATIONALITETS PRINCIPPER. HVORDAN ELIAS VURDERER DENNE PROCES

135. Tocqueville, A. de: "Democracy in America", Vol I og II, New York 1945

136. *ibid.* vol I s. 12

ER HELLER IKKE ENTYDIGT - HAN BESKRIVER DEN FØRST OG FREMMEST - MEN ANTAGELIG VIL HAN VÆRE ENIG MED FREUD, NÅR DENNE TALER OM "KULTURENS BYRDE". DVS. OM DEN NØDVENDIGE, MEN BELASTENDE DRIFTSKONTROL, DER ER FORUDSÆTNINGEN FOR DET CIVILISEREDE LIVS KONFLIKTLØSNINGER, MEN SOM FORÅRSAGER EN INDRE KAMP, HVOR "DET STAKKELS LILLE JEG" PRESSES AF DRIFTERNE, TYNGES AF OVER-JEGET OG SLÅS TILBAGE AF OMVERDENEN. (I DET HELE TAGET BESKRIVER FREUD "INDERSIDEN" - DVS. DE INDREPSYKISKE OG INTERPERSONELLE KONSEKVENSER - AF DEN KULTURELLE UDVIKLING, DER KNYTTER SIG TIL ETABLERINGEN AF DEN VESTLIGE CIVILISATION, OG HVIS "YDERSIDE" - FORANDRINGERNE I LIVSMÅDER OG SOCIALE LØSNINGSMODELLER - ELIAS ER KONCENTRERET OM AT BESKRIVE).

JÜRGEN HABERMAS BLIVER TRUKKET IND PÅ BANEN I BESKRIVELSEN AF DEN "DISKURSIVE KULTUR", DER I FØLGE SZTOMPKA ER EN DEL AF DEN "CIVILISATORISKE KOMPETENCE". DET ER HABERMAS, DER FIGURERER SOM REFERENCE, HVOR SZTOMPKA BESKRIVER DEN SAMTALEKULTUR, DER ER UOMGÅENGELIG FOR DELTAGELSE I DET FRIE INTELLEKTUELT FLOW, OG SOM INKLUDERER ELEMENTER SOM TOLERANCE, ÅBENHED, ACCEPT AF FORSKELLE OG PLURALISME, SKEPTICISME OG KRITISK STILLINGTAGEN. EN SAMTALEKULTUR, DER I FØLGE SZTOMPKA HAR UDVIKLET SIG, OG SOM UDGØR FUNDAMENTET FOR DE FUNGERENDE VESTLIGE DEMOKRATIER. ET BLIK PÅ LITTERATURLISTEN KAN BEKRÆFTE FORNEMMELSEN AF, AT HER ER DET HABERMAS' TEORI OM KOMMUNIKATIV HANDLEN, SZTOMPKA HER REFERERER TIL. SZTOMPKA TAGER ALTSÅ "DEN HERREDØMMEFRI KOMMUNIKATION" - ET **IDEAL** ELLER EN **UTOPI**, HABERMAS OPSTILLER SOM EN **KRITIK** AF DEN OFFENTLIGE, POLITISKE OG VIDENSKABELIGE DEBAT I DE VESTLIGE SAMFUND - OG TAGER DEN TIL INDTÆGT SOM EN BESKRIVELSE AF TINGENES FAKTISKE TILSTAND. TILGÆNGELD FORBIGÅR SZTOMPKA HABERMAS' POINTE OM, HVORDAN UDVIKLINGEN AF DET MODERNE INDEBÆRER EN **OPSPLITNING** ELLER **UDDIFFERENTIERING** AF SAMFUNDET I TILSYNELADENDE ADSKILTE SFÆRER ELLER VERDENER, DER FUNGERER I FORHOLD TIL HVER SIN FORM FOR RATIONALE. EN UDSPLITNING/UDDIFFERENTIERING, DER DOG FØLGES AF EN NY **INSTITUTIONALISERING**, HVORIGENNEM LIVSVERDENEN - HVIS MEDIE IFØLGE HABERMAS **ER** DEN KOMMUNIKATIVE HANDLEN - UNDERLÆGGES SYSTEMVERDENEN (DE ØKONOMISKE OG ADMINISTRATIVE SYSTEMER) OG KOLONIALISERES AF DISSE SYSTEMERS STYRINGSMEDIER, PENGE OG MAGT. DENNE POINTE KUNNE ELLERS SYNES RELEVANT NOK TIL AT BESKRIVE, HVORDAN OVERGANGSPROCESSEN I ØST F.EKS. INDEBÆRER EN FORANDRING AF FORHOLDET MELLEM ARBEJDE OG FRITID, DVS. EN SKARPERE OPSPLITNING MELLEM ERHVERVSARBEJDE OG "ANDRE AKTIVITETER I ARBEJDSSTIDEN" - INDKØB, SAMTALE, AFSLAPNING - OG EN EFFEKTIVISERING AF SELVE ARBEJDS-PROCESSEN, HERUNDER EN TIDSMÆSSIG OPSTRAMNING. HVAD ANGÅR EN VURDERING AF MODERNITETEN KAN HABERMAS HELLER IKKE TAGES TIL INDTÆGT FOR DET ENTYDIGT POSITIVE. HABERMAS' TEORIER ER SOM SAGT EN KRITIK AF MODERNISERINGENS KONSEKVENSER, MEN HAN FASTHOLDER DOG SAMTIDIG, AT DET NETOP ER DENNE MODERNISERINGS-

137. Elias, Norbert: "Über den Prozess der Zivilisation. Soziogenetische und Psykogenetische Untersuchungen", I + II, Frankfurt a.m. 1980. Matthiesen, Søren: "Civilisationskritik og kulturteori", Arkona, Århus 1983

138. Habermas, J: "Theory of Communicative Action", Boston: Beacon 1984 og 1987

PROCES, DER GØR EN KRITISK POSITION MULIGT. DVS. F.EKS. GØR DET MULIGT AT FORMULERE EN UTOPI SOM "DEN HERREDØMMEFRI KOMMUNIKATION". EN TESE, SOM OPLØSNINGEN AF DEN KOMMUNISTISKE ØSTBLOK KUN KAN BEKRÆFTE

PIERRE BOURDIEU BLIVER BRUGT AF SZTOMPKA, SOM EEN AF DE TEORETIKERE, DER SKAL FUNGERE SOM BELÆG FOR IDEEN OM DEN NØDVENDIGE "MORAL INFRASTRUCTURE OF CIVIL SOCIETY" (ALIAS "DEN CIVILISATORISKE KOMPETENCE"), SOM SZTOMPKA PARALLELISERER MED BOURDIEUS HABITUS-BEGREB. MEN OGSÅ BOURDIEU ER VANSKELIG AT TAGE TIL INDTÆGT FOR EN FORSTÅELSE AF MODERNITETEN SOM EN ENKEL OG ENTYDGT POSITIV PROCES. FOR BOURDIEU ER KULTUREL FORANDRING TVÆRTIMOD BESTEMT AF DOMINANSEN PÅ DEN KAMPPLADS, DER UDGØRES AF RELATIONEN MELLEM DE FORSKELLIGE KLASSER. (KLASSEBEGREBET ER HER BREDT FORSTÅET, BOURDIEU TALER IKKE KUN OM ØKONOMISK KAPITAL, MEN OGSÅ OM KAPITAL BESTEMT AF MAGT OG ANDRE RESSOURCER, F.EKS. KULTUREL KAPITAL). NÅR BOURDIEU F.EKS. TALER OM ÆSTETIK OG ÆSTETISKE VALG, SÅ ER DET HANS POINTE, AT SMAGEN FOR NOGET BESTEMT - ELLER RETTERE AFSMAGEN FOR NOGET ANDET - HÆNGER SAMMEN MED KAMPEN OM STATUS OG DOMINANS. GENNEM AT AFGRÆNSE SIG FRA DET IKKE ØNSKVÆRDIGE ER DET MULIGT AT FORSVARE/FORBEDRE SIN SOCIALE POSITION. SMAGEN RELATERER SIG SÅLEDES TIL ET MØNSTER, EN STRUKTUR, EN MARKERING AF SOCIALE RELATIONER, OG HABITUS-BEGREBET BETEGNER I DENNE SAMMENHÆNG "DET UVALGTE PRINCIP" BAG INDIVIDERS OG GRUPPERS VALG. FOR BOURDIEU ER KULTUREL FORANDRING ALTSÅ NOGET YDERST **KONFLIKTFYLDT**, DER RUMMER MANGFOLDIGE FORVANDLINGSMULIGHEDER ALT EFTER DE HISTORISKE OG AKTUELLE **MAGTFORHOLD**, OG VURDERINGEN AF EN KULTUREL TILSTAND SOM POSITIV ELLER NEGATIV VIL ALTID AFHÆNGE AF DEN **INTERESSEBESTEMTE** SYNSVINKEL. HABITUS-BEGREBET HAR SÅLEDES IKKE NOGET AT GØRE MED ET SAMFUNDS KOLLEKTIVE KONCENSUS OM AT FØLGE BESTEMTE "DEMOKRATISKE SPILLEREGLER", SÅDAN SOM SZTOMPKA FREMSTILLER "DEN CIVILISATORISKE KOMPETENCE. TVÆRTIMOD. MEN NÅR NU SZTOMPKA SELV INSISTERER PÅ AT FÅ BOURDIEU TRUKKET MED IND I DISKUSSIONEN, SÅ ER DET SVÆRT AT LADE VÆRE MED AT FÅ DEN "BOURDIEUSKE" IDÉ, AT SZTOMPKAS - OG ANDRE ØSTEUPØRÆRES - INSISTEREN PÅ, AT DEN VESTLIGE KULTUR SMAGER GODT, SIMPELTHEN ER ET INTERESSEBESTEMT FORSØG AT AFGRÆNSE SIG FRA DEN NU TILSYNELADENDE SÅ MAGTESLØSE ØSTBLOK.

5.3 PERSPEKTIVERING

5.3.1 FORSKELLE OG LIGHEDER:

FORHOLDET MELLEM DEN ØSTLIGE KULTUR I ØST- OG CENTRALEUROPA OG DEN VESTLIGE KULTUR I VESTEUPØRÆRES OG USA KAN - SOM DET FREMGÅR - ANALYSERES FRA MANGE VINKLER:

MAN KAN FOKUSERE PÅ **LIGHEDERNE**. PÅ DET FORHOLD, AT HER ER TALE

139. Habermas, Jürgen: "Borgerlig offentlighed", Kbh. 1980, Nørager Troels: "Hovedlinjer i Habermas' seneste forfatterskab - Samtalens Fornuft", Rosinante 1987 og "System og Livsverden - Habermas' konstruktion af det moderne", Anis 1993

140 Bourdieu, Pierre: "Distinctions - A social Critique of the Judgement of Taste", London 84

OM INDUSTRIALISEREDE OG URBANISEREDE SAMFUND, DER ALLE REPRÆSENTERER DELE AF DEN SAMME EUROPÆISKE TRADITION. SÅDAN ARBEJDER BOYCKO, SHILLER OG KOBOROV SOM DE ENESTE AF DE TEORETIKERE, DER ER PRÆSENTERET HER. SELVOM MAN BAG DE ØVRIGES HØJLYDTE AFSTANDTAGEN FRA AL PLANKULTURENS VÆSEN OG UVÆSEN SAGTENS KAN HØRE ØNSKET OM AT FINDE HJEM TIL DET EUROPA, DE ANSER FOR AT VÆRE DERES RETTE KULTURELLE ELEMENT. (DET HAVDE OGSÅ VÆRE MERE OPLAGT AT FOKUSERE PÅ DE KULTURELLE FÆLLESTRÆK I EUROPA I EN ANDEN KOMPARATION END MELLEM ØST OG VEST. F.EKS. I EN SAMMENLIGNING MELLEM EUROPÆISK KULTUR OG DET, SOM SZTOMPA KALDER "ASIEN". SÅ IRONISK NOK ER DET ØNSKET OM AT FORENE EUROPA, DER FREMPROVOKERER OPMÆRKSOMHEDEN PÅ DE EUROPÆISKE FORSKELLE.)

MAN KAN OGSÅ FOKUSERE PÅ **FORSKELLENE**. PÅ DET, DER ADSKILLER DEN ØSTLIGE OG DEN VESTLIGE KULTUR. SÅDAN GØR ALLE DE ØVRIGE TEORETIKERE, DER ER DISKUTERET HER. MEN DE GØR DET PÅ FORSKELLIG VIS.

EN FREMGANGSMÅDE ER AT FOKUSERE PÅ DE **ABSOLUTE FORSKELLE**. DVS. AT SE FORHOLDET MELLEM ØST OG VEST SOM UDTRYK FOR **KVALITATIVE FORSKELLE**. ET SÅDANT PERSPEKTIV VIL F.EKS. LÆGGE VÆGT PÅ DE **ØKONOMISKE OG ORGANISATORISKE FORSKELLE** MELLEM DE PLAN- OG TOPSTYREDE, KOMMUNISTISKE SAMFUND I ØST OG DE MARKEDS- OG KONKURRENCEBASEREDE, DEMOKRATISKE SAMFUND I VEST. SÅDAN ANALYSERER F.EKS. HANKISS OG YEGERE.

EN ANDEN FREMGANGSMÅDE ER AT FOLUSERE PÅ DE **RELATIVE FORSKELLE** - ELLER LIGHEDER, OM MAN VIL. DVS. AT SE FORHOLDET MELLEM ØST OG VEST SOM ET SPØRGSMÅL OM **KVANTITATIVE**, MEN IKKE KVALITATIVE **FORSKELLE**. DETTE PERSPEKTIV VIL F.EKS. LÆGGE VÆGT PÅ **MODERNISERINGS"GRADEN"**, DVS. PÅ DE FORSKELLIGE GRADER AF RATIONALISERING OG EFFEKTIVISERING I HENHOLDSVIS ØST OG VEST. SÅDAN ANALYSERER KORNAI OG TIL DELS KOSTERA & OBLOJ, OG ET SÅDAN PERSPEKTIV ANLÆGGER SZTOMPKA, NÅR HAN TALER OM, AT DE ØSTLIGE SAMFUND ER UNDERUDVIKLEDE I FORHOLD TIL DE HØJTMODERNISEREDE SAMFUND I VEST.

MEN DISSE SYNSVINKLER UDELUKKER IKKE NØDVENDIGVIS HINANDEN. MAN KUNNE - I BEDSTE EUROPÆISKE STIL - FORSØGE AT INTEGRERE DEM, DVS. SE PÅ **BÅDE LIGHEDER OG FORSKELLE** MELLEM ØST OG VEST. SZTOMPA NÆRMER SIG FAKTISK ET SÅDANT INTEGRERET PERSPEKTIV, NÅR HAN BETRAGTER DEN ØSTLIGE OG DEN VESTLIGE SAMFUNDSMODEL SOM **TO FORSKELLIGE - OG IKKE LIGE EFFEKTIVE - MÅDER AT ORGANISERE INDUSTRIALISERINGS- OG MODERNISERINGSPROCESSEN PÅ**.

5.3.2 MODERNISERING I ØST OG VEST:

HVIS MAN OPSUMMERER DE POINTER, SOM SZTOMPKA KOMMER FREM TIL, SAMT DE POINTER, HAN **KUNNE** VÆRE KOMMET FREM TIL, HVIS HAN KONSEKVENT HAVDE FORFULGT DE TEORETISKE LINJER, HOS DE MODERNISERINGSTEORETIKERE, HAN REFERERER TIL, SÅ KUNNE HANS/EN TEORI OM MODERNISERING OG MODERNITET I DEN TIDLIGERE ØSTBLOK HAVE RUMMET FØLGENDE PUNKTER:

141. En konstruktion med 3 eksempler, hvoraf det sidste er det bedste, er jo en velkendt argumentatorisk (demagogisk) manøvre inden for europæisk, filosofisk og litterær tradition (tese/antitese/syntese, alle gode gange tre, osv..)

1.

A. MODERNISERINGSPROCESSEN INDEBÆRER, AT DEN (TEKNISKE) RATIONALITET BLIVER ORGANISATIONSPRINCIP FOR:

- **DET ØKONOMISKE LIV**, HERUNDER PRODUKTIONEN OG TEKNOLOGIUDVIKLINGEN.
- **DET POLITISKE LIV**, HERUNDER ADMINISTRATIONEN OG DEN OFFENTLIGE DISKURS.
- **DET KULTURELLE LIV**, HERUNDER DAGLIGLIVET OG DE MENNESKELIGE RELATIONER.

MARKEDET OG PROFITMOTIVET (DVS. DEN DECENTRALE ØKONOMISKE NØDVENDIGHED/MULIGHED) HAR VIST SIG AT VÆRE MERE EFFEKTIV SOM MOTOR FOR DENNE RATIONALISERINGS- OG EFFEKTIVISERINGSPROCES END DEN CENTRALISEREDE, POLITISKE PLANLÆGNING.

B. DET BETYDER FOR DET FØRSTE, AT DER EKSISTEREDE EN MODSÆTNING MELLEM PÅ DEN ENE SIDE DET KOMMUNISTISKE PROJEKTS INTENTIONER OM AT SKABE ET SAMFUND, DER VAR MERE RATIONELT - FORNUFTIGT OG VELPLANLAGT - , END DE VESTLIGE, OG PÅ DEN ANDEN SIDE REALITETERNE I DE SOCIALISTISKE LANDE.

DET BETYDER FOR DET ANDET, AT HVIS MAN I DAG SAMMENLIGNER ØST OG VEST, SÅ VIL ØST - ALT ANDET LIGE - VÆRE MINDRE PRÆGET AF EN GENNEMGRIBENDE RATIONALISERING OG EFFEKTIVISERING END VEST.

2.

A. DEN KONKRETE MODERNISERINGSPROCES I ET GIVET **LOKALOMRÅDE** (F.EKS. EN NATION ELLER REGION) VIL ALTID VÆRE KONFLIKTFYLDT OG KOMPLICERET, FORDI DEN FREMKOMMER VIA MØDET MELLEM PÅ DEN ENE SIDE DEN GENERELLE MODERNISERINGSSTRØM OG PÅ DEN ANDEN SIDE MED- OG MODSPILLET FRA DEN SPECIELLE KULTURELLE OG SAMFUNDSMÆSSIGE SITUATION I DET PÅGÆLDENDE OMRÅDE. DVS. DEN KONKRETE MODERNISERING MEDFØRER EN "TREDJE VIRKELIGHED", DER **HVERKEN** ER IDENTISK MED EN PÅ FORHÅND FASTLAGT UDGAVE AF "DET MODERNE" **ELLER** MED DEN LOKALE TRADITION.

B. DET BETYDER, AT ET GIVET OMRÅDE I ØST MÅ ANALYSERES I FORHOLD TIL MINDST 3 PERIODER:

- **DEN PRÆ-KOMMUNISTISKE PERIODE:** SAMSPILLET MELLEM DEN GENERELLE MODERNISERINGSSTRØM OG DEN LOKALE, KULTURELLE OG SAMFUNDSMÆSSIGE TRADITION. ER OMRÅDET F.EKS. GÅET NÆSTEN DIREKTE FRA EN FEUDAL LANDBRUGSSTRUKTUR TIL KOMMUNISMEN, ELLER DREJER DET SIG OM ET HØJTINDUSTRIALISERET OG MODERNISERET OMRÅDE - EVT. MED EN PARLAMENTARISK, DEMOKRATISK TRADITION - DER SENT ER BLEVET INDLEMME I ØSTBLOKKEN?

- **DEN KOMMUNISTISKE PERIODE:** SAMSPILLET MELLEM DET KOMMUNISTISKE PROJEKT OG DEN LOKALE, KULTURELLE OG SAMFUNDSMÆSSIGE TRADITION. HERUNDER SPØRGSMÅLET OM ETABLERINGEN OG ORGANISERINGEN AF EN **ANTI-KOMMUNISTISK**

BEVÆGELSE.

- **DEN POST-KOMMUNISTISKE PERIODE:** SAMSPILLET MELLEM DEN INTENSIVEREDE MODERNISERINGSPROCES, DER BEFORDRES AF OVERGANGSSITUATIONEN OG DE LOKALE, KULTURELLE OG SAMFUNDSMÆSSIGE TRADITIONER, SÅVEL AF PRÆ-KOMMUNISTISK, SOM AF KOMMUNISTISK OG ANTI-KOMMUNISTISK KARAKTER.

3.

A. SELVOM DEN KONKRETE MODERNISERINGSPROCES ALTID VIL FÅ EN SPECIFIK UDFORMNING ALT EFTER DEN LOKALE TRADITION, SÅ ER DER ALLIGEVEL ET GENERELT MØNSTER, DER KENDETEGNER **MODERNITETEN** - DET MODERNE SAMFUNDS KULTURELLE TILSTAND:

- MODERNITETEN INDEBÆRER EN FORANDRING AF OPFATTELSEN OG FORVALTNINGEN AF FÆNOMENET **TID** I RETNING AF ET STADIG MERE LINEÆRT TIDSBILLEDE.

- MODERNITETEN INDEBÆRER EN FORANDRING AF DAGLIGDAGEN I RETNING AF EN STADIG STØRRE **OPSPLITNING** AF DE TRADITIONELLE LIVSSAMMENHÆNGE OG EN FORANDRING AF DE MENNESKELIGE RELATIONER I RETNING AF EN STADIG STØRRE **INDIVIDUALISERING**.

- MODERNITETEN INDEBÆRER SAMTIDIG (ET ØNSKE OM) EN STADIG STØRRE **INTERNALISERING** AF MORAL OG NORMER OG UDVIKLINGEN AF EN STADIG MERE OMFATTENDE **NY INSTITUTIONALISERING**.

B. DET BETYDER FOR DET FØRSTE, AT DER I ØST EKSISTEREDE EN MODSÆTNING MELLEM PÅ DEN ENE SIDE DE KOMMUNISTISKE INTENTIONER OM AT SKABE "DET NYE SOCIALISTISKE MENNESKE", DER HAVDE GJORT DE KOMMUNISTISKE VÆRDIER TIL SINE EGNE OG VIET SIT LIV TIL "DE NYE INSTITUTIONER", PARTI/STAT/SAMFUND OG PÅ DEN ANDEN SIDE DEN REELLE LOYALITET OVER FOR MERE TRADITIONELLE LIVSSAMMENHÆNGE OG MENNESKELIGE RELATIONER (FAMILIE, VENNER, PRIVATE NETVÆRK). (MODSÆTNINGEN MELLEM DET FØRSTE OG DET ANDET SAMFUND, SOM HANKISS BESKREV DET, ELLER MODSÆTNINGEN MELLEM DET OFFENTLIGE OG DET PRIVATE, SOM SZTOMPKA BESKRIVER DET).

DET BETYDER FOR DET ANDET, AT VEST I RELATIONER MED ØST - ALT ANDET LIGE - VIL MØDE EN KULTUR, DER ER **MINDRE PRÆGET AF TIDSMÆSSIG EFFEKTIVISERING** OG MINDRE **OPSPLITTET OG INDIVIDUALISERET**, END DEN HJEMLIGE. MEN OGSÅ - PARADOKSALT NOK I BETRAGTNING AF DE PLANØKONOMISKE INTENTIONER - EN KULTUR, HVOR DE OFFENTLIGE NORMER ER **MINDRE INTERNALISEREDE**, OG HVOR SAMFUNDET I DET HELE TAGET ER **MINDRE REGULERET OG FORMALISERET**, END HVAD MAN ER VANT TIL HJEMMEFRA.

ELLER BESKREVET MED DEN AMERIKANSKE ANTROPOLOG, EDWARD T. HALLS BEGREBER: EN BEVÆGELSE FRA VEST TIL ØST VIL - ALT ANDET LIGE - INDEBÆRE EN GENEREL BEVÆGELSE FRA EN MERE MONOKRON TIL EN **MERE POLYKRON TIDSOFPATTELSE** OG EN BEVÆGELSE FRA EN MERE LAVKONTEKSTPRÆGET KULTUR **I RETNING AF EN HØJKONTEKSTKULTUR**. DVS. SET MED VESTLIGE ØJNE VIL DEN ØSTLIGE KULTUR BÆRE PRÆG AF, AT DE PERSONLIGE KONTAKTER - FORPLIGTELSENE OVER FOR DE NÆRE RELA-

TIONER OG NETVÆRK - ER MERE CENTRALE END FORPLIGTELSENE I FORHOLD TIL FORMELLE TIDSRISTER, "ANONYME" REGLER OG OFFENTLIG EJENDOM.

142. Inden for den civilisationskritiske tradition, som Sztompka refererer til, er fænomenet tid f.eks. blevet analyseret af Henri Lefebvre. (Som Sztompka dog ikke nævner i sin artikel), (Lefebvre, Henri: "Kritik des Alltagsleben", München 1975). Spørgsmålet om opsplittning/institutionalisering er blevet behandlet af bl.a. Habermas med reference tilbage til Durkheim og Weber og moderniseringens konsekvenser i retning af individualisering/internalisering er blevet analyseret af f.eks. Norbert Elias.

Inden for **det lineære tidsbillede**, som Lefebvre beskriver det, har alle aktiviteter en begyndelse og en slutning, og tiden opfattes som en knap ressource, det gælder om at udnytte bedst muligt. Det vil sige, man prioriterer effektivitet, at nå som meget som muligt på så kort tid som muligt. Man accepterer ikke, at "tingene tager den tid, tingene tager" og at "alting gentager sig", som i et mere cyklisk eller cirkulært tidsbillede. Det bliver derfor centralt at kunne planlægge tidsudnyttelsen så godt som muligt, f.eks. via skemalægning - timemanagement - , hvor hver arbejdsopgave har en afmålt tid, hvilket gør det er muligt at kontrollere arbejdets effektivitet.

Opsplittning betyder i en civilisationskritisk sammenhæng, at samfundslivet og den enkeltes hverdag deles op i adskilte sfærer eller verdener, der fungerer efter hvert sit rationale: Arbejde for sig, transport for sig, familieliv, venskaber og fritidsaktiviteter for sig, evt. politiske aktiviteter for sig osv.. Traditionelle livssammenhænge, hvor f.eks. en familie ikke kun bor, men også arbejder sammen - som på det traditionelle familielandbrug - bliver stadigt sjældnere. **Ny institutionalisering** betyder, at der i kølvandet på opsplittningen opstår nye systemer, hvori dagliglivets aktiviteter organiseres. I industrialiseringens barndom hed disse nye institutioner f.eks. virksomheder, uddannelsesinstitutioner og offentlige transportmidler, hospitaler og fængsler, sportsklubber, boligforeninger og politiske partier. I dagens Danmark suppleres denne form for organisering f.eks. af medlemskab af diverse udvalg og bestyrelser, af kommercielle klubber, af private sygesikringer, pensionskasser og kreditforeninger, af klubber for tilhængere af bestemte sportsgrene og af et utal af interesseorganisationer med kortere eller længere levetid. Denne opsplittning og institutionaliseringsproces er - som f.eks. Foucault har beskrevet det - hverken konfliktfri eller omkostningsfri for de berørte.

Individualisering betyder i denne sammenhæng, at den situation, hvor den enkelte har et relativt fast tilhørsforhold til en gruppe (familie, slægt, vennekreds, arbejdsplads), opløses til fordel for en situation, hvor individet må være fleksibelt, dvs. være stand til at omstille sig, fungere og finde sin identitet i stadig nye sammenhænge, både hvad angår uddannelse, arbejde og familie. **Internalisering** betyder, at gruppekontrollen - den ydre disciplin - løsnes i takt med opløsningen af det faste gruppetilhørsforhold, men at den i stedet må erstattes af "indvendige" normer og regler - selvdisciplin - hvis individet og kulturen skal kunne fungere og være i stand til at løse sine konflikter. Hvor en kultur præget af traditionelle livssammenhænge lægger vægt på spørgsmålet om gruppens ære og på den **skam** og det evt. ønske om hævn, der opstår, hvis denne ære krænkes, så vil et nederlag i den stærkt individualiserede kultur blive betragtet som det enkelte individs egen **skyld**. Dette individualiserings- og internaliseringsproces er - som Freud beskrev det - hverken konfliktfri eller omkostningsfri for det enkelte individ. (I de højtindustrialiserede informationssamfund - de såkaldte post-moderne samfund - hævdes det, at også internaliseringen af normer og værdier - den enkeltes oplevelse af ansvar for sin egen skæbne - opløses

til fordel for en "ny narcissistisk kultur", hvor social accept og status - den enkeltes oplevelse af selvværd fra situation til situation - bliver mere centralt end samfundets moral og etik. (En ny form for skam-kultur). Måske er denne narcissimediskussion bl.a. et udtryk for, at stigende opsplittning og individualisering stiller stadig større krav til det enkelte individ om at kunne styre sig selv og fungere efter stadig skiftende spilleregler. Som det bl.a. opleves i forbindelse med internationaliseringen og de stadig stigende krav om interkulturel kommunikativ kompetance.)

På et mere beskrivende plan end det meget teoretiske, som civilisationskritikerne bevæger sig på, har den amerikanske antropolog Edward T. Hall lanceret begreberne **polykron** versus **monokron tid**, samt karakteriseret kommunikationen inden for, hvad de betegner som henholdsvis **høj-** og **lavkontekstkulturer**. (Hall, Edward T.: "Den skjulte dimension", Nyt Nordisk Forlag 1973, Hall, E.T. and Hall M.R.: "Understanding Cultural Differences", Intercultural Press Inc. USA 1990 og Anne-Marie Søderberg og Anette Villemoes: "Undervejs - Sprog, kultur og kommunikation i den erhvervsproglige medarbejders perspektiv", Samfundslitteratur 1994)

I kulturer præget af en **monokron tidsopfattelse** - den tidsopfattelse, der ligger tættest på forestillingen om lineær tid - prioriterer man at beskæftige sig med en ting ad gangen. Det centrale er sagen, dvs. den aktuelle arbejdsopgave. De personlige relationer ses som forstyrrende elementer eller som noget, der "bare skal fungere". Til gengæld værdsætter man planlægning, præcision og punktlighed højt. I kulturer præget af en **polykron tidsopfattelse** er man gerne i gang med flere sideløbende aktiviteter og forholder sig gerne til flere (grupper af) mennesker på en gang. Plejen af de personlige relationer prioriteres almindeligvis lige så højt eller højere end sagen, dvs. end den/de arbejdsopgaver, der er i gang. Om tingene foregår på klokkeslæt anses som knapt så vigtigt.

I **højkontekstkulturer** er en stor del af budskabet i kommunikationen usagt, dvs. mange informationer bliver ikke ekspliciterede, men er bundet til konteksten - dvs. til situationen og de personlige relationer **omkring** det talte ord. Dvs. kommunikationen er baseret på personligt kendskab/personligt netværk og forudsætter en relativ høj grad af gruppeorientering. I **lavkontekstkulturer** ekspliciteres informationerne tydeligere, mindre overlades til det usagte og indforståede, til afkodningen af den sociale kontekst. Dvs. den kultur, kommunikationen foregår i, kan være mere opsplittet og individualiseret, men til gengæld er kommunikationen ofte mere formaliseret for at sikre, at "budskabet går igennem" trods de anonyme relationer mellem "afsender og modtager".

Hvad angår spørgsmålet om **tid**, har det - i den interkulturelle kommunikationsproces, der udgøres af forpligtende samarbejder mellem Øst og Vest efter Østblokkens sammenbrud - ofte virket stressende på vestlige partnere, at skulle vente på, at møder starter, at skulle finde sig i, at dagsordener ikke overholdes, og i det hele taget at skulle affinde sig med en i vestlige øjne lav mødedisciplin. Omvendt har man fra østlig side let kunne opfatte vestlige samarbejdspartnere som kolde og forjagede uden sans for de virkelige kvaliteter i tilværelsen.

Betydningen af de **personlige kontakter** i Øst har måske også været for stor, set med vestlige øjne. Hvad angår arbejdsstil er man fra vestlig side ofte blevet irriteret over, at arbejdstiden forvaltes så ineffektivt, fordi de personlige relationer har så stor betydning, og på grund af sammenblandingen af aktiviteter af såvel arbejdsrelateret som privat karakter. De personlige relationer har også kunnet opleves som "så tætte", at det overskrider vestlige grænser for det private. Til gengæld har graden af loyalitet over for samfundets institutioner set med vestlige øjne været for

4.

A. VURDERINGEN AF MODERNISERINGEN OG MODERNITETEN SOM HENHOLDSVIS **POSITIV ELLER NEGATIV** VIL ALTID AFHÆNGE AF, HVAD FORSKELLIGE INDIVIDER OG GRUPPER PÅ BAGGRUND AF ERFARINGEN OPLEVER SOM INTERESSANT. INTERESSER KAN HER FORSTÅS PÅ DET MERE OBJEKTIVE PLAN, F.EKS. SOM ØKONOMISKE FORVENTNINGER OG POLITISKE MULIGHEDER, OG PÅ DET MERE SUBJEKTIVE PLAN, F.EKS. SOM SPØRGSMÅLET OM MENINGEN MED TILVÆRELSEN OG OPLEVELSEN AF DEN PERSONLIGE IDENTITET.

I FORHOLD TIL DEN FORANDRINGSPROCES, SOM MODERNISERINGEN UDGØR, ER I PRINCIPPET MULIGT AT INDTAGE (MINDST) 2 FORSKELLIGE POSITIONER:

- ENTEN KAN MAN INDTAGE EN **PROGRESSIV** HOLDNING, HVOR MAN "ALLIERER SIG MED FREMSKRIDTET" OG AGERER MED HENBLIK PÅ AT VARETAGE SINE EGNE INTERESSER I TAKT MED DE NYE MULIGHEDER. F.EKS. FORSØGER AT SKAFFE SIG BEDRE ØKONOMISKE FORHOLD, POLITISK INDFLYDELSE, SOCIAL STATUS, UDDANNELSEMÆSSIGE CHANCER, NY MENING MED LIVET OG PERSONLIG FRIHED.

- ELLER MAN **REAGERE REAKTIONÆRT**. DVS. MAN KAN BETRAGTE FORANDRINGEN SOM EN FORVÆRRING, SOM EN TRUSSEL MOD ENS SOCIALE POSITION OG/ELLER SOM EN DESTRUKTION AF DE KVALITETER, DE TRADITIONELLE LIVSSAMMENHÆNGE INDEHOLDER, OG DERFOR FORSØGE AT FASTHOLDE ELLER LIGEFREM FORSTÆRKE DE KULTURELLE KARAKTERISTIKA - F.EKS. AF RELIGIØS ELLER POLITISK ART -, DER KNYTTER SIG TIL TRADITIONEN.

B.

DET BETYDER, AT VURDERINGEN AF MODERNISERINGEN I ØST, VIL AFHÆNGE AF:

- "**OBJEKTIVE**" FORHOLD, DVS. AF MULIGHEDERNE FOR AT POSITIONERE SIG I "DET SOCIALE HÆKKELØB" - DEN SOCIALE SELEKTIONSPROCES -, SOM OMSTILLINGSPROCESSEN OGSÅ HAR UDGJORT.

- "**SUBJEKTIVE**" FORHOLD, DVS. AF MULIGHEDERNE FOR AT OPLEVE OVERGANGSPROCESSEN SOM MENINGSFYLDT OG SELV FINDE EN TILFREDSSTILLENDEN PERSONLIG IDENTITET I DE NYE MAR-

lille. Forholdet til "**lov og orden**" har simpelthen kunnet opleves som grænsende til det kriminelle. Fra vestlig side har det været svært at forstå, at den østlige **dobbeltmoral** knyttede sig til et **dobbeltsamfund**, hvor den enkelte var dybt loyal mod sine egne (private) livssammenhænge, men på ingen måde følte sig forpligtet i forhold til det officielle kommunistiske systems offentlige institutioner. (Dobbeltmoralen i de østlige samfund er blevet befordret af den sociale nødvendighed, dvs. af det kommunistiske systems ineffektivitet og af den anti-kommunistiske modstand, men den er også blevet forstærket af den sociale nød og af den reelle lovløshed i overgangssituationen. Dvs af manglen på sammenhængende lovgivning og af manglen på effektiv håndhævelse de love, der faktisk fandtes.)

KEDSBASEREDE DEMOKRATIER.

AT BLIVE **"VINDER"** I DEN SOCIALE SELEKTIONS PROCES I FORBINDELSE MED OMSTILLINGEN ER TILSYNELADENDE BLEVET BEFORDRET AF FØLGENDE FAKTORER:

- TIDLIGERE TILKNYTNING TIL **CENTRALE POSITIONER I DET KOMMUNISTISKE PARTI/STATSAPPARATET**. HER SPECIELT HØJ UDDANNELSE OG DELTAGELSE I FORSKNINGSPRÆGET ARBEJDE.
- TILKNYTNING TIL DE (ANTI-KOMMUNISTISKE) **PRIVATØKONOMISKE NETVÆRK**, DER FIK NY BETYDNING OG NYE MULIGHEDER I OVERGANGSITUATIONEN.
- **KONTAKTER TIL VESTEN**, ERHVERVSMÆSSIGE ELLER PÅ ANDEN VIS INSTITUTIONELLE KONTAKTER, DER HAR MULIGGJORT TILFØRSEL AF ØKONOMISKE RESSOURCER, F.EKS. LÅN ELLER FONDSMIDLER FRA VEST.

AT BLIVE **"TABER"** I DENNE PROCES ER TILSYNELADENDE BLEVET BEFORDRET AF FØLGENDE FAKTORER:

- AFHÆNGIGHED AF **INDTÆGTER FRA "ALMINDELIGE JOBS"** I STATS VIRKSOMHEDERNE OG DEN STATSLIGE ADMINISTRATION UDEN MULIGHED FOR AT SKIFTE TIL JOBS I DEN PRIVATE SEKTOR.
- AFHÆNGIGHED AF (**OFFENTLIGE**) **ØKONOMISKE YDELSER**, F.EKS. PENSIONER FRA STATEN ELLER OPSPARING, DER BLIVER STADIG MERE VÆRDILØSE I TAKT MED INFLATIONEN, .
- AFHÆNGIGHED AF **OFFENTLIGE "SERVICE-"YDELSER**, F.EKS. BØRNE"PASNING", OFFENTLIG BESPISNING OSV.. (HER VIL IKKE KUN ØKONOMISKE OG POLITISKE FAKTORER I SNÆVER FORSTAND, MEN OGSÅ FAKTORER SOM KØN, ALDER OG HELBREDSTILSTAND SPILLE IND).

HVAD ANGÅR MULIGHEDEN FOR AT OPLEVE OVERGANGSPROCESSEN SOM **MENINGSFYLDT** OG SELV FINDE EN TILFREDSSTILLENDE **PERSONLIG IDENTITET** I DEN NYE SAMFUNDSSTRUKTUR VIL DER ALTID VÆRE MANGE INDIVIDUELLE FORHOLD - DVS. FORHOLD I DEN ENKELTES PERSONLIGE OG SOCIALE (HERUNDER POLITISKE, RELIGIØSE OG ETNISKE) HISTORIE - DER SPILLER EN ROLLE. HVIS MAN SER ISOLERET PÅ DE FORFATTERE, DER HAR GIVET DERES HOLDNINGER TIL KENDE I DE ARTIKLER, DER ER BLEVET ANALYSERET HER, SÅ TEGNER DER SIG DOG ET VIST MØNSTER.

5.3.4 ET ANDET ORD FOR FRIHED..?

DE SYV - ELLER NI, HVIS HANKISS OG KORNAIS REGNES MED - FOR-

143.Urnov, Mark, Mirza, Hafir and Butler, Richard:"Managerial Ideologies: A Russian and British Comparison" in "International Business Review", Volume 2, Number 3, Great Britain 1993

144. Set i forhold til skandinavisk standard, har de østlige børneinstitutioner måske mere være opbevaring, end pasning. Men det har været der, og de har været billige/gratis.

FATTERE, DER ER BLEVET PRÆSENTERET HER, ER UENIGE PÅ MANGE MÅDER. MEN DE ER ALLE ENIGE OM, HVAD DER ER FOR ET **TEMA**, DET ER RELEVANT AT SÆTTE PÅ DAGSORDENEN I DISKUSSIONEN OM FORHOLDET MELLEM KULTUR, ORGANISATION OG ØKONOMI I OVERGANGSSITUATIONEN FRA KOMMUNISTISKE PLANØKONOMIER TIL MERE DEMOKRATISKE MARKEDSØKONOMIER. DET FÆLLES TEMA ER **FRIHED** - FORSTÅET ENTEN SOM POLITISK ELLER ØKONOMISK FRIHED ELLER SOM BÅDE/OG.

FORFATTERNE ER OGSÅ ENIGE OM, AT DETTE TEMA SKAL FORSTÅS I FORHOLD TIL EN MERE UDDYBET PROBLEMATIK. DE OPSTILLER ALLE DEN SAMME **MODSÆTNING**: ET AUTORITÆRT SAMFUND PRÆGET AF PASSIV TILPASNING OG AKTIVE OPRØR - EN **KOLLEKTIV KULTUR** PÅ GODT OG ONDT - **KONTRA EN INDIVIDUALISERET KULTUR**, HVOR DET ENKELTE INDIVID SELVSTENDIGT TAGER SINE EGNE INITIATIVER PÅ EGEN REGNING OG RISIKO. SAGT MED TRANSAKTIONSAKTIONENS LIDT VULGÆR-PSYKOLOGISKE TERMER: TEMAET FRIHED OPSTILLES PÅ BAGGRUND AF EN MODSTILLING MELLEM EN KULTUR PRÆGET AF VERTIKALE RELATIONER (FORÆLDRE-BARN PRÆGEDE RELATIONER) **OVER FOR** EN KULTUR PRÆGET AF HORIZONTALER RELATIONER MELLEM VOKSNE SELVSTENDIGE OG ANSVARSBEVIDSTE INDIVIDER, DER RATIONELT KAN HANDLE I FORHOLD TIL DEN REALITET, MARKEDET OG DEMOKRATIET AFSTIKKER. **FRIHED OG FRIGØRELSE** ER AT FORLADE DEN ENE KULTUR FOR AT TILSLUTTE SIG DEN ANDEN.

DE **RESULTATER**, FORFATTERNE KOMMER TIL I DERES UNDERSØGELSER, ER FORSKELLIGE. ALT EFTER ERKENDELSESINTERESSE, VALG AF TEORIER, METODER OG UNDERSØGELSESMATERIALE: NOGLE FINDER DEN AUTORITÆRE, KOLLEKTIVE KULTUR. ANDRE FINDER DENS MODSTYKKE. MEN TIL TRODS DE FORSKELLIGE RESULTATER ER FORFATTERNE FORBLØFFENDE ENIGE I **VURDERINGEN** AF PROBLEMSTILLINGEN. ALLE FORFATTERNE ER ENIGE OM AT SE **FRIHED OG FRIGØRELSE SOM NOGET POSITIVT**. DEN AUTORITÆRE, KOLLEKTIVE KULTUR VALORISERES NEGATIVT. I BESKRIVELSERNE UNDERSTREGES DET DÅRLIGE, DEN PASSIVE TILPASNING OG DEN SOCIALE KONTROL. DEN INDIVIDUALISEREDE KULTUR VALORISERES TIL GENGÆLD POSITIVT. I BESKRIVELSERNE VÆGTES DET INDIVIDUELLE INITIATIV OG DEN PERSONLIGE ANSVARLIGHED. DEN ENKELTES MULIGHEDER SÆTTES I FOKUS. FORFATTERNE BESKÆFTIGER SIG IKKE PÅ NOGEN MÅDE MED INDIVIDETS PERSONLIGE OG ØKONOMISKE RISICI VED AT FRIGØRE SIG FRA DEN TRADITIONELLE KOLLEKTIVE KULTURS BESTEMTE FORM FOR SOCIAL SIKRING.

SÅ HER I FORBINDELSE MED DEN "BORGERLIGE REVOLUTION UDEN BORGERSKAB" I DEN TIDLIGERE ØSTBLOK **TALES** DER VIRKELIGT OM EN BORGERLIG FRIGØRELSESHISTORIE I BEDSTE KLASSISK-EUROPÆISKE FORSTAND. HER ER DET FRIHEDSIDEALET FRA OPLYSNINGSTIDEN OG DEN FRANSEKKE REVOLUTION, DER ER PÅ BANEN. HER **TALES** OM **TRADITIONENS FORVANDLING TIL MODERNITET**. IKKE SOM TIDLIGERE I DEN EUROPÆISKE HISTORIE PÅ BAGGRUND AF TRANSFORMATIONEN AF DE FEUDALE LANDBRUGSSAMFUND TIL DET URBANE INDUSTRISAMFUND. MEN PÅ BAGGRUND AF OPLØSNINGEN AF DE KOMMUNISTISKE TRADITIONER TIL FORDEL FOR INDIVIDUALISERINGEN I DEN MODERNE MARKEDSBASEREDE TILVÆRELSE.

MED THOMAS ZIEHES BEGREBER - OG DA SÅ MANGE AF DE ØSTLIGE

145. Berne, Eric: "Hvad er det vi leger?", Gyldendals Uglebøger 1973

TEORETIKERE IKKE VIL SKELNE DEFINITIVT, MEN KUN RELATIVT MELLEM ØST OG VEST, KAN DET FOREKOMME LEGITIMT AT BRUGE EN VESTLIG TEORETIKER HER -, TALES DER I RENESTE FORSTAND OM EN **KULTUREL FRISÆTTELSE**. DER TALES OM FRIHED FRA DE TRADITIONELLE LIVSSAMMENHÆNGES TVANG, OM **FRIHED FRA** DEN KOLLEKTIVE SYMBOLSKE MENINGSDANNELSE - SOM I DETTE TILFÆLDE IKKE SOM I MIDDELALDEREN REPRÆSENTEREDES AF RELIGIONEN, MEN AF DEN KOMMUNISTISKE IDEOLOGI -, OG OM FRIHED FRA DEN KOLLEKTIVE IDENTITETSDANNELSE. DER TALES OM FRIHED FRA, MEN IKKE NØDVENDIGVIS OM FRIHED TIL.

FÆNOMENET KULTUREL FRISÆTTELSE KNYTTER SIG TIL ETABLERINGEN AF EN NY MODERNE SITUATION, DER INDEBÆRER NYE MULIGHEDER, MEN OGSÅ NYE NØDVENDIGHEDER FOR INDIVIDET. IKKE KUN MULIGHEDEN FOR OG NØDVENDIGHEDEN AF AT SKABE SIG ET PERSONLIGT ØKONOMISK OG MATERIELT EKSISTENSGRUNDLAG. OGSÅ MULIGHEDEN FOR OG NØDVENDIGHEDEN AF "AT FINDE SIG SELV I FRIHED". SELV AT SKABE NY MENING OG BETYDNING I EN KOMPLEKS, MODSÆTNINGSFYLDT, MANGETYDIG OG STADIG MERE FORANDERLIG MODERNITET. SELV AT SKABE SIN EGEN IDENTITET. SOM INDIVID, IKKE SOM MEDLEM AF EN PÅ FORHÅND GIVET KOLLEKTIVITET. SAMT SANDSYNLIGHEDEN FOR - SOM ZIEHE SKRIVER - AT DE FRISATTE BEHOV OG MULIGHEDER BLIVER GENSTAND FOR EN NY **KULTUREL EKSPROPRIATION**. BLIVER ORGANISERET I FORHOLD TIL, HVAD DER KAN SÆLGES OG KØBES FOR PENGE.

SÅDAN SOM SZTOMPKA SER DET, VIL OVERGANGEN FRA PLAN TIL MARKED MEDFØRE EN STÆRKT INTENSIVERET MODERNISERINGSPROCES. DEN PROBLEMATIK, DER KNYTTER SIG TIL MODERNITETEN, VIL DERFOR KOMME PÅ DAGSORDENEN FOR ALLE INDBYGGERE DEN TIDLIGERE ØSTBLOK. IKKE KUN FOR FORFATTERNE TIL UNDERSØGELSERNE HER. ALLE VIL - I HØJERE ELLER MINDRE GRAD - BLIVE KONFRONTERET MED ET HVERDAGSLIV, DER BLIVER MERE MODERNE, MERE OPSPLITTET OG ADSKILT, MINDRE ENTYDIGT, END DERES TRADITIONELLE LIVSSAMMENHÆNGE. ALLE MÅ - I STØRRE ELLER MINDRE OMFANG - FORHOLDE SIG TIL PROBLEMSTILLINGEN: **AUTORITATIV MENING KONTRA PERSONLIG BETYDNINGSDANNELSE, KOLLEKTIVITET VERSUS INDIVIDUALITET**. SELVOM DET KAN GØRES PÅ FORSKELLIG VIS. HVILKET DE FORSKELLIGE UNDERSØGELSESRESULTATER MÅSKE ER EN AFBILDNING AF.

DE PRÆSENTEREDE ARTIKLER ER FORFATTET I DEN FØRSTE FASE AF OVERGANGEN FRA PLAN TIL MARKED. FORFATTET TIDLIGT I "DEN INTENSIVEREDE MODERNISERINGSPROCES." DEN EUROPÆISKE MODERNISERINGS-HISTORIE VISER, HVORDAN EN **REGRESSIV** PERIODE - I EN SENERE FASE - KAN VÆRE EN ALMINDELIG REAKTION PÅ SPRING I MODERNISERINGS-PROCESSEN. FRIHEDSRUSEN EFTERFØLGES AF EN TID, HVOR VALORISERINGERNE SKIFTER. GLEMT ER FÆLLESSKABETS TVANG OG BEGRÆNSNINGER. TILBAGE STÅR LÆNGSLEN EFTER "DE GODE GAMLE DAGE". EFTER DEN TID, HVOR VERDEN HANG SAMMEN, OG HVOR MAN VIDSTE, HVAD MAN HAVDE AT RETTE SIG EFTER. EN TID, DER NU SES SOM PRÆGET AF POSITIVT FÆLLESSKAB I MODSÆTNING TIL NUTIDENS ENSOMHED OG ISOLATION.

I DET 20ENDE ÅRHUNDREDES EUROPÆISKE HISTORIE HEDDER DENNE

146. Ziehe, Thomas: "Ambivalenser og mangfoldighed", Politisk Revy 1989

REGRESSIVE BEVÆGELSE - REAKTIONEN PÅ TAB AF LIVSSAMMENHÆNG, MENING OG IDENTITET RODFÆSTET I TRADITIONEN - I SIN YDERSTE KONSEKVENNS: EKSTREM NATIONALISME, RELIGIØS FANATISME, FASCISME. ORD, DER SIGNALERER, HVORDAN DYRKELSEN AF DEN ORDEN, SOM DET NATIONALE FÆLLESSKAB, DE RELIGIØSE SYMBOLER OG DEN MILITÆRE ORGANISERING REPRÆSENTERER, KAN OPLEVES SOM INDIVIDETS REDNING FRA MODERNITETENS KAOS:

"PRINCIPPERNE I ØKONOMISK LIBERALISME, POLITISK DEMOKRATI, RELIGIONSFRIHED OG INDIVIDUALISME I DET PERSONLIGE LIV GAV UDTRYK FOR LÆNGSLEN EFTER FRIHED OG SYNTES OGSÅ AT BRINGE MENNESKEHEDEN NÆRMERE HENIMOD VIRKELIGGØRELSEN AF DENNE DRØM. DET ENE BÅND EFTER DET ANDET BLEV HUGGET OVE-R.. (MEN..). DET ER DENNE BOGS TESE, AT DET MODERNE MENNESKE BEFRIET FOR DET FØR-INDIVIDUALISTISKE SAMFUNDS HÆMMENDE BÅND, SOM PÅ EN GANG GAV DET TRYGHED OG INDSKRÆNKEDE DETS UDFOLDELSMULIGHEDER, IKKE HAR VUNDET FRIHED I DEN POSITIVE BETYDNING, AT DET ER BLEVET FRIT TIL AT REALISERE SIT INDIVIDUELLE JEG; DET VIL SIGE: AT LADE SINE INTELLEKTUELLE, EMOTIONELLE OG SANSELIGE POTENTIALER KOMMER TIL UDTRYK. SKØNT FRIHEDEN HAR GIVET MENNESKET UAFHÆNGIGHED OG RATIONALITET, HAR DEN OGSÅ GJORT DET ENSOMT OG DERMED USIKKERT OG MAGTESLØST. DENNE ISOLATION ER UUDHOLDELIG OG STILLER INDIVIDET OVER FOR DET ALTERNATIV ENTEN AT BEFRI SIG FRA FRIHEDENS BYRDE VED AT SØGE TILFLUGT I NYE FORMER FOR AFHÆNGIGHED OG UNDERKASTELSE ELLER AT STRÆBE EFTER AT NÅ DEN FULDE REALISERING AF POSITIV FRIHED, DER BYGGER PÅ MENNESKETS INDIVIDUALITET."

ERICH FROMM: "FLUGTEN FRA FRIHEDEN", 1941

6. "MANAGERIAL IDEOLOGIES: A RUSSIAN AND BRITISH COMPARISON"

VIL OPLØSNINGEN AF DE SOVJETISKE TRADITIONER BEFORDRE UDVIKLINGEN AF EKSTREMT AUTORITÆRE ELLER DIREKTE FASCISTISKE TENDENSER I DE TIDLIGERE KOMMUNISTISKE OMRÅDER? DENNE "FROMM'SKE" DISKUSSION KAN HENTE INSPIRATION FRA DEN SIDSTE AF DE ARTIKLER, DER VIL BLIVE PRÆSENTERET HER: MARK URNOV (GORBACHEV FOUNDATION, RUSSIA), HAFIR MIRZA (UNIVERSITY OF BRADFORD, UK) AND RICHARD BUTLER (UNIVERSITY OF BRADFORD): "MANAGERIAL IDEOLOGIES: A RUSSIAN AND BRITISH COMPARISON" FRA 1993.

6.1 PRÆSENTATION:

6.1.1. RUSSISKE OG BRITISKE LEDERE:

URNOVS, MIRZAS OG BUTLERS ARTIKEL BYGGER PÅ EN KVANTITATIV UNDERSØGELSE AF **POLITISKE HOLDNINGER** OG **ARBEJDSMOTIVATION**. UNDERSØGELSEN ER UDARBEJDET VIA SPØRGESKEMAER UDFYLDT AF HENHOLDVIS RUSSISKE OG BRITISKE LEDERE FRA SÅVEL DEN OFFENTLIGE SOM DEN PRIVATE SEKTOR I PERIODEN OKTOBER 91 TIL APRIL 93. PROJEKTET ER EN DEL AF EN STØRRE RUSSISK-BRITISK UNDERSØGELSE, "MANAGERS OF DIFFERENT COUNTRIES", DER BL.A. SIGTER I MOD AT UNDERSØGE HOLDNINGSÆNDRINGERNE I DE POST-SOVJETISKE SAMFUND OVER TID. I DENNE ARTIKEL SAMMENHOLDES UNDERSØGELSENS RESULTATER MED TAL, DER ER HENTET FRA ANDRE UNDERSØGELSER UDFØRT AF BL.A. FORFATTERTRIOENS RUSSISKE MEDLEM, MARK URNOV.

UD FRA DE OPLYSNINGER, DER GIVES I ARTIKLEN, ER DER INGEN GRUND TIL AT TRO ANDET, END AT UDARBEJDELSEN OG DEN STATISTISKE BEARBEJDNING AF SPØRGESKEMAERNE ER HELT SERIØS. ARTIKLEN GIVER DERFOR VÆSENTLIGE INFORMATIONER OM ET EMNE, DER ER VÆSENTLIGT FOR DEN ØKONOMISKE SIDE AF OVERGANGSPROCESSERNE, NEMLIG HOLDNINGERNE BLANDT DE NYE ERHVERVSLEDERE I DET TIDLIGERE SOVJETUNIONEN. MED REFERENCE TIL FROMM OG ADORNO BERØRER ARTIKLEN DESUDEN EN VÆSENTLIG DISKUSSION AF, OM DE RELATIVT AUTORITÆRE HOLDNINGER, DER OPTRÆDER I DET RUSSISKE MATERIALE, KAN FORBINDES MED UDVIKLINGEN AF EN FASCISTISK TENDENS I RUSLAND. ELLER RETTERE SAGT, ARTIKLEN RUMMER EN VÆSENTLIG DISKUSSION AF, HVORDAN DEN UNDGÅR AT BERØRE DENNE DISKUSSION.

6.1.2. MATERIALE:

SPØRGESKEMAERNE I URNOVS, MIRZA OG BUTLERS UNDERSØGELSE RUMMER I ALT 300 SPØRGSMÅL OG ER UDFYLDT AF 558 RUSSISKE OG 209 BRITISKE LEDERE. BLANDT DE RUSSISKE RESPONDENTER ER 202 FRA DEN PRIVATE SEKTOR, 202 FRA STATS VIRKSOMHEDERNE, 52 FRA

148 Urnov, Mark, Mirza, Hafir and Butler, Richard: "Managerial Ideologies: A Russian and British Comparison" in "International Business Review", Volume 2, Number 3, Great Britain 1993

INSTITUTIONER BESKÆFTIGET MED OFFENTLIG SERVICE OG 96 FRA ANDRE ORGANISATIONER, F.EKS. IKKE KOMMERCIELLE. DET BRITISKE MATERIALE RUMMER 163 RESPONDENTER FRA PRIVATE VIRKSOMHEDER, 10 FRA NATIONALISEREDE VIRKSOMHEDER ELLER FRA SELSKABER, HVOR STATEN ER DEN STØRSTE AKTIONÆR, 16 KOMMER FRA OFFENTLIGE INSTITUTIONER OG 29 FRA ANDRE ORGANISATIONER.

I DEN STATISTISKE BEHANDLING ER DER KORRIGERET FOR DISSE FORSKELLE. DESUDEN ER DER KORRIGERET FOR EN FORSKEL, DER VISTE SIG AT FÅ STOR BETYDNING FOR RESULTATERNE: BLANDT DE RUSSISKE SENIOR-MANAGERS VAR GRUPPEN AF **MEDEJERE AF SMÅ ELLER MELLESTORE PRIVATE FIRMAER** UFORHOLDSMÆSSIGT STOR I FORHOLD TIL DET BRITISKE MATERIALE. HVILKET SVARER TIL DEN GENERELLE SITUATION I DEN PRIVATE SEKTOR I RUSLAND. I RUSLAND ER ER ANTALLET AF STORE, PRIVATE FIRMAER - SOM DE FLESTE ANDRE STEDER I DEN TIDLIGERE ØSTBLOK - RELATIVT BEGRÆNSET. I EN OPGØRELSE BASERET PÅ UKORRIGEREDE TAL TRÆDER HOLDNINGERNE HOS "DE SMÅ SELVSTÆNDIGE" DERFOR UFORHOLDSMÆSSIGT TYDELIGT FREM. DENNE GRUPPE ADSKILLER SIG MARKANT FRA DE ØVRIGE RUSSISKE GRUPPER VED AT VÆRE SPECIEL STÆRK TILHÆNGER AF **ØKONOMISK LIBERALISME** OG VED AT PRIORITERE **UAFHÆNGIGHED, MAGT OG SOCIAL STATUS** MEGET HØJT. DESUDEN ER GRUPPEN MARKANT MINDRE AUTORITÆRT INDSTILLET END DE ØVRIGE RUSSISKE GRUPPER.

6.1.3 METODE:

ORDET "KULTUR" NÆVNES SLET IKKE I URNOV, MIRZA OG BUTLER'S ARTIKEL. DET VILLE DERFOR VÆRE FORKERT AT MEDTAGE DEN I DENNE DISKUSSION AF KULTURFORSKELLENE MELLEMLØST OG VEST, HVIS IKKE DET FÆNOMEN, FORFATTERNES UNDERSØGELSE BESKÆFTIGER SIG MED, VAR IDENTISK MED DET, SOM SCHILLER, BOYCKO OG KOBOROV UNDERSØGER I DEN ANDEN KVANTITATIVE UNDERSØGELSE, "HUNTING FOR HOMO SOVIETICUS". NEMLIG RESPONDENTERNES **FORMULEREDE VÆRDIER OG SELVFORSTÅELSE**.

UNDER TEMAET "**POLITISK ORIENTERING**" STILLER UNDERSØGELSENS F.EKS. SPØRGSMÅL SOM: "HVAD ER DET EFTER DIN MENING VIGTIGST AT STIMULERE: DET PRIVATE INITIATIV ELLER DEN OFFENTLIGE VELFÆRD?", "GÅR DU IND FOR SOCIAL LIGHED?", "MENER DU, AT DET SOCIALE SYSTEM SKAL UNDERSTØTTE ALLE ELLER KUN DEM, DER IKKE KAN ARBEJDE?". UNDER TEMAET "**ARBEJDSMOTIVATION**" SPØRGES DER BL.A.: "HVOR VIGTIGT, SYNES DU, FØLGENDE ER FOR DIT ØNSKEJOB: INTERESSANTE OPGAVER, LEJLIGHED TIL AT GØRE TINGENE PÅ DIN EGEN MÅDE, EN ATMOSFÆRE, HVOR EN OVERORDNET ER EN KOLLEGA SNARERE END EN CHEF, ET ARBEJDE, DER KRÆVER, AT DU INVOLVERER DIG FULDT UD, EN ATMOSFÆRE PRÆGET AF GENSIDIG HJÆLP, HØJ LEVESTANDARD, OSV.?"

URNOV, MIRZA OG BUTLER FORBLIVER DOG IKKE PÅ DETTE OVERFLADE-ELLER SYMPTOMNIVEAU. DERES BEGREBSDEFINITIONER LÆGGER OP TIL EN SØGEN EFTER **EN DYBERELIGGENDE STRUKTUR ELLER SYSTEMATIK**. NÅR FORFATTERNE UNDER "POLITISK ORIENTERING" VIL UNDERSØGE DERES RESPONDENTERS IDEOLOGISKE STÅSTED, DEFINERER DE EFTER H. EYSENCK (68) BEGREBET "**IDEOLOGI**" SOM:

"A CONSTELLATION OF ATTITUDES OR A "SUPER-ATTITUDE".

BEGREBET "ATTITUDE" DEFINERES - STADIG EFTER EYSENCK - SOM:

"AN INDIVIDUAL 'INNER' DISPOSITION TO ACT, AS ONE'S PSYCHOLOGICAL POSITION TOWARDS AN OBJECT OR ISSUE. THIS POSITION CANNOT BE OBSERVED DIRECTLY. ATTITUDES ARE MEASURED BY MEANS OF UNI-DIMENSIONAL SCALES AND CAN BE IDENTIFIED THROUGH A SET OF RELATIVELY CONSTANT, REPRODUCIBLE OPINIONS (FOR INSTANCE ANTI-SEMITISM, ETHNOCENTRISM, PATRIOTISM ETC)".

DVS. DE LANCERER DEFINITIONER, DER REFERERER TIL **"NOGET, DER LIGGER OVER ELLER UNDER"** DE FÆNOMENER, DER UMIDDELBART KAN OBSERVERES. DET SAMME GÆLDER DE DEFINITIONER, DER TAGES I BRUG UNDER "ARBEJDSMOTIVATION". NÅR FORFATTERNE SKAL UNDERSØGE DERES RESPONDENTERS **VÆRDISYSTEM** I TILKNYTNING TIL ARBEJDSLIVET, DEFINERER DE EFTER ROKEACH (73) BEGREBET "VÆRDISYSTEM" SOM:

"AN ENDURING ORGANIZATION OF BELIEFS CONCERNING PREFERABLE MODES OF CONDUCTS OR END-STATES OF EXISTENCE ALONG A CONTINUUM OF RELATIVE IMPORTANCE".

STADIG EFTER ROKEACH OPFATTES VÆRDIERNES FUNKTION SOM:

"TO GIVE EXPRESSION TO BASIC HUMAN NEEDS".

DVS. DER LÆGGES OP TIL EN TEMMELIG DYBTGÅENDE (PSYKOLOGISK) UNDERSØGELSE. HVAD ANGÅR TEORETISK INSPIRATION, REFERERER FORFATTERNE DA OGSÅ TIL MASLOW (43) OG EDGAR H. SCHEIN (80), DER BEGGE HAR UDGANGSPUNKT I PSYKOANALYSEN, SAMT TIL GEERT HOFSTEDE (84).

I DENNE SØGEN EFTER EN DYBERELIGGENDE STRUKTUR ELLER SYSTEMATIK UNDER "KULTURENS SYMPTOMER" ADSKILLER URNOV, MIRZA OG BUTLER SIG FRA FORFATTERNE TIL DEN ANDEN KVANTITATIVE UNDERSØGELSE, SCHILLER, BOYCKO OG KOBOROV. TIL GENGÆLD LIGGER DE PÅ LINJE MED DE KVALITATIVE ANALYTIKERE, KOSTERA OG OBLOJ, YEGERE, HANKISS OG SZTOMPKA. MEN SAMTIDIG ADSKILLER DE SIG AFGØRENDE FRA DISSE KVALITATIVE ANALYTIKERE. DE KVALITATIVE ANALYTIKERE SER OVERVEJENDE DEN DYBERELIGGENDE SYSTEMATIK I EN KULTUR SOM EN BEVIDSTHEDSMÆSSIG STRUKTUR. SOM EN MÅDE, KULTUREN TÆNKER PÅ. ELLER SOM EN MÅDE AT TÆNKE OM KULTUR PÅ. URNOV, MITZA OG BUTLER MENER, AT **DEN KULTURELLE SYSTEMATIK KAN KONSTATERES STATISTISK**. DVS. AT DEN ER ET EMPIRISK FÆNOMEN. HER ER DE UENIGE MED FREUD, MASLOW OG SCHEIN, MEN ENIGE MED F.EKS. GEERT HOFSTEDE.

149. ibid side 226

150. ibid. side 226

151. ibid side 229

152. ibid side 229

DETTE METODISKE UDGANGSPUNKT GØR DET MULIGT FOR FORFATTERNE AT **KVANTIFICERE** DERES GENSTANDSOMRÅDE OG FREMSTILLE DERES ANALYSE **GRAFISK**. RESULTATERNE AF UNDERSØGELSEN AF "POLITISK ORIENTERING" FREMSTILLES I EN MODEL MED TO KOORDINATER. DEN ENKELTE KOORDINAT ER EN "**HØJREFLØJS/VENSTREFLØJS**" AKSE. DEN ANDEN KOORDINAT ER EN "**AUTORITÆR/IKKE-AUTORITÆR**" AKSE. (INSPIRATIONEN TIL DENNE OPSTILLING ER HENTET FRA EYSENCK. HAN KALDTE DOG DE TO AKSER HENHOLDSVIS "RADIKALISME/KONSERVATISME" OG "STRAMMERE/SLAPPERE" ("TOUGHMINDEDNESS/TENDERMINDEDNESS")). BESVARELSERNE AF ARBEJDSMOTIVATIONSSPØRGSMÅLENE FREMSTILLES I EN EN-DIMENSIONEL MODEL.

6.1.4 MERE "HØJREFLØJ"

HVAD ANGÅR RESULTATERNE AF URNOV, MIRZA OG BUTLER'S UNDER-SØGELSE, SÅ VISER SCORERNE PÅ "HØJREFLØJS/VENSTREFLØJS" AKSEN I FØLGE FORFATTERNE EN VÆSENTLIG FORANDRING I DET POLITISKE BILLEDE I RUSLAND/EKS.-SOVJET. MED HENSYN TIL POLITISK OVERBEVISNING HAR RESPONDENTERNE **BEVÆGET SIG OVER I HØJRE SIDE AF SKALAEN**. DET GÆLDER FOR SÅVEL PRIVAT SOM OFFENTLIGT BESKÆFTIGEDE. FAKTISK ER DE RUSSISKE LEDERE - SOM DET BLEV NÆVNT I INDLEDNINGEN - "MERE KATOLSK ENDE PAVEN". BLANDT BEGGE GRUPPER DOMINERER HØJREFLØJSSYNSPUNKTERNE STÆRKERE END BLANDT DE BRITISKE RESPONDENTER, DER ERKLÆRER SIG SOM TILHÆNGERE AF DET KONSERVATIVE PARTI. ELLER MERE PRÆCIST, SÅ DOMINERER DEN ØKONOMISKE LIBERALISME, SKRIVER URNOV, MIRZA OG BUTLER. BEGREBET "KONSERVATIV" VIL DE RUSSISKE RESPONDENTER ALDRIG SELV BRUGE. ORDET ER STADIG FOR BELASTET AF TIDEN UNDER KOMMUNISMEN.

DENNE BEVÆGELSE MOD HØJRE SVARER TIL, HVAD URNOV I 1991 HAR MÅLT BLANDT **RUSSISKE INTELLEKTUELLE**, OG DEN SVARER TIL DEN **GENERELLE BEVÆGELSE I DEN RUSSISKE BEFOLKNING**. HER CITERES EN UNDERSØGELSE FORETAGET AF "ALL-RUSSIAN PUBLIC OPINION RESEARCH CENTRE" (VCIOM) I 1992. DEN PROFIL, VCIOM TEGNER AF DE POLITISKE HOLDNINGER I DEN RUSSISKE BEFOLKNING SOM HELHED, SVARER TIL PROFILEN BLANDT DE BRITISKE RESPONDENTER, DER KALDER SIG SELV SOCIALISTER/SOCIALDEMOKRATER I URNOV, MITZAS OG BUTLERS UNDERSØGELSE. MEN DE RUSSISKE TAL VISER EN **STADIG SVAGERE TILSLUTNING TIL NØGLEORDENE I DEN SOVJETISKE IDEOLOGI** (SOCIALISME, STATSLOG KONTROL AF ØKONOMIEN OSV.) OG EN STADIG MERE POSITIV HOLDNING TIL DEN PRIVATE SEKTOR OG TIL PRIVATE ØKONOMISKE INITIATIVER. (F.EKS. STOLEDE MERE END 80% AF DEN RUSSISKE BEFOLKNING I 1985 PÅ IDEERNE OM ET SOCIALISTISK SAMFUND. I 1990 VAR DET 30% OG I NOVEMBER 1991 KUN 15%. I 1992 MENTE CA. 2/5 AF BEFOLKNINGEN, AT ENTREPRENØRER SKAL HAVE MEST MULIG FRIHED, OG AT STATENS ROLLE SKAL REDUCERES TIL ET MINIMUM. 1/3 GIK IND FOR IDEEN OM SOCIAL ULIGHED, OG 1/3 TILSLUTTEDE SIG PRIVATISERING AF DE STORE STATSVIRKSOMHEDER.)

BEVÆGELSEN MOD HØJRE BLANDT ERHVERVSLEDERE, BLANDT INTELLEKTUELLE OG I BEFOLKNINGEN SOM HELHED FORKLARER URNOV, MIRZA OG BUTLER SOM EN PSYKOLOGISK **REAKTION MOD ÅRTIER MED KOMMUNISTISK DIKTATUR**. FORFATTERNE PARALLELISERER INDSTILLINGEN I DET POST-KOMMUNISTISKE RUSLAND MED DE VÆRDIER OG HOLDNINGER, DER PRÆGEDE **DEN TIDLIGE INDUSTRIERING**. INDSTILLINGEN ER UDPRÆGET **MATERIALISTISK**. RIGDOM BLIVER ANSET FOR AT VÆRE DET VIGTIGSTE - OM IKKE DET ENESTE - STATUSSYMBOL. "THE EARLY INDUSTRIAL SOCIE-

TY'S SYNDROM" VISER SIG BL.A., NÅR DE RUSSISKE OG DE BRITISKE ERHVERVSFOLKS SKAL SVARE PÅ SPØRGSMÅLET: "HVORDAN VIL DU HELST SE DIT LAND SAMMENLIGNET MED ANDRE?" DE RUSSISKE RESPONDENTER - INKLUSIVE DE INTELLEKTUELLE I URNOVS EGEN UNDERSØGELSE - VIL HELST SE DERES LAND SOM "DET MEST VELHAVENDE". DE BRITISKE RESPONDENTER - INKLUSIVE TILHÆNGERNE AF DET KONSERVATIVE PARTI - VIL HELST SE DERES LAND SOM "HAVENDE DET HØJESTE UDDANNELSES- NIVEAU".

6.1.5 MERE AUTORITÆR....

HVAD ANGÅR ØKONOMISKE SPØRGSMÅL, ER RUSSERNE ALTSÅ MERE LIBERALE END BRITERNE. HVAD ANGÅR ETISKE SPØRGSMÅL, GØR DET MODSATTE SIG GÆLDENDE, VISER URNOV, MIRZA OG BUTLER'S UNDER- SØGELSEN. ALLE DE RUSSISKE GRUPPER SCORER MARKANT **LAVERE PÅ DEN "IKKE-AUTORITÆRE-SKALA"**, END ALLE BRITISKE GRUPPER. DE RUSSISKE FORRETNINGSFOLK, ISÆR **"SENIOR PRIVATE MANAGERS"** ER DOG **MERE ANTI-AUTORITÆRT** INDSTILLET END LEDERNE I DEN STATS- LIGE SEKTOR OG DEN RUSSISKE BEFOLKNING SOM HELHED. FORFATTERNES FORKLARING ER, AT EN STOR DEL AF SENIORLEDERNE REKRUTTERES FRA AKADEMISKE FORSKERSTILLINGER, OG AT DE DERFOR KOMMER FRA EN INTELLEKTUEL TRADITION, DER ER MINDRE AUTORITÆR END "DET RUSSISKE GENNEMSNIT". HVAD URNOVS EGEN UNDERSØGELSE DA OGSÅ VISER. DET ROKKER DOG IKKE VED DET FORHOLD, AT SAMTLIGE RUSSISKE GRUPPER ERKLÆRER SIG SOM MERE AUTORITÆRE END DE BRITISKE. HVILKET FORFATTERNE - SOM DET VIL VISE SIG - KAN BRUGE MEGEN TID OG SPALTEPLADS PÅ AT DISKUTERE.

MODEL :

6.1.6 VENSTREFLØJEN MEST AUTORITÆR.

HVIS MAN SER PÅ FORHOLDET MELLEM DE TO SKALAER, "HØJREFLØJS/- VENSTREFLØJS" OG "AUTORITÆR/IKKE AUTORITÆR" I URNOV, MIRZA OG BUTLER'S MODEL, SÅ DEN RUSSISKE "VENSTREFLØJ" KLART DEN MEST AUTORITÆRE. OMVENDT ER DEN RUSSISKE "HØJREFLØJ", DVS. DEN GRUPPE BLANDT DE RUSSISKE ERHVERVSLEDERE, DER STØTTER DEN MEST LIBERALE ØKONOMISKE POLITIK, OGSÅ DE MEST LIBERALE ELLER DE MEST IKKE-AUTORITÆRE RENT ETISK.

HER SES ALTSÅ EN TYDELIG FORSKEL PÅ "DET GAMLE SYSTEMS REPRÆSENTANTER", DE **AUTORITÆRE, VENSTREORIENTEREDE** OG PÅ "DEN NY TIDS MÆND", DE **LIBERALE OG FRISINDEDE**. SAMMENKÆDNINGEN AF AUTORITÆR INDSTILLING OG VENSTREFLØJSSYNSPUNKTER FORKLARER FOR-

FATTERNE SÅLEDES:

"THIS TYPE OF AUTHORITARIANISM (LEFT-WING) IS NOT TYPICAL IN WESTERN EUROPEAN SOCIETIES AND CAN BE EXPLAINED BY A RATHER CLOSE INTERCONNECTION BETWEEN ROUTINIZED AUTHORITARIANISM AND A PSYCHOLOGICAL CONSERVATISM IN RUSSIA (I.E. A DEVOTION TO, AND A DEFENSE OF, THE THINGS WHICH IN RUSSIAN SOCIETY ARE REGARDED AS AN EXPRESSION OF SOCIAL AND POLITICAL TRADITIONS).

DEN I VEST SÅ VELKENDTE SAMMENHÆNG MELLEM KONSERVATIVE POLITISKE OG ØKONOMISKE SYNSPUNKTER OG MERE AUTORITÆRE MORALSKE HOLDNINGER FINDES TILGÆNGÆLD I DET BRITISKE MATERIALE.

6.1.7 MAGT, STATUS OG PENGE:

NÅR DE BRITISKE RESPONDENTER BLIVER SPURGT OM DERES KRAV TIL DET IDEELLE JOB, LÆGGER DE VÆGT PÅ, AT ARBEJDET SKAL VÆRE MED TIL AT SKABE LIVSKVALITET. DET ER VIGTIGT FOR DEM AT KUNNE VÆRE STOLTE AF DERES FAGLIGE VIDEN OG KUNNEN, AT MØDE UDFORDRENDE OPGAVER, AT UDVIKLE SIG FAGLIGT OG AT OPRETHOLDE EN PASSENDE BALANCE MELLEM ARBEJDE OG PRIVATLIV. HVAD ANGÅR FORHOLDET MELLEM ARBEJDE OG PRIVATLIV ADSKILLER DE SIG IKKE VOLDSOMT FRA DE OFFENTLIGT ANSATTE RUSSISKE LEDERE, MEN DE ADSKILLER SIG MARKANT FRA DE RUSSISKE LEDERE I DEN PRIVATE SEKTOR.

DE RUSSISKE LEDERE I DEN PRIVATE SEKTOR YTRER NEMLIG EN MINIMAL INTERESSE FOR PERSONLIG UDVIKLING OG ET AFBALANCERET LIV. FOR DEM ER DET VIGTIGSTE ARBEJDET SELV (ET INTERESSANT OG KOMPLIKERET ARBEJDE, HVOR MAN KAN INVOLVERE SIG FULDT UD), MULIGHEDEN FOR SELVBESTEMMELSE (FRIHED FRA YDRE KONTROL OG RESTRIKTIONER, MULIGHEDER FOR AT GØRE TINGENE PÅ SIN EGEN MÅDE) SAMT ET VENLIGT OG DEMOKRATISK ARBEJDSMILJØ (LEDERE, DER SNARERE ER KOLLEGER END CHEFER, EN ATMOSFÆRE, HVOR MAN FØLER SIG UAFHÆNGIG OG HJÆLPER HINANDEN).

DE RUSSISKE "SENIOR PRIVATE MANAGERS" YTRER SOM DEN ØVRIGE PRIVATANSATTE LEDERGRUPPE ØNSKE OM ET INTERESSANT ARBEJDE OG INTERESSE I SELVBESTEMMELSE OG UAFHÆNGIGHED, MEN DE PRIORITERER OGSÅ SOCIAL STATUS OG MAGT HØJT. DERIMOD PRIORITERER DE IKKE ET DEMOKRATISK ARBEJDSMILJØ SÅ HØJT SOM LEDERGRUPPEN SOM HELHED.

DE RUSSISKE LEDERE FRA DEN OFFENTLIGE SEKTOR PLACERER SIG ET STED MELLEM BRITERNE OG RUSSENE FRA DEN PRIVATE SEKTOR. DE LÆGGER VÆGT AT UDVIKLE SIG FAGLIGT OG PÅ EN BALANCE MELLEM ARBEJDE OG PRIVATLIV. MEN TIL FORSKEL FRA BRITERNE LÆGGER DE EKSTREM STOR VÆGT PÅ EN HØJ LEVESTANDARD. URNOVS, MIRZAS OG BUTLERS FORKLARER ØNSKET OM FAGLIG UDVIKLING OG SOCIAL STATUS SÅLEDES:

"IT IS QUITE POSSIBLE THAT THIS PREOCCUPATION WITH THE LIVING STANDARD AND PROFESSIONAL SKILLS MIRRORS THE DEEP CRISIS AFFECTING THE PUBLIC SECTOR OF THE RUSSIAN ECONO-

MY: MANY MANAGERS OF GOVERNMENT COMPANIES SEE THEMSELVES LOOSING THEIR POSITION IN THE INCOME HIERARCHY AND AS BEING ILL-FITTED PROFESSIONALLY AND PSYCHOLOGICALLY FOR THE NEW "RULES OF THE GAME".

HVIS MAN FORETAGER EN **GENEREL SAMMENLIGNING** AF DE RUSSISKE OG DE BRITISKE LEDERE, SÅ ER RUSSERNE RELATIV MERE INTERESSEREDE I **FRIHED** OG SELVBESTEMMELSE, I **KONKURRENCEMULIGHEDER** (AT KUNNE KLARE SIG BEDRE END ANDRE), OG I **SOCIAL STATUS**. MEN SAMTIDIG ER DE MERE INTERESSEREDE I EN **STABIL POSITION** OG GENSIDIG **HJÆLP-SOMHED**. HVAD MÅSKE KAN VIRKE SOM EN SELVMODSIGELSE.

ENDELIG ER RUSSERNE BEMÆRKELSVÆRDIGT **MINDRE TILBØJELIGHED TIL AT TAGE EN RISIKO** END BRITERNE. HVILKET UDGØR EN INTERESSANT KOMMENTAR TIL SCHILLERS, BOYCKOS OG KOBOROV'S UNDERSØGELSE, "HUNTING FOR HOMO SOVIETICUS", DER INDLEDTE DETTE PAPIR.

6.2 DISKUSSION

6.2.1 RELEVANTE KOMMENTARER:

I DET HELE TAGET KAN RESULTATERNE FRA URNOVS, MIZTAS OG BUTLERS UNDERSØGELSE FUNGERE SOM RELEVANTE KOMMENTARER TIL ALLE DE TIDLIGERE DISKUTEREDE ARTIKLER.

I FORHOLD TIL **SCHILLER, BOYCKO OG KOBOROV'S** ARTIKEL ER URNOVS, MIRZAS OG BUTLERS RESULTATER INTERESSANTE I OG MED, AT DE AF- OG BEKRÆFTER EN DEL AF DE KONKLUSIONER, SOM "HUNTING FOR HOMO SOVIETICUS" FREMFØRER. HVAD ANGÅR POLITISK-IDEOLOGISK STILLINGTAGEN, SÅ HAR SCHILLER, BOYCKO OG KOBOROV ALTSÅ RET. PÅ DETTE PUNKT EKSISTERER DER IKKE KULTURELLE BARRIERER FOR EN VELLYKKET OVERGANG TIL MARKEDSØKONOMI. I HVERT FALD IKKE BLANDT DE PERSONER, DER ER DE MEST RELEVANTE I DENNE SAMMENHÆNG, DET NYE ERHVERVSLIVS LEDERE. SPØRGSMÅLET OM STØRRE ELLER MINDRE GRAD AF AUTORITETSTRO DISKUTERER SCHILLER, BOYCKO OG KOBOROV IKKE. TILGÆNGELD DISKUTERER DE FÆNOMENET RISIKOVILLIGHED. HER STÅR PÅSTAND MOD PÅSTAND. ELLER: HER ER DET NØDVENDIGT AT VÆGTE DE TO UNDERSØGELSERS METODISKE SERIØSITET I FORHOLD TIL HINANDEN.

HVAD ANGÅR DISKUSSIONEN AF **KOSTERA OG OBLIJ'S** ARTIKEL, SÅ VISER URNOVS, MIRZAS OG BUTLERS UNDERSØGELSE, AT DET IKKE KUN ER I POLEN, DE KULTURELLE RESSOURCES TIL OMSTILLINGSPROCESSEN OVERVEJENDE SKAL HENTES **UDEN** FOR DE STATSLIGE VIRKSOMHEDER. MEN DEN PEGER OGSÅ PÅ EN VÆSENTLIG FORSKEL MELLEM POLEN OG RUSLAND. NEMLIG PÅ DEN FORSKEL, AT "DE NYE ENTREPRENØRER", DER I POLEN I STORT OMFANG HENTES FRA "DET GAMLE SMÅBORGERSKAB", I RUSLAND - AF GODE GRUNDE - MÅ HENTES ANDETSTEDS FRA. IFØLGE URNOV BLIVER DET FRA FORSKERJOBBERNE PÅ DE SOVJETISKE LÆREANSTALTER.

SOM EN KOMMENTAR TIL **YEGERE** KAN MAN UD FRA URNOV, MIRZA OG BUTLER PEGE PÅ, AT SELV BLANDT RUSSERE FINDES DER ALTSÅ PERSONER, DER MED TILSYNELADENDE OVERBEVISNING BAKKER OP OM DET NYE SÆT AF VÆRDIER, DER KNYTTET SIG TIL MARKEDSØKONOMI OG DEMOKRATI. HVIS MAN SKAL TRO UNDERSØGELSENS TAL, ER DET HELE IKKE DE

RENE SKIN-MANØVRER FOR AT "SNYDE DE ONDE KAPITALISTER". MEN YEGERE FÅR RET FOR SÅ VIDT, SOM UNDERSØGELSEN KAN KONSTATERE TILSTEDEVÆRELSEN AF TEMMELIG MARKANTE AUTORITÆRE HOLDNINGER BLANDT RUSSENE. MEST UDPRÆGET BLANDT BEFOLKNINGEN SOM HELHED. MINDST UDPRÆGET BLANDT DE NYE ENTREPRENØRER. (HER KUNNE DET VÆRE INTERESSANT AT VIDE, OM DER FAKTISK KUNNE MÅLES EN HOLDNINGSFORSKEL MELLEM PÅ DEN ENE SIDE LETTERNE (OG DE ØVRIGE BALTERE) OG PÅ DEN ANDEN SIDE RUSSENE. DVS. OM DET VAR MULIGT STATISTISK AT BEKRÆFTE YEGERES PÅSTAND OM, AT RUSSENE ER MERE AUTORITETSTRO OG DERMED MINDRE PRÆGET AF INDIVIDUELT INITIATIV OG PERSONLIG ANSVARLIGHED END LETTERNE. DET KUNNE TALE FOR DENNE PÅSTAND, AT LETTERNE TIL TRODS FOR STALINTIDENS KOLLEKTIVISERINGER HAR EN FORTID MED FAMILIELANDBRUG. GANSKE VIST IKKE I SAMME OMFANG SOM POLAKKERNE, MEN ALLIGEVEL.)

OVER FOR **SZTOMPKA** KUNNE URNOV, MIRZA OG BUTLER SOM SAGT PÅPEGE, AT DE KULTURELLE DRIVKÆFTER, DER BÆRER I HVERT FALD DEN ØKONOMISKE SIDE AF OMSTILLINGSPROCESSEN, IKKE - SOM SZTOMKA HÆVDER ELLER HÅBER - STAMMER FRA "EN AVANTGARDE PÅ SIDELINJEN". DEN STAMMER FRA PERSONER, DER HAR VÆRET YDERST VELINTEGREREDE I DET KOMMUNISTISKE SYSTEM. TIL GENGÆLD KUNNE DISSE FIRE FORSKERE SAMMEN SIKKERT FÅ SIG EN INTERESSANT DISKUSSION AF "THE EARLY INDUSTRIAL SOCIETY SYNDROM" BLANDT DE RUSSISKE LEDERE. SET MED VESTLIGE 90ER-ØJNE ER HER NETOP TALE OM NOGET "GAMMELDAGS", NOGET U-MODERNE ELLER IKKE-MODERNE. MEN DER ER OGSÅ TALE OM BEGYNDELSEN AF DEN MODERNISERINGSPROCES, SOM SZTOMPKA ØNSKER INTENSIVERET, SELVOM DE VÆRDIER, SYNDROMET REPRÆSENTERER, I MANGT OG MEGET STRIDER IMOD DE DEMOKRATISKE OG SOCIALE VÆRDIER, SOM
SZTOMPKA TILSLUTTER SIG.

6.2.2 TRADITIONSOPLØSNING, AUTORITETSTRO OG FASCISME?

TILBAGE STÅR DEN FROMM INSPIREREDE DISKUSSION OM, HVORVIDT TRADITIONSOPLØSNINGEN I DET TIDLIGERE SOVJETUNIONEN KAN MEDFØRE UDVIKLINGEN AF EKSTREMT AUTORITÆRE ELLER DIREKTE FASCISTISKE TENDENSER. ELLER MERE KONKRET DISKUSSIONEN OM, HVORVIDT DE MERE AUTORITÆRE HOLDNINGER, DER KAN KONSTATERES I DET RUSSISKE MATERIALE, HAR NOGEN FORBINDELSE TIL EN FASCISTISK UDVIKLING.

DETTE DISKUSSIONSTEMA FREMGÅR IKKE UMIDDELBART AF DET FOREGÅENDE. MEN FOR DET FØRSTE ER DET NETOP DE HOLDNINGER OG VÆRDIER, DER KNYTTER SIG TIL FÆNOMENET **TRADITIONSOPLØSNING**, FORFATTERNE MÅLER GENNEM SPØRGSMÅL SOM: "MAN SKAL ALTID RESPEKTERE SINE FORÆLDRE, UANSET OM DE OPFØRER SIG GODT ELLER DÅRLIGT, HAR RET ELLER URET" / "MAN SKAL RESPEKTERE SINE FORÆLDRE, HVIS DE HAR FORTJENT DENNE RESPEKT PÅ GRUND AF DERES EGEN ADFÆRD OG HOLDNINGER", "NÅR MAN ER SAMMEN MED ANDRE, ER DET VIGTIGERE, AT DER ER BRUG FOR EN, END AT MAN ER UAFHÆNGIG" / "DET ER VIGTIGERE AT VÆRE UAFHÆNGIG, END AT DER ER BRUG FOR EN". FOR DET ANDET HENTER URNOV, MIRZA OG BUTLER EKSPPLICIT DERES **INSPIRATION** TIL "AUTORITÆR/IKKE-AUTORITÆR" SKALAEN FRA **FROMM OG ADORNO**. FOR DET TREDJE BRUGER FORFATTERNE SELV MEGEN ENERGI OG SPALTEPLADS PÅ AT DISKUTERE - ELLER RETTERE SAGT PÅ AT UNDGÅ AT DISKUTERE - **TEMAET FASCISME**. DE AFGRÆNSER NEMLIG DERES FORSKNINGSPROJEKT EN SÅDAN MÅDE, AT DE **UDGRÆNSER** - ELLER PRØVER AT UDGRÆNSE - FASCISMETEMAET. MEN I DET ØJEBLIK FORSKNINGSRESULTATERNE SKAL FORTOLKES, DUKKER TEMAET ALLIGEVEL OP OG KRÆVER MANGE FOR-

KLARINGER - ELLER BORTFORKLARINGER.

SAGT ANDRE ORD: FORFATTERNE LANCERER SELV EN PROBLEMSTILLING, SOM DE BAGEFTER PRØVER AT SLIPPE UDEN OM, MEN SOM DE ALLIGEVEL IKKE KAN SLIPPE.

6.2.3. AFGRÆNSNING OG UDGRÆNSNING:

FORFATTERNE INDLEDER I GOD SOCIOLOGISK STIL DERES ARTIKEL MED EN RÆKKE DEFINITIONER, AFGRÆNSNINGER OG UDVIDELSER AF BEGREBSBRUGEN I FORHOLD TIL TIDLIGERE FORSKNING. HER REDEGØR DE FOR, HVORDAN DERES "AUTORITÆR/IKKE-AUTORITÆR SKALA HENTER SIN INSPIRATION FRA FROMM OG ADORNO'S ANALYSER AF MELLEMKRIGSTIDENS EUROPÆISKE FASCISME. MEN SAMTIDIG UDVIDER DE SKALAEN, SÅ DEN IKKE KUN SIGTER MOD DE AUTORITÆRE HOLDNINGER PÅ HØJREFLØJEN, SOM FROMM OG ADORNO BESKREV, MEN OGSÅ OMFATTER AUTORITÆRE VENSTREFLØJS-HOLDNINGER:

"THE VERSION OF THE "AUTHORITARIANISM" CONCEPT USES HER IS BASED ON, BUT NOT IDENTICAL WITH, THE CLASSIC CONCEPT OF AUTHORITARIANISM AS IT WAS EXPOUSED BY FROMM (1964) AND THE "BERKELEY GROUP" (ADORNO ET. AL. 1951). THE BASIC DISSIMILARITIES ARE:

IT IS KNOWN THAT FROMM AND ADORNO REGARDED AUTHORITARIANISM AS A PSYCHOLOGICAL PRECONDITION OF AN INDIVIDUAL'S PROPENSITY TO NOTHING BUT RIGHT-WING RADICAL (FASCIST) IDEOLOGIES. THIS WAS THE REASON WHY THE BERKELEY GROUP'S AUTHORITARIANISM SCALE WAS NAMED "F(FASCIST)-SCALE". IN OTHER WORDS, AUTHORITARIANISM EXISTED FOR THEM ONLY AS "RIGHT-WING AUTHORITARIANISM" ONLY. IN CONTRAST TO THIS APPROACH, AND IN FULL CONFORMITY WITH "EYSENCK'S HYPOTHESIS" AD WELL AS WITH THE FACT OF RUSSIAN HISTORY, THIS SCALE IN THIS RESEARCH PROJECT IS CONCEIVED TO DEAL WITH BOTH "RIGHT-WING" AND "LEFT-WING" AUTHORITARIANISM.

TILGÆNGELD AFGRÆNSER DE "HØJREFLØJS/VENSTREFLØJS" SKALAEN, SÅ DEN UDELUKKENDE SIGTER IMOD DEMOKRATISKE HOLDNINGER. DVS. DE AFGRÆNSER SIG FRA BESKÆFTIGELSEN MED EKSTREME, IKKE-DEMOKRATISKE ELLER TOTALITÆRE IDEOLOGIER AF SÅVEL HØJRE SOM VENSTREFLØJS KARAKTER:

"THE SCALE ("RIGHT-WING/LEFT-WING") CAN ONLY BE APPLIED TO DEMOCRATIC IDEOLOGIES. IT NOT SUITED TO THE REALM OF TOTALITARIAN DOCTRINES. THIS LIMITATION IS PRINCIPAL. ATTEMPTS TO REGARD TOTALITARIAN IDEOLOGIES AS ENTITIES "FRAMING" THE DEMOCRATIC SPECTRUM ON BOTH SIDES ARE PROBABLY INCORRECT. TOTALITARIAN IDEOLOGIES ARE IN NO WAY EXTREME EXTENSIONS OF A DEMOCRATIC CONTINUUM. (...). FOR EXAMPLE, WITHIN THE DEMOCRATIC SPECTRUM A PROBLEM OF "THE GOVERNMENT AND THE ECONOMY" IS READ NORMALLY AS A QUESTION OF HOW, AND TO WHAT EXTENT, FREE MARKET MECHANISMS SHOULD (OR SHOULD NOT) BE SUPPLEMENTED BY THE GOVERNMENT. TO TOTALITARIAN IDEOLOGIES THIS PROBLEM IS CONSTRUED IN

THE TERMS OF THE TYPE OF GOVERNMENT (STATE) ECONOMY REQUIRED TO REPLACE MARKET MECHANISMS. ONE MORE EXAMPLE: FOR MODERN DEMOCRATIC IDEOLOGIES, THE PROBLEM OF INTER-GROUP POLITICAL CONFLICTS IS FOCUSED MOSTLY ON THE POSSIBLE FORMS OF SOCIAL CONSENSUS AND ON THE WAY TO ACHIEVE IT. TO TOTALITARIAN IDEOLOGIES, THE KEY ISSUE HERE WOULD BE WHAT SEGMENT OF SOCIETY ("CAPITALISTS", OR JEWS, OR DISSIDENTS, OR ALL OF THEM) SHOULD BE ELIMINATED."

PÅ SAMME MÅDE AFGRÆNSEES "AUTORITÆR/IKKE-AUTORITÆR" SKALA. FORFATTERNE SKELNER MELLEM TO FORMER FOR AUTORITÆR INDSTILLING: PÅ DEN ENE SIDE "PASSIONARISM" ELLER FØLELSESPÆRGEDE AUTORITÆRE HOLDNINGER OG PÅ DEN ANDEN SIDE "ROUTINIZED" ELLER BUREAUKRATISKE AUTORITÆRE HOLDNINGER. DE VÆLGER AT UDELUKKE DEN FØLELSESPÆRGEDE OG UDELUKKENDE BESKÆFTIGE SIG MED DEN BUREAUKRATISKE:

"BY THE "PASSIONARIST" ELEMENTS OF AUTHORITARIANISM WE MEAN PRIMARILY INTOLERANCE AND HIGH AGGRESSIVENESS. AS FOR "ROUTINE" COMPONENTS, THESE CAN BE EXEMPLIFIED BY RIGID HIERARCHY, DOUBLE STANDARDS FOR "US" AND "THEM", EXCESSIVE COLLECTIVISM ETC. - ALL COMMONPLACE, QUOTIDIAN, TRITE, DEPRIVED OF ANY STRONG EMOTIONAL MILITANCY. THE SCALE EMPLOYED IS FITTED TO MEASURE ROUTINIZED AUTHORITARIANISM ONLY"

DENNE UDELUKKELSE AF "PASSIONARISM" BEGRUNDER FORFATTERNE PÅ FØLGENDE VIS:

"THE MAIN REASON FOR NOT INCLUDING INDICATORS OF "PASSIONARIST" COMPONENTS IN THIS SCALE IS THE FACT THAT IN RUSSIA TODAY ROUTINE ELEMENTS OF AUTHORITARIANISM EXIST, MORE OR LESS AUTONOMOUSLY OF "PASSIONARIST" ONES - AND ARE MUCH MORE STRONGLY EXPRESSED. IN THIS SITUATION JOINING THEM TOGETHER ON ONE SCALE WOULD HAVE INEVITABLY DISTORTED THE PICTURE."

MED ANDRE ORD HAR FORFATTERNE EN PÅ FORHÅND GIVET ANTAGELSE OM, AT DER I RUSLAND I DAG EKSISTERER EN ADSKILLELSE MELLEM DEN FØLELSESPÆRGEDE AUTORITÆTSTRO OG DEN BUREAUKRATISKE, OG AT DEN FØLELSESPÆRGEDE IKKE ER NÆR SÅ ALMINDELIG SOM DEN BUREAUKRATISKE. FORFATTERNE SKRIVER:

"ANY SOCIOLOGICAL SCALE IS AN END RESULT OF THE BLENDING OF A PRIORI AND EMPIRICAL APPROACHES. EACH OF THESE APPROACHES HAS ITS OWN STRONG AND WEAK POINTS, AND THEIR RELATIVE IMPORTANCE VARIES FROM SITUATION TO SITUATION. IT WOULD BE NAÏVE TO ASSERT THAT ONE APPROACH IS BETTER

156. *ibid.* side 226

157. Urnov, Mark, Mirza, Hafir and Butler, Richard: "Managerial Ideologies: A Russian and British Comparison" in "International Business Review", Volume 2, Number 3, Great Britain 1993, side 228

158. *ibid.* side 229

THAN THE OTHER: A "PROFITS AND LOSSES RATIO" DEPENDS ON THE RESEARCH OBJECTIVES. IN THIS STUDY AN A PRIORI COMPONENT IS DECIDEDLY PREDOMINATE. THIS IS JUSTIFIABLE GIVEN THE CURRENT TURMOIL IN RUSSIA AND OTHER COUNTRIES."

ENHVER SOCIOLOGISK SKALA BASERES HELT ELLER DELVIST PÅ "A PRIORI ANTAGELSER". DET ER SÅ SANDT, SOM DET ER SAGT. MEN NÅR URNOV, MIRZA OG BUTLER PÅ FORHÅND ANTAGER, AT DEN FØLELSERMÆSSIGE AUTORITÆRE INDSTILLING IKKE ER SÆRLIG UDBREDT I RUSLAND I DAG, SÅ FÅR DET - SELVFØLGELIG - DEN KONSEKVEN, AT DERES PROJEKT IKKE RUMMER EN EMPIRISK TESTNING AF, HVORVIDT DENNE ANTAGELSE ER KORREKT ELLER EJ. DE UNDERSØGER ALTSÅ IKKE OMFANGET OG UDBREDELSEN AF SYNSPUNKTER OG VÆRDIER, DER KAN KARAKTERISERES SOM UDTRYK FOR "PASSIONARISM". DET ER HELT LEGITIMT, EFTERSOM UNDERSØGELSENS ÆRINDE ER ET ANDET. MEN NÅR FORFATTERNES FORSKNINGSPROJEKT IKKE ER DESIGNET TIL AT UNDERSØGE FÆNOMENET "PASSIONARISM", SÅ KAN DET HELLER IKKE HVERKEN AF- ELLER BEKRÆFTE FORMODNINGER OM FOREKOMSTEN AF DENNE FORM FOR AUTORITÆR HOLDNING. FORFATTERNE KAN IKKE - MED FORSKNINGSPROJEKTETS AUTORITET I RYGGEN - UDTALE SIG OM NOGET, DE HAR AFGRÆNSET SIG SELV FRA AT UNDERSØGE. EN BANAL KONSTATERING, DER IMIDLERTID BLIVER RELEVANT AT HAVE I BAGHOVEDET, NÅR FORFATTERNE I NÆSTE AFSNIT BEGYNDER AT KOMMENTERE DERES FORSKNINGSRESULTATER.

AT "FÆDRENE", FROMM OG ADORNO IKKE SKELNER IMELLEM FORSKELLIGE FORMER FOR AUTORITÆR INDSTILLING, BEGRUNDER FORFATTERNE SÅLEDES:

"FROMM AND ADORNE ANALYSED THE AUTHORITARIAN SYNDROM IN ITS STRUCTURAL INTEGRITY - NOT DISCERNING ITS "ROUTINE" AND "PASSIONARIST" COMPONENTS, I.E. NOT SPECIFYING THE DIFFERENCES BETWEEN, LET US SAY, THE AUTHORITARIANISM OF AN ELDERLY BUREAUCRAT AND THAT OF A YOUNG SS-MAN. THIS CAN BE EASILY EXPLAINED. THE "RIGHT-WING AUTHORITARIANISM" OF NAZISM THEY FOCUSED ON WAS TOO SHORT-LIVED TO MAKE THIS KIND OF DISTINCTION MEANINGFUL FROM A SCIENTIFIC OR POLITICAL VIEW-POINT. NEARLY THE SAME COULD BE SAID ABOUT THE "LEFT-WING AUTHORITARIANISM" OF THE EARLY 1950s IN RUSSIA. TODAY WE ARE IN A DIFFERENT SITUATION. THE DECADES OF RUSSIAN HISTORY WHICH HAVE ENSUED SINCE THE CONCEPT OF AUTHORITARIANISM FIRST APPEARED MAKE IT POSSIBLE TO APPRECIATE THE DIFFERENCE BETWEEN, FOR EXAMPLE STALIN'S AUTHORITARIANISM OVERFULL WITH "PASSIONARISM", AND BREZHNEV'S VERSION OF "ROUTINIZED" AUTHORITARIANISM."

FROMM OG ADORNO SKELNER ALTSÅ IKKE MELLEM FORSKELLIGE FORMER FOR AUTORITÆR INDSTILLING, FORDI NAZISMEN VAREDE SÅ KORT, MENS KOMMUNISMENS HISTORIE GIVER ANLEDNING TIL AT SKELNE MELLEM DET FØLELSESLADEDE OG DET BUREAUKRATISKE. HER KUNNE MAN DISKUTERE, OM FROMM IKKE NETOP BESKREV SAMMENHÆNGEN MELLEM INDIVIDERNES

159. ibid side 226

160. ibid side 228

FRUSTRATION OG AGGRESSION OG DEN AFMAGT, DER FULGTE I KØLVANDET PÅ DET MODERNE SAMFUNDS INSTITUTIONALISERING OG BUREAUKRATISERING. DVS. OM HAN IKKE NETOP BESKÆFTIGEDE SIG MED SAMMENHÆNGEN MELLEM "PASSIONARISM" OG "ROUTINIZED AUTHORITARIANISM". MEN MAN KUNNE OGSÅ HÆFTE SIG VED, AT URNOV, MIRZA OG BUTLER HER - GENNEM DERES VALG AF EKSEMPLER - FÅR ILLUSTRERET, AT FASCISME IKKE KUN ER SPØRGSMÅL OM ÅBNE AGGRESSIONER OG VOLDELIGE, AUTORITÆRE TILBØJELIGHEDER, DVS. OM "PASSIONARISM". FASCISME OG BUREAUKRATISME KAN OGSÅ GÅ HÅND I HÅND. NU ER DET SELV FØLGELIG EN SMAGSSAG, OM MAN VIL KALDE SOVJETUNIONEN UNDER BREZHNEV FOR ET TOTALITÆRT ELLER LIGEFREM FASCISTISK PRÆGET SAMFUND. BUREAUKRATISK OG AUTORITETSPRÆGET VAR DET I HVERT FALD. NAZISMEN RUMMEDE IMIDLERTID TYDELIGT BEGGE TYPER AUTORITÆR ADFÆRD. KRYSTALNATTEN OG I DET HELE TAGET SS-TROPPERNES FREMFÆRD SVARER TIL, HVAD URNOV, MIRZA OG BUTLER BESKRIVER SOM "PASSIONARIST AUTHORITARIANISM". MEN DET, DER SÆRLIGT CHOKEREDE EFTERTIDEN VAR JO, AT TAYLORS METODER OG DEN BUREAUKRATISKE FORNUFT FOR FØRSTE GANG I HISTORIEN BLEV BRAGT I ANVENDELSE I FORBINDELSE MED TILINTETGØRELSE AF MENNESKER.

AT DEN BUREAUKRATISKE AUTORITETSDYRKELSE **KAN** OPTRÆDE SAMMEN MED FASCISME, ER - SELV FØLGELIG - IKKE ENSBETYDENDE MED, AT DEN ALTID VIL GØRE DET. MEN MULIGHEDEN ER DER. DERFOR KAN FORFATTERNE IKKE AUTOMATISK GÅ UD FRA, AT DE BUREAUKRATISKE, AUTORITÆRE HOLDNINGER, DE FINDER I DERES UNDERSØGELSE, IKKE HAR NOGET MED FASCISME AT GØRE. MÅSKE HAR DE. MÅSKE HAR DE IKKE. DET VIL KRÆVE EN NÆRMERE UNDERSØGELSE. **VED AT UDELUKKE "PASSIONARISM" HAR FORFATTERNE ALTSÅ IKKE UDELUKKET SPØRGSMÅLET OM FASCISME.** ENDNU EN BANAL KONSTATERING, DER VIL VISE SIG RELEVANT, NÅR FORFATTERNE NÅR TIL SELV AT PRÆSENTERE DERES FORSKNINGSRISULTATER.

ALT I ALT HAR DE AFGRÆNSNINGER, SOM MARK, URNOV OG BUTLER FORETAGER, IMIDLERTID DEN KONSEKVENNS, AT DE **REDUCERER SANDSYNLIGHEDEN** FOR, AT DER VIL DUKKE UNDERSØGELSESRESULTATER OP, SOM KAN GIVE ANLEDNING TIL EN DISKUSSION AF **FASCISMETEMAET**. PÅ BAGGRUND AF AFGRÆNSNINGERNE, MÅ MAN GÅ UD FRA, AT SPØRGSMÅLENE I DEN EMPIRISKE UNDERSØGELSE ER UDFORMET PÅ EN SÅDAN MÅDE, AT DE IKKE SIGTER IMOD AT OPFANGE VÆRDIER OG HOLDNINGER, DER KAN TOLKES SOM UDTRYK FOR POLITISK EKSTREME ELLER ÅBENT AGGRESSIVE TILBØJELIGHEDER. (I ARTIKLEN ER DET KUN MULIGT AT LÆSE ENKELTE AF UNDERSØGELSENS SPØRGSMÅL. DERFOR ER DET NØDVENDIGT AT STOLE PÅ FORMULERINGEN: "THE SCALE EMPLOYED IS FITTED TO MEASURE ROUTINIZED AUTHORITARIANISM ONLY"). VALGET AF RESPONDENTER BURDE YDERLIGERE BEGRÆNSE SANDSYNLIGHEDEN FOR FINDE HOLDNINGER, DER KAN FORTOLKES SOM UDTRYK FOR "EN FASCISTISK TENDENS". (I HVERT FALD, HVIS MAN SKAL FØLGE ERICH FROMMS TEORIER. FOR FROMM VAR AGGRESSIONER OG FASCISTISKE TILBØJELIGHEDER ET SVAR PÅ FRUSTRATIONER, YDMYGELSER OG AFMAGT. GRUPPEN AF LEDERE MÅ FORMODES - I ET VIST OMFANG - AT HAVE MAGT OVER TINGENE. ELLERS FORBLIVER DE IKKE LEDERE RET LÆNGE. I HVERT FALD IKKE I

EN MARKEDSØKONOMI)

IKKE DESTO MINDRE FORANLEDIGER UNDERSØGELSESRISULTATERNE FORFATTERNE TIL AT TAGE HUL PÅ FASCISMEDISKUSSONEN. DE FØLER SIG FORANLEDIGET TIL AT KOMMENTERE DE RUSSISKE RESULTATER FOR AT SIKRE SIG, AT DER **IKKE** ER TALE OM FASCISME. OG SÅ ER DER INGEN VEJ UDEN OM. DE BLIVER NØDT TIL AT **TALE OM FASCISME**.

6.2.4 DET FORTRÆNGTE VENDER...

DEN KONKRETE ANLEDNING TIL, AT FASCISMETEMAET BRINGES PÅ BANEN I URNOV, MIRZA OG BUTLER'S ARTIKEL, ER DE RESULTATER PÅ AUTORITÆR/IKKE-AUTORITÆR SKALAEN, DER VISER, AT ALLE DE RUSSISKE LEDERGRUPPER ER MERE AUTORITÆRT INDSTILLEDE END SELV DE BRITER, DER KALDER SIG SELV "KONSERVATIVE". DISSE RESULTATER FORANLEDIGER FORFATTERNE TIL FØLGENDE KOMMENTAR:

"A STRONG ROUTINIZED AUTHORITARIANISM IN RUSSIAN RESPONDENTS NEED NOT TO BE READ AS A SIGN OF THEIR PROPENSITY TOWARDS POLITICAL EXTREMISM. IN SPITE OF A SEVERE MORAL, POLITICAL AND ECONOMIC CRISIS THE "PASSIONARIST" ASPECTS OF AUTHORITARIANISM ARE QUITE WEAK IN THE RUSSIAN SAMPLE - APPROXIMATELY AS WEAK AS IN THE BRITISH ONE. SOME ILLUSTRATIONS MAY BE USEFUL. ABOUT 72% OF RUSSIAN BUSINESS PEOPLE (BOTH IN THE PRIVATE AND GOVERNMENTS SECTORS) FOUND IT "PERFECTLY ACCEPTABLE TO MAKE CLOSE FRIENDS WITH SOMEONE OF THE OPPOSITE POLITICAL VIEWPOINT". THE CONTRARY POSITION WAS SHARED BY ONLY 11% OF RESPONDENTS. IN THE BRITISH SAMPLE THE RESPECTIVE FIGURES WERE 89% AND 3%. THE DEATH PENALTY FOR THOSE PEOPLE CONVICTED OF A PRE-MEDITATED MURDER WAS FAVORED BY 84% OF RUSSIAN BUSINESS COMPARED TO 74% OF BRITISH RESPONDENTS SUPPORTING THE CONSERVATIVE PARTY. (HOWEVER, THE IDEA OF DEATH PENALTY WAS NOTABLY LESS POPULAR AMONG BRITISH RESPONDENTS WHO DECLARED THEMSELVES TO BE SOCIALISTS OR SOCIAL DEMOCRATS - HERE IT WAS FAVORED BY ONLY 30% OF PEOPLE). RUSSIAN PUBLIC OPINION IS INCLINED AGAINST EXTREMISM AND AGGRESSION. A GOOD INDICATOR OF IT IS THE FACT THAT NATIONALIST IDEAS ARE REJECTED BY THE VAST MAJORITY OF THE RUSSIAN POPULATION. ACCORDING TO VCIOM'S DATA A "HARD" ETHNOCENTRISM AND ANTI-SEMITISM IN RUSSIA TODAY IS SPREAD NO MORE WIDELY THAN IN WESTERN EUROPE"

HVAD SKER DER HER? DER SKER DET, AT FORFATTERNE ARGUMENTERER **MOD** EN TESE, DER IKKE ER EKSPLICITERET I TEKSTEN. NEMLIG MOD DEN TESE, AT RUSSERNES HØJE "AUTORITETS-SCORER" KAN FORKLARES MED FREMVÆKSTEN AF EKSTREMISTISKE OG AGGRESSIVE, DVS. TENDENTIELT FASCISTISKE BEVÆGELSER I RUSLAND I DAG. MEN **HVORFOR**

162. Fromms teorier kunne således føre til den antagelse, at mere aggressive autoritære holdninger i øjeblikket er lettest at finde i de tidligere planøkonomier blandt de ledere, der føler deres position truet i overgangsprocessen. Urnov, Butler og Mirzas resultater viser da også, at denne gruppe scorer flest "autoritets-point".

163. *ibid* side 233

BESKÆFTIGER FORFATTERNE SIG OVERHOVEDET MED DENNE TESE?

RENT LOGISK KAN DET SELV FØLGELIG IKKE UDELUKkes, AT DER ER EN SAMMENHÆNG MELLEM BUREAUKRATISK AUTORITETSTRO OG FASCISME. JÆVNFØR DISKUSSIONEN I FORRIGE AFSNIT. MEN RUSSENERNES MERE AUTORITÆRE HOLDNINGER KUNNE SAGTENS VÆRE FORKLARET PÅ ANDEN VIS. DE KUNNE F.EKS. VÆRE FORKLARET MED HENVISNINGER TIL "DEN DEMOKRATISKE CENTRALISMES" PRINCIPPER, TIL DE PLANØKONOMISKE STYRINGSREDSKABER, TIL DE STORE ENHEDER I DET TIDLIGERE SOVJETUNIONEN, TIL DEN MERE TRADITIONELLE FAMILIESTRUKTUR ELLER SÅGAR TIL DEN ZARISTISKE TRADITION. IKKE DESTO MINDRE KASTER FORFATTERNE SIG UD I ET VÆLD AF **MERE ELLER MINDRE HOLDBARE MODARGUMENTER** MOD "FASCISME-TESEN":

FØRSTE DELARGUMENT:

"IN SPITE OF A SEVERE MORAL, POLITICAL AND ECONOMIC CRISIS..."

"TIL TRODS FOR OMSTÆNDIGHEDERNE...!" / "I BETRAGTNING AF OMSTÆNDIGHEDERNE...!" STILLET OVER FOR SÅDANNE FORMULERINGER, ER DET ALTID FRISTENDE AT BEDE OM NOGLE FAKTUELLE OPLYSNINGER: HVORDAN FORVENTES TINGENE TILSTAND AT VÆRE UNDER DE GIVNE OMSTÆNDIGHEDER? HVORFOR? HVORDAN ER TINGENES TILSTAND RENT FAKTISK? FORØVRIGT HJÆLPER DET IKKE RET MEGET, AT TINGENE IKKE ER "VÆRRE END FORVENTET UNDER DE GIVNE OMSTÆNDIGHEDER", HVIS DET NETOP ER **OMSTÆNDIGHEDERNE**, DER ER PROBLEMET! DVS. HVIS DET NETOP ER "DEN ALVORLIGE MORALSKE, POLITISKE OG ØKONOMISKE KRISE" I DET TIDLIGERE SOVJET, DER KAN GIVE ANLEDNING TIL POLITISK BEKYMRING.

ANDET DELARGUMENT:

"...THE "PASSIONARIST" ASPECTS OF AUTHORITARIANISM ARE QUITE WEAK IN THE RUSSIAN SAMPLE..."

DEN FØLELSESPÆGEDE AUTORITETSTRO KOMMER KUN SVAGT TIL UDTRYK BLAND DE RUSSISKE RESPONDENTER. MEN HOV STOP! VAR DET IKKE NETOP SÅDAN, AT URNOV, MIRZA OG BUTLERS UNDERSØGELSE VAR DESIGNET TIL **IKKE** AT BESKÆFTIGE SIG MED DEN FØLELSESPÆGEDE AUTORITETSTRO? HVORDAN KAN FORFATTERNE SÅ UDTALE SIG OM NOGET, DE IKKE HAR UNDERSØGT? JÆVNFØR DISKUSSIONEN I FORRIGE AFSNIT. ("THE SCALE EMPLOYED IS FITTED TO MEASURE ROUTINIZED AUTHORITARIANISM ONLY".)

TREDJE DELARGUMENT:

"...THE DEATH PENALTY FOR THOSE PEOPLE CONVICTED OF A PRE-MEDITATED MURDER WAS FAVORED BY 84% OF RUSSIAN BUSINESS COMPARED TO 74% OF BRITISH RESPONDENTS SUPPORTING THE CONSERVATIVE PARTY. (HOWEVER, THE IDEA OF DEATH PENALTY WAS NOTABLY LESS POPULAR AMONG BRITISH RESPONDENTS WHO DECLARED THEMSELVES TO BE SOCIALISTS OR SOCIAL DEMOCRATS - HERE IT WAS FAVORED BY ONLY 30% OF PEOPLE)..."

HVAD ANGÅR DØDS-STRAF ER DE RUSSISKE FORRETNINGSFOLK ALTSÅ IKKE MEGET "VÆRRE", END DE BRITISKE KONSERVATIVE. MEN BURDE DEN SAMLEDE GRUPPE RUSSISKE RESPONDENTER IKKE RETTELIGT SAMMENLIGNES MED DEN SAMLEDE GRUPPE BRITISKE? IKKE KUN MED DE KONSERVATIVE. SOM PARENTESEN DA OGSÅ INDIKERER. (PARENTESER KAN SÆTTES IND SENT I REDIGERINGEN AF EN TEKST.)

FJERDE DELARGUMENT:

". . .RUSSIAN PUBLIC OPINION IS INCLINED AGAINST EXTREMISM AND AGGRESSION.

DEN RUSSISKE OFFENTLIGHED HÆLDER VÆK FRA EKSTREMISME OG AGGRESSION! DENNE UDTALELSE RÆKKER UD OVER, HVAD DER KAN KONKLUDERES PÅ BAGGRUND AF FORFATTERNES AKTUELLE UNDERSØGELSE, SÅ DEN BLIVER FORHÅBENTLIG UNDERBYGGET NED ANDRE ARGUMENTER:

FEMTE DELARGUMENT:

"A GOOD INDICATOR OF IT IS THE FACT THAT NATIONALIST IDEAS ARE REJECTED BY THE VAST MAJORITY OF THE RUSSIAN POPULATION".

NATIONALISTISKE IDEER AFVISES AF DET STORE RUSSISKE FLERTAL! IGEN EN UDTALELSE, DER SKAL UNDERBYGGES:

SJETTE DELARGUMENT:

"ACCORDING TO VCIOM'S DATA A "HARD" ETHNOCENTRISM AND ANTI-SEMITISM IN RUSSIA TODAY IS SPREAD NO MORE WIDELY THAN IN WESTERN EUROPE".

VCIOM'S DATA, SOM EN LÆSER AF ARTIKLEN IKKE UMIDDELBART HAR MULIGHED FOR AT CHECKE - VCIOM PUBLIKATIONER ER IKKE OPGIVET PÅ LITTERATURLISTEN - VISER, AT DEN "HÅRDE" ETHNOCENTRISME OG ANTI-SEMITISME IKKE SPREDER SIG HURTIGERE I RUSLAND I DAG END I VESTEUEOPA. MEN SPREDNINGSHASTIGHEDEN I SIG SELV SIGER VEL IKKE SÅ MEGET, HVIS MAN IKKE KENDER UDGANGSPOSITIONEN. DVS. SPØRGSMÅLET ER, OM DENNE OPLYSNING GIVER TILSTRÆKKELIGT BELÆG FOR DE TO OVENFOR ANFØRTE UDTALELSER: AT DEN RUSSISKE OFFENTLIGHED HÆLDER VÆK FRA EKSTREMISME OG AGGRESSION, OG AT NATIONALISTISKE IDEER AFVISES AF DET STORE RUSSISKE FLERTAL?

6.2.5 EN ØM TÅ?

NÅR SÅ MANGE HEL- OG HALVDÅRLIGE ARGUMENTER BLIVER FØRT I FELTEN SOM FORSVAR MOD EN PÅSTAND, DET SLET IKKE HAVDE VÆRET NØDVENDIGT AT GØRE NOGET SÆRLIGT UD AF, FÅR MAN LET DEN FORNEMMELSE, AT NOGEN ER BLEVET TRÅDT OVER EN ØM TÅ! HVAD DER PRÆCIST ER SKET, ER DET KUN MULIGT AT GÆTTE PÅ. MEN SELVOM URNOV, MIRZA OG BUTLER'S FORSKNINGSPROJEKT SLET IKKE ER DESIGNET TIL AT DISKUTERE FASCISME, SÅ MÅ KONSTATERINGEN AF RUSSERNES MERE AUTORITÆRE HOLDNINGER PÅ EN ELLER ANDEN MÅDE VÆRE BLEVET KÆDET SAMMEN MED FASCISMESPØRGSMÅLET, OG NOGEN MÅ HAVE OPLEVET DENNE SAMMENKÆDNING SOM UBEHAGELIG.

EFTER AT HAVE LÆST YEGERES OG SZTOMPKAS ARTIKLER OG DERVED FÅET

SKÆRPET SIN OPMÆRKSOMHED OVER FOR "DEN REALISEREDE SOCIALISMES DISKURS", ER DET NÆRLIGGENDE AT FORMODE, AT FORFATTEREN TIL DE FORMULERINGER, DER ER CITERET OVENFOR, ER FORSKERTRIOENS RUSSISKE MEDLEM. I DISSE TIDER, HVOR DE VESTLIGE VÆRDIER STÅR STÆRKT, ER DET OGSÅ NÆRLIGGENDE AT FORMODE, AT DET ER BRITERNES "IKKE-AUTORITÆRE" INDSTILLING, DER ER BLEVET ACCEPTERET SOM "DEN RIGTIGE" I FORSKERGRUPPEN, URNOV, MIRZA OG BUTLER. HVIS DET ER TILFÆLDET, KAN MAN FORESTILLE SIG, AT DET MÅ HAVE VÆRET TEMMELIG KRÆNKENDE AT SE SIT EGET LAND HÆNGT UD SOM "DET MEST FORKERTE". HVILKET ENDELIG KAN FØRE TIL DEN ANTAGELSE, AT EN SÅDAN KRÆNKELSE HAR GIVET ANLEDNING TIL DEN MEGEN OG MEGET OPHIDSEDE SNAK OM AUTORITETSTRO OG FASCISME I RUSLAND.

HERMED ER VI TILBAGE VED START:

HVIS DET - SELVOM MAN IKKE HAR IDENTIFICERET SIG HELHJERTET MED DET KOMMUNISTISK SYSTEM - KAN FØLES YDMYGENDE OG KRÆNKENDE, AT DEN KULTUR OG DET SAMFUND, MAN ER EN DEL AF, IKKE LÆNGERE RESPEKTERES, HVORDAN MÅ DET SÅ IKKE FØLES, HVIS MAN HAR TROET PÅ, AT MAN HAVDE DE RIGTIGE (KOMMUNISTISKE) VÆRDIER OG DET SEJRRIGE (SOVJETISKE) IMPERIUM PÅ SIN SIDE? HERMED ER VI TILBAGE VED SPØRGSMÅLET OM, HVAD DER I VÆRSTE FALD KAN SKE, NÅR KULTURELLE TRADITIONER OG NATIONAL STOLTHED KRÆNKES. DVS. TILBAGE VED DET SPØRGSMÅL, DER VAR UDGANGSPUNKTET FOR FROMMS OG ADORNOS ANALYSER AF DEN FASCISTISKE UDVIKLING I EUROPA I MELLEMKRIGSTIDEN.

6.3 PERSPEKTIVERING:

"JA, JA, LAD OS NU SE. SÅ GALT ER DET JO IKKE SIKKERT, DET GÅR DENNE GANG!" KUNNE MAN SIGE MED DET DANSKE BEHOV FOR AT UNDGÅ STORE ORD, DRAMATIK OG ABSOLUTTER. ELLER SOM SARMITE YEGERE OG PIOTR SZTOMPKA VILLE HAVE FORMULERET DET: "HVAD DER NÆRMERE VIL SKE, VIL HISTORIEN VISE!"

MAN KUNNE OGSÅ KYNISK SPEKULERE I, OM IKKE EN FÆLLES YDRE FJENDE KUNNE BRINGE DEN ØSTLIGE OG DEN VESTLIGE DEL AF DEN EUROPÆISKE KULTUR SAMMEN IGEN. DE ISLAMISKE FUNDAMENTALISTER HAR TILBUDT SIG.

LITTERATURLISTE

ANDERSEN, HELLE: "SEKSUALITET OG SOCIALHISTORIE" I BRØRUP, HAUGE, THOMSEN (RED.): "BRIKKER TIL PSYKOLOGIEN", GYLDENDAL 1994

BERNE, ERIC: "HVAD ER DET VI LEGER?", GYLDENDALS UGLEBØGER 1973

BETTELHEIN, BRUNO: "FREUDS WIEN OG ANDRE ESSAYS", SCHØNBERG 1990

BISLEV, SVEN OG KATRIN ERNA HJORT: "ØKONOMIOPFATTELSER I EN OVERGANGSSITUATION" I HJORT, LØNGREEN OG SØDERBERG (RED.): - "INTERKULTUREL KOMMUNIKATION", SAMFUNDSLITTERATUR 1993

BLASZCZYK OG DABROWSKI: "PRIVATIZATIONPROCESS IN POLAND 1989-1992", CASE WARSZAWA 1994

BOURDIEU, PIERRE: "DISTINCTIONS - A SOCIAL CRITIQUE OF THE JUDGEMENT OF TASTE", LONDON 84

CHRISTENSEN, CAMILLA, EGGERT, ANNE-GRETHER OG LOTTE IPSEN: "TARCHOMIN PHARMACEUTOCAL WORKS POLFA", 3.ÅRS PROJEKT SPRØK 1994

CHRISTIANSEN, MALENE L.B, TOST, JEANETTE, SCHACK BARBARA OG GRITH MUURMANN ANDERSEN: "MOTIVER FOR ETABLERING AF DANSK-POLSK JOINT-VENTURES". 3. ÅRS PROJEKT, SPRØK 1994

DALSGAARD, LINE, JENSBY, LENE, JØNSSON, LENE, KIRK, KARINA OG ANNE-DORTHE KLEIN: "NÅR DER SPØRGES I VEST.. SVARES DER I ØST! - ET PROJEKT OM KOMMUNIKATIONEN I ET POLSK-DANSK JOINT VENTURE". 3. ÅRS PROJEKT SPRØK 1993

DI MAGGIO, PAUL OG POWELL, W.W.: "THE NEW INSTITUTIONALISM IN ORGANIZATIONAL ANALYSIS", UNIVERSITY OF CHICAGO 1991

DRAGSDAHL, JØRGEN: "GENNEMBRUD I POLSK ØKONOMI", INFORMATION 26.-27.MARTS 1994

DRAGSDAHL, JØRGEN: "ØKONOMISK ER POLEN EN STOR SUCCES" OG "RAPPORT: PRIVAT INITIATIV ÅRSAG TIL POLSK SUCCES", INFORMATION 16. OG 17. SEPT.93

DRAGSDAHL, JØRGEN I INFORMATION 10.MARTS 1994

DRAGSDAHL, JØRGEN I INFORMATION 16.9.94

ELBESHAUSEN, HANS; "DEUTSCHLAND - WIRTSCHAFT UND GESELLSCHAFT", BIND 2, SAMFUNDSLITTERATUR 1994

ELIAS, NORBERT: "ÜBER DEN PROZESS DER ZIVILISATION. SOZIOGENETISKE UND PSYKOGENETISKE UNTERSUCHEN", I + II, FRANKFURT A.M. 1980

FROMM, ERICH: "FLUGTEN FRA FRIHEDEN", KBH. 1962 / "ESCAPE FROM FREEDOM", LONDON 1941

HABERMAS, JÜRGEN: "BORGERLIG OFFENTLIGHED", KBH. 1980

HABERMAS, J: "THEORY OF COMMUNICATIVE ACTION", BOSTON: BEACON 1984 OG 1987

HALL, EDWARD T.: "DEN SKJULTE DIMENSION", NYT NORDISK FORLAG 1973,

HALL, E.T. AND HALL M.R.: "UNDERSTANDING CULTUREL DIFFERENCES", INTERCULTURAL PRESS INC. USA 1990

"HANDLEREN" NR. 2 1992. UDGIVET AF MODERATE STUDENTER, HANDELSHØJSKOLEN I KØBENHAVN

HANNKISS, E. (1990) REFERERET EFTER SKILLING, HG (1989):- "SAMIZDATS AND AN INDEPENDENT SOCIETY IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE"

HANSEN, THOMSEN OG WARMING: PSYKOLOGISK-PÆDAGOGISK OPLAGSBOG, GYLDENDAL 1987

HIEBSCH, HANS: "SOVJETPSYKOLOGI". HANS REITZELS FORLAG 1973

HJORT, KATRIN ERNA: "KØNSSOCIALISERING", GYLDENDAL 1987

HJORT, KATRIN: "KRÆFTER, DER STYRER MENNESKENE", NATTERGALEVEJ 1990 OG "TO HALVDELE AF DEN EUROPÆISKE BEVIDSTHED", SPRØK 1991

HJORT, KATRIN ERNA OG TOFTESKOV, JENS: "HVAD DER ER INTERESSANT FOR JER, ER SMERTEFULDT FOR OS!", RAPPORT I OG II TIL UDENRIGSMINISTERIETS DEMOKRATIFOND, 1993

HJORT, KATRIN ERNA: "NÆBDYRET - REVIDERET VERSION"; SPRØK 93

HOFSTEDE, GEERT: "CULTURE'S CONSEQUENCES", SAGE PUBLICATIONS 1980

HØJRUP, THOMAS: "DET GLEMTE FOLK". STATENS BYGGEFORSKNINGS INSTITUT 1983

INFORMATION, 29.6.1994

INFORMATION 25.10.94

JAROSJEVSKIJ, M.G.: "PSYKOLOGIEN I DET 20.ÅRHUNDREDE", FORUM 1980

JAROSJEVSKIJ, M.G.: "PSYKOLOGIEN I DET 20.ÅRHUNDREDE", FORUM 1982

JENSEN, JØRGEN: "METAFOR OG ERKENDELSE - MED UDGANGSPUNKT I NIETZSCHES SPROGFILOSOFI", SPRØK, ARK EFTERÅRET 1994 HHK

JØRGENSEN, NINNA: "KIRKEN I DEN POLSKE KLASSEKAMP", FK-TRYK 1984

KEMPE OG ROHWEDDER: "EUROPAS ØKONOMISKE FREMTID", CITERET EFTER INFORMATION 27.7.94

KORNAI, JÁNOS: "CONTRADICTIONS AND DILEMMAS - STUDIES ON THE SOCIALIST ECONOMY AND SOCIETY", MIT PRESS, LONDON 1986

KRAGH, AMBRO OG KIM FABER: "BESTIKKELSE ER HVERDAGSKOST - DANSK ERHVERVSLIV PÅ MAFIASEMINAR", POLITIKEN 8.9.94

KROG, TORBEN: "POLEN 1945-1983", BORGEN 1984, NEERSØ, PETER: "PLANLÆGNINGSREFORMER I ØSTEUROPA", SYDJYDSK UNIVERSITETSFORLAG 1978

KROGH, TORBEN: "POLEN 1945-83", BORGEN 1984

LEFEBVRE, HENRI: "KRITIK DES ALLTAGSLEBENS". MÜNCHEN 1975

LINDHARDTSEN, JYTTE (RED.) "KØN OG PSYKE I EUROPÆISK LITTERATUR", MUNKSGAARD 1990

LORENTZEN, LISE OG ULDALL, BJØRN: "KULTURFAKTAKTOREN I ØSTEUROPEISKE VIRKSOMHEDER", (STATISTISK SUPERVISION, ERIK BENTZEN INSTITUT FOR TEORETISK STATISTIK, HHK), SPRØK OB 1993

MADSEN-ØSTERBY, NIELS ESKE: "HVORDAN SADLER MAN EN KO? - EN OPGAVER OM HVORDAN DANSKE VIRKSOMHEDER VED ETABLERING I POLEN VIA FORSTÅELSE FOR DEN ANDERLEDES POLSKE KULTURBAGGRUND IMØDEKOMMER STYRINGS- OG LEDELSESPROBLEMER HOS POLSKE LEDERE OG ORGANISATIONER". CAND. MERC. SPECIALEAFHANDLING HHK 1994

MADSEN-ØSTERBY, NIELS ESKE: "HVORDAN SADLER MAN EN KO?", CAND. MERC. SPECIALEAFHANDLING HHK 1994

MATTHIESEN, SØREN: "CIVILISATIONSKRITIK OG KULTURTEORI", ARKONA, ÅRHUS 1983

MINK, GEORGES OG SZUREK, JEAN-CHARLES JEAN-CHARLES "CENTRE DE RECHERCHE SUR LES SOCIÉTÉS POST-COMMUNISTES" PARIS, KILDE: RIISHØJ, SØREN, INFORMATION 17.3.94

MYGIND, NIELS: "OMVÆLTNING I ØST, FRA PLAN TIL MARKED, FRA PARTIDIKTATUR TIL DEMOKRATI, FRA "SOCIALISME" TIL...", SAMFUNDSLITTERATUR 1994" (94)

MØHL, BO OG MAY SCHACK: "BARNDOMMEN SOM PERSONLIGHEDENS FUNDAMENT" I BRØRUP, HAUGE, THOMSEN (RED.): "PSYKOLOGIHÅNDBOGEN", GYLDENDAL 1991

MØLLER, JØRGEN ØRSTRØM: "FOLKESLAG I CENTRAL OG ØSTEUROPA", THORUP 1993

NØRAGER TROELS: "HOVEDLINJER I HABERMAS' SENESTE FORFATTERSKAB -SAMTALENS FORNUFT", ROSINANTE 1987 OG "SYSTEM OG LIVSVERDEN - HABERMAS' KONSTRUKTION AF DET MODERNE", ANIS 1993

OBLOJ, KRYSZOF OG KOSTERA, MONIKA: "POLISH PRIVATIZATION PROGRAM. REMARKS ON ACTION, SYMBOLISM AND CULTURAL BARRIERS", SCHOOL OF MANAGEMENT, WARSAW UNIVERSITY 1992

OECD ECONOMIC OUTLOOK, NR. 53, JUNI 93 OG PLANECON REPORT NR. 5-6, 1993

PETERS OG WATERMANN'S BESTSELLER: "IN SEARCH OF EXCELLENCE", NEW YORK 1984/ "HVAD GØR DE BEDSTE BEDRE?", KØBENHAVN 1986

PETERSEN, TAGE OG THOMAS VEDSMAND: "BARRIERER FOR OMSTILLING - ET STUDIE AF LOKAL ERHVERVSUDVIKLING I POLEN". SPECIALE I GEOGRAFI. RUC 1993

PIASECKI, BOGDAN: "THE CREATION OF SMALL BUSINESS IN POLAND A GREAT STEP TOWARDS A MARKET ECONOMY" IN ECONOMIC TRANSFORMATION No.17. GDANSK 1991

POLEN MARKEDSPROFIL, DEC.93, NYHEDSBREVET POLEN, NR. 81, 93

POLITIKENS HVEM, HVAD, HVOR 1934-43, POLITIKEN 1943

POLSKE STÅLARBEJDERE I SKELSÆTTENDE STREJKE, INFORMATION 26.7.94

- POPPER, KARL R.: "THE POWERTY OF HISTORICISM", LONDON 1972
- RAHBK CHRISTENSEN, LONE: "HVER VORE VEJE", ETNOLOGISK FORUM 1987
- RASMUSSEN, JESPER: "LOKAL INDUSTRIALISERING I EUROPA - HVOR MAKROTEORIERNE BLIVER TAVSE", GRUS 1991
- RAVN, PETER: "HØJRE SATSER PÅ LOKALVALG I POLEN", INFORMATION 18.-19.AUGUST 1994
- RIISHØJ, SØREN: "OMSVINGET I ØSTEUROPA", POLITIKENS KRONIK 2.6.94 OG INFORMATION 17.3.94
- SCHAUMBURG-MÜLLER, HENRIK: "UDVIKLINGSSTUDIER OG INTERKULTUREL VIRKSOMHEDSSTRATEGI" S. 135 I HJORT, LØNGREEN, SØDERBERG (RED.): "INTERKULTUREL KOMMUNIKATION", SAMFUNDSLITTERATUR 1993
- SCHEIN, EDGAR H.: "ORGANISATIONSKULTUR OG LEDELSE - ET DYNAMISK PERSPEKTIV", VALMUEN, KØBENHAVN 86
- SCHILLER J. ROBERT (YALE UNIVERSITY), BOYCKO, MAXIM (INSTITUTE OF WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS, RUSSIAN ACADEMY OF SCIENCES) AND KOBOROV, VLADIMIR (KHERSON PEDAGOGICAL INSTITUTE): "HUNTING FOR HOMO SOVIETICUS: "SITUATIONAL VERSUS ATTITUDINAL FACTORS IN ECONOMIC BEHAVIOR" IN "BROOKINGS PAPERS ON ECONOMIC ACTIVITY", 1:1992
- SCHMIDT, LARS-HERIK: "DEN SOCIALE EXCORCISME ELLER DEN TABTE UMIDDELBARHED. KONSTRUKTIONEN AF DET SOCIALE HOS ROUSSEAU OG NIETZSCHE", MODTRYK ÅRHUS 1987.
- SCOTT, W.RICHARD: "ORGANIZATIONS - RATIONEL, NATURAL AND OPEN SYSTEMS", PRINTICE-HALL, 1992
- STORM PEDERSEN, JOHN OG LARS FUGLSANG: "VORE NYE NABOER"; SAMFUNDSLITTERATUR, 1994
- STORM PETERSEN, JOHN: "PERSPEKTIV I ØSTSTØTTEN", INFORMATION 12.1.94
- STORM PETERSEN: "ØSTEUROPAS NYE MILLIONÆRER..!", INFORMATION 28.-29. MAJ 1994
- SVEJGAARD, ERIK: "DEN KOGNITIVE OG SPROGLIGE UDVIKLING" S. 76 I BRØRUP, HAUGE OG THOMSEN (RED.): "PSYKOLOGIBOGEN", GYLDEN-DAL 1993
- SZTOMPKA, PIOTR: "CIVILIZATIONAL INCOMPETENCE: THE TRAP OF POST-COMMUNIST SOCIETIES", JAGIELLONIAN UNIVERSITY, INSTITUT OF SOCIOLOGY, KRAKOW, POLAND, ZEITSCHRIFT FÜR SOZIOLOGIE, JG.22, HEFT 2.APRIL 1993
- SØDERBERG, ANNE-MARIE OG ANETTE VILLEMOES: "UNDERVEJS -

SPROG, KULTUR OG KOMMUNIKATION I DEN ERHVERVSSPROGLIGE
MEDARBEJDETS PERSPEKTIV", SAMFUNDSLITTERATUR 1994

TETZLAFF, MARIE: "LEVE NOSTALGIEN", WEEKENDAVISEN 11.-
17.MARTS 1994. SCHMIDT, DANA: "FRONT MOD JELTSIN", POLITIKEN
17.3.94

URNOV, MARK, MIRZA, HAFIR AND BUTLER, RICHARD: "MANAGERIAL
IDEOLOGIES: A RUSSIAN AND BRITISH COMPARISON" IN "INTER-
NATIONAL BUSINESS REVIEW", VOLUME 2, NUMBER 3, GREAT BRITAIN
1993

WEBER, MAX: "DEN PROTESTANTISKE ETIK OG KAPITALISMENS ÅND" ,
KBH. 1976 OG "MAKT OG BYRÅKRATI". OSLO, NORSK GYLDENDAL
1971

YEGERE, SARMITE: "ECONOMIC CULTURE AS A PART IN THE DEVELOPMENT
OF FREE SOCIETY IN LATVIA - THE RELATIONSHIP BETWEEN CULTURE
AND ECONOMY", FREE MARKET INSTITUTE OF LATVIA, SPRING 1992

ZIEHE, THOMAS: "AMBIVALENSER OG MANGFOLDIGHED", POLITISK REVY
1989

AAGE, HANS: "ØKONOMISKE OMVÆLTNINGER I RUSLAND OG ØSTEUROPA",
SYSTEME 1994

AAGE, HANS: "ØKONOMISKE OMVÆLTNINGER I RUSLAND OG ØSTEUROPA -
FORTID, NUTID, FREMTID", SYSTEME 1994